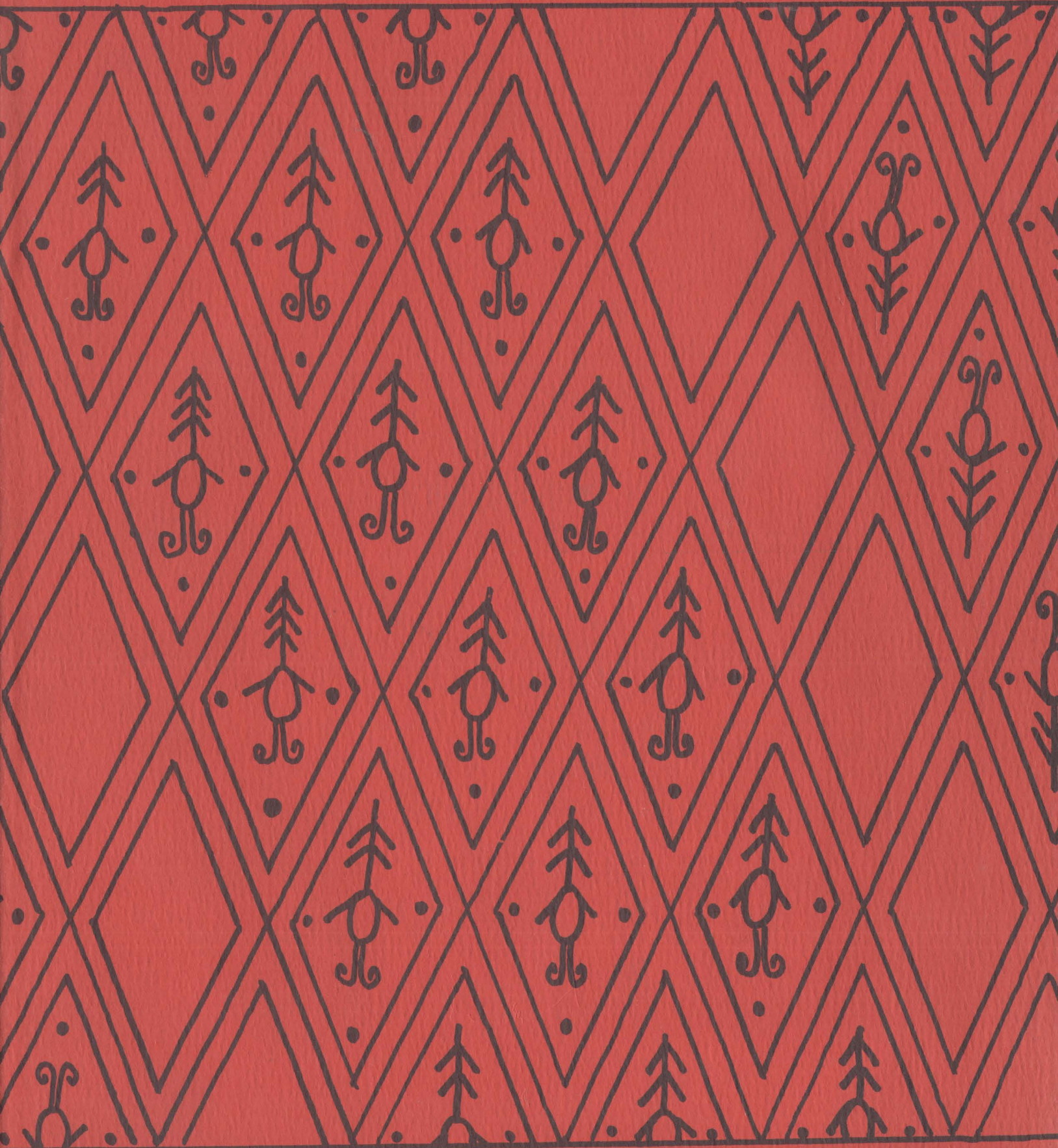

СИМВОЛІКА УКРАЇНСЬКОЇ ПИСАНКИ

ОДАРКА ОНИЩУК

ОДАРКА ОНИЩУК

СИМВОЛІКА
УКРАЇНСЬКОЇ
ПИСАНКИ

ОДАРКА ОНИЩУК

СИМВОЛІКА
УКРАЇНСЬКОЇ
ПИСАНКИ

diasporiana.org.ua

Одарка Онищук

ВИДАНО АВТОРОМ
Торонто — 1985

Редактор: д-р Богдан Стебельський
Технічний редактор: Таня Онищук
Фотографи: Адріян Броварний
Іван Геречка
Виготовлення карти України: Олександр Гордієнко

Printed by:
Harmony Printing Limited
123 Eastside Drive, Toronto, Ontario, M8Z 5S5

ODARKA ONYSCHUK

**SYMBOLISM
OF THE
UKRAINIAN
PYSANKA**

**PUBLISHED BY THE AUTHOR
TORONTO – 1985**

EDITOR:
TECHNICAL CO-ORDINATOR:
PHOTOGRAPHY:
MAP OF UKRAINE:

DR. B. STEBELSKY
T. ONYSCHUK
A. BROWARNY
I. GERECZKA
O. HORDIENKO

ПОДЯКА

Книжку присвячую моїм внучкам, Мотрі і Тамарі, та всім писанчаркам, які пишуть символічні писанки.

Книжка ця буде дальшим доповненням лекцій на майбутнє, бо це правдиве джерело знання, яким будуть всі жити і радіти.

Складаю щиру подяку редакторові, д-рові Богданові Стебельському, за читання текстів та написання вступної статті. Моїй дорогій невістці Тані, за поміч у всіх ділянках, зв'язаних з виданням цієї книжки. Велике спасибі, Таню!

Теж дякую о. Ярославові Єлиєву за дозвіл відписати з його збірки взори писанок та за кілька початкових повчань, лекцій.

Сердешну подяку висловлюю добродійці-культурниці Софії Барабаш з Монреалю, гарячій прихильниці української культури, що довірила мені список буковинських писанок покійної О. Гавалсшкі. Їх список є вміщений, а частина писанок надрукована.

Теж складаю подяку писанчарці Д. Слободян з Монреалю за взори писанок з її рідної Буковини. За моральну й матеріальну поміч дякую Д. Кузик, з Трентону, моїй найдавнішій приятельці. Щиро дякую двоюрідній сестрі, Юлі, лемкині, що збагатила мою колекцію писанок новими лемківськими орнаментами.

Складаю щиру подяку п. Олександрові Гордієнкові за виготовлення карти України.

На кінці дякую моїм синам, Богданові й Юркові, та чоловікові Ярославові, за всі поради та поміч.

Ця праця облегує моє зобов'язання супроти України тут на еміграції, нести правду про Україну, зберігаючи віковічні наші культурні традиції.

Одарка Онищук

ВСТУПНЕ СЛОВО

Українська писанка здобула світове визнання. Вийшла вона з творчого генія народу, його найраніших традицій, вірувань, мислення і відчуження та образного символічного вислову, що його вона зберегла естетичними формами орнаменту.

Писанка зайняла гідне їй місце на полицях музеїв, здобула пошану в культурних народів, а навіть і заздрість та бажання присвоїти її своїй культурі. Писанка, подібно як інші вияви українського мистецтва,— ікони, килими і вишивки,— прикрашала міжнародні виставки в столицях світу, але під вивісками народів наших сусідів і дуже рідко народу, що їх творив. Не було теж відповідних ілюстрованих українських видань, а ще й чужими мовами, щоб боронити у світі українську правду.

Разом з частиною українського народу, що його доля розпорошила по усіх континентах світу, вийшла з України у світ теж і писанка. Вона ж бо пов'язана з обрядами великого свята Великодня — Воскресіння Христового, в'язала віруючих українців не лише з Богом, але й з предками, їх обрядами, їх культурою. Не дивно, що писанка стала візитівкою для українців на нових поселеннях серед чужих народів і доброю візитівкою!

Але пам'ятаймо, що писанка — витвір народу. Її символи-орнаменти не творить одиниця, ані одне покоління народу. Писанка, її символи — вицвіт тисячів літ традицій, а її мистецькі форми вишліфували сотнями років і десятками поколінь. Не всі символи вповні нам ясні, не всі відчитані, але ними говорять тисячоліття нашої духової історії, і найменша їх зміна нищить значення-символи, якими до нас промовляють предки про те, в що вони вірили, що для них було найважливішим. Українська наука ще не все відчитала, не все сказала про значення цього найстаршого «письма» вірувань. Багато нам вже є відомим, бо археологи, відкриваючи пам'ятки минулого, знаходять подібні орнаменти, що має писанка, на різних предметах з різних часів, знаходять їх значення і зміст. Чи не є вони символами абстрактної думки, що зводить реальні речі та істоти матеріальні у їх «ідею», упрощену до письма-гієрогліфів.

Нам відомо, що найстарше мистецтво примітивної людини було «реалістичне», і письмо найстарше було висловом імітації форм природи. Але згодом і мистецтво і письмо удосконалювалося через здібність абстрактного думання. Велика перевага в усіх орнаментах українського мистецтва — це форми абстрактних мотивів, переважно геометричних. Однак, в останніх роках форми орнаментів, що в різних етнографічних районах України мали свої самобутні риси і їх не втрачали століттями, почали «модернізуватися», або ставати «індивідуальною творчістю» окремих мистців писанки.

Затрата традиційних форм орнаментів писанки, перехід від символів орнаменту до зорової імітації, а зокрема до фігуральних композицій, квітів, краєвидів чи портретів є справою не писанки, а станкового чи, в деяких випадках, прикладного мистецтва.

Щоб зберегти культуру писанки, її стилеві форми, треба з повагою ставитись до її традицій, до джерел її постання і розвитку її символів, висловлених орнаментами. Треба пам'ятати, що писанка — твір народу, сотень його поколінь і вицвіт думки і серця тисячоліть його життя, його культури. Не можна переносити на писанку орнаментів, властивих вишивці, ані орнаментів, властивих для матеріалів з дерева чи металю. Не є писанками точені з дерева імітації яйця, різьблені під вишивку, чи розмальовувані пензлем «у квіти» лаковими красками без жодних орнаментів, властивих писанці. Останніми роками зразки таких «писанок», продукованих в Україні для «зближення народів» і «злиття культур», знайшли доступ через «культобмін» до країн наших поселень у вільному світі, до української спільноти, що не все добре поінформована про те, що в її гніздо попадають «зозулинні яйця».

Авторові цих рядків приємно поручити працю Дарії Онищук широкому читачеві нашої діаспори, яка дає вичерпні інформації не лише відносно писання писанок, як фахової писанкарки, але й як дослідника історії писанки в Україні на всіх її етнографічних районах. Її праця дає основні інформації про значення символів в орнаменталі писанки, оперті на багатій етнографічній та археологічній літературі, як теж і на власних спостереженнях з життя на рідних землях, а зокрема на її багатій традиціями української духовости Лемківщині. Треба сподіватися, що її праця буде використана не лише любителями та мистцями, але й діячами культури, зокрема музейними працівниками, організаторами виставок народнього мистецтва та викладачами української культури в рідних школах.

Богдан Стебельський,
голова Ради для Справ Культури СКВУ

СИМВОЛІКА УКРАЇНСЬКОЇ ПИСАНКИ. «РЕЗЮМЕ»

Писанки писали дуже давно. Тяжко встановити коли, але знаємо, що перші писані знаки мусіли бути символічні. Їх писали на великих журавлиних, лелечих або гусячих яйцях. Декілька гусячих писанок знайдено з X століття.

Чому писали на яйцях? Людина найскоріше помічала птахів, які були перелетними. Вони держалися осель, гніздилися з року в рік на своїх місцях — дахах тих же домів.

З прилетом птахів наставала весна — тепло, тому казали, що птахи на крилах приносять весну. Підглядаючи птахів, бачили, що з яйця по кількох тижнях з'являлася нова пташка. Був здогад, що яйце знає тайну природи. Округлість і колір жовтка також нагадувала сонце. Припускали, що птахи, літаючи в просторах, мають зв'язок з тілами космосу. Зчасом почали писати на яйцях побажання, прохання до космічних тіл про поміч. Коли писали знаки сонця, то це було прохання про погоду. Бажали загрітися по лютій зимі, а коли співали гаївки, веснянки, це було прохання про врожаї. В гаївці співали про «мак». Питалися: «Горобієчку, пташку, та чи бував ти в нашій садку? Та чи бачив ти, як мак росте?» й рухом рук показували: «Ось так росте мак, ось так росте мак, ось так-так росте мак». Розмова така вказує, як колишня людина любила птахів, як гарно з ними розмовляла.

Далеко пізніше почали з'являтися писані орнаменти. Писання писанок з проханням стало вже традицією, яка йшла з роду в рід, аж символами дійшла до нас.

Народні мистці, пишучи знаки-орнаменти, мусіли дати їм назву.

Писанкові назви до якогось часу пам'ятались і продовжувалися, та з часом символи і назви почали забуватися.

В половині минулого 19 століття, С. К. Кулжинський, етнолог, ходив перед Великоднем по базарах в Курську, купував у бабусь писанки (чорно-червоні), питався їх як вони називаються та що означають їхні знаки. Пильно записував вияснення. Так зібрані писанки С. К. Кулжинським опинилися в музеї в Лубнях. Опісля видано 33 картки писанок з околиць Курська, Чернігова і Харкова. Та етнологи своїми записами не все вияснили. Цього не було досить. Важливо було дослідити, чому такі символи писали, бо це був би вже документ тієї доби. Нині знаємо, що неосвічена людина не розуміла явищ природи, кружляння сонця, чому сонце раз вгорі, то знову в долині, чому мінялись пори року, чому птахи відлітали і чому наставала зима. Виглядало, що птахи знають більше за нас, знають місце, де є тепло, туди й летять. Знають, коли повертатись. Такі міркування довели до того, що пташине яйце дістало символічні знаки, зчасом дістало символ «Півня». На спіралі вмістили червоний гребінь півня. Червона краска — весела, ознака вогню; гребінь півня має магічну силу, він відвертає блискавку і громовицю від дому, тому цю писанку клали під угол стріхи. Символи півнів знаходимо на писанках

Буковини та Покуття. Був час, що металевого півня ставили на верхах церков та високих міських будинках. Довго ще людина боялася громів, блискавок, трясення землі, вибухів вулканів... Були також побоювання від вовчих зубів і ведмежих лап, тому стали на писанках писати вовчі зуби, гострі, мов пилки, та ведмежі лапи.

Знаки на писанці — це радше пересторога чи повчання. Символами говорили не лише наші племена, мав їх кожний нарід, та дехто про них забув, але залишилися «Єгипетські гієрогліфи», що мають записані цікаві дані про пануючих володарів та про їхнє життя. Символікою говорив наш нарід¹. Наші предки обороняли себе, коли прийшов завоювати їх перський король Дарій. Військо Дарія стояло до бою, чекало наказу. Зі сторони скитів вийшов післанець і поклав дарунок... Дарій глянув і здвигнув раменами — не розумів. На землі лежали жаба, риба, голуб і п'ять стріл. Та знайшовся чоловік, який пояснив: «Королю, коли не підеш під землю жабою, або не попливеш рибою, або не полетиш далеко голубом, тоді досягне тебе п'ять стріл!»

Тут згадано про п'ять стріл. Геродот писав: «Стріли, що їх виробляли скити, були мистецько оздоблені спіралею». Що ж то був за народ, що оздоблював стрілу, яку вживається лише один раз.

Можна ще більше сказати про символи, зокрема символи писанок, що ними говорили наші предки. Напр., наші предки залишили нам трикутник, як заповіт, пересторогу. Трикутник символізує три чинники — воду, повітря і вогонь. Збережи чисту воду і повітря, а будеш жити на землі.

Символічних орнаментів маємо дуже багато, всі вони пов'язані з життям предків. Вже згадано про таємницю яйця і його культ.

В Україні здавен-давня був культ «дерева», тому садили багато дерев: дубів, яворів, грабів, кленів, що уособлює чоловічий рід, а дуб — символ краси і сили.

Дерево було завжди потрібне людині, виростало з маленького зерна і за якийсь час ставало великим. Його шанували наче людину, що має «душу». Ліси охороняли людину; овочеві дерева давали овочі, що ними кормилися люди. Дерева не вільно було стинати, хіба була необхідність, але за кожне стяте, треба було посадити сім овочевих дерев. Весною зелені гаї служили для святкувань дня «Купала» серед природи. Все виглядало живим, веселим; в гаях було «повно мавок, русалок» (символічне уосіблення). Дерева — їхні імена наче жіночі: верба, липа, акація, тополя, калина. Жінка буває, як верба: де її посадиш, там і прийметься; жінка була «тополею», «каліною», дівчина «тополею стала» («Тополя» Т. Шевченка):

«Не вернулася додому,
Не діждала пари:
Тонка, гнучка та висока
До самої хмари».2

1) Д-р Юрій Липа «Призначення України»

2) Тарас Шевченко — Кобзар УВАН, том IV.

Тополя — символ вірності.

Рослинні орнаменти питоменні Східній і Південній Україні: Харків, Полтава, Херсон, Південне Поділля, мають багато чудових орнаментів «Дубових листків», «Яворових» та інших. Княжа доба віддзеркалена писанкою «Княгинею» і «Бояр».

Залишилося нам багато орнаментів — шедеврів писанкової символіки: «Крутогори», «Сорокопуть», «Сокирки і клинки», «Заступці», «Півень», «Частоколи», «Юрок», «Зозуля», «Ластівки», «Богиня Берегиня», «Город Київ», «Княжна», «Бояри».

Крім самого багатства орнаментів, символіка розкриває духовість України. Українська писанка широко znana поза межами України. Емігранти писанку взяли зі собою (пам'ять про неї) на нові поселення по всьому світі. Вона є найкращим дарунком на Великдень та інший час. Писанку кожний хоче мати, кожна людина, яка любить красу.

Писанка сміло конкурує з усіма світовими мініатюрами-шедеврами.

З прийняттям християнства всі звичаї, вірування та орнаменти перейшли, влились в нову добу. Зчасом народні мистці створили нові символи, як: «Манастирі», «Дзвінички», «Церковці», «Главосіки», «Великдень», «Хрест», «Божа ручка» й інші.

Писанки будуть далі писати, бо традицію вже не вирвати, не знищити, вона буде жити поки житиме український нарід.

THE SYMBOLISM OF THE UKRAINIAN PYSANKA

Pysanky were written or inscribed very long ago. It is difficult to establish exactly how long ago, but we do know that the first designs or images must have been symbolic. They were inscribed on the eggs of cranes, storks and geese. Goose egg pysanky have been discovered that date back to the tenth century.

Why were the symbols drawn on eggs?

Our ancestors observed the migration of birds. They noted the birds' return year after year to the same nests on the same rooftops. The warmth of spring also appeared with the return of the birds. And so it was said that the birds brought spring on their wings.

People observed birds' eggs and saw that in a few weeks each egg produced a new bird. Hence, they assumed that the egg contained the secret of nature. Since the roundness and yellowness of the yolk reminded people of the sun, they assumed that birds, flying in the air, had contact with the heavenly bodies. People began to inscribe wishes and requests to the cosmic – heavenly bodies on birds' eggs. A symbol of the sun signified a request for good weather – people wanted to get warm after a cold winter. In their spring songs or "hajivky" the people were also asking the sun for a plentiful harvest. They asked the sparrow if he saw how poppies grew, hoping that the sparrow would join in the request for a bountiful harvest. This shows how fond people were of birds and how they could converse with them.

As time passed, the symbols began to circulate and were passed down from generation to generation. Because the inscribing of eggs with symbolic requests was meaningful and pleasant, it evolved into a tradition whose symbols exist to this day.

People must have had names for the symbols they inscribed. These names were also passed on to subsequent generations. However, with time, some of the names and symbols became obscure.

In the mid 1800's the ethnologist C.K. Kulzhynsky used to go to the markets in Kursk before Easter and buy red and black pysanky from the old women. He asked the names of the pysanky and what their symbols meant. He noted this carefully and later exhibited his collection of pysanky in the museum in Lubny. Thirty-three pages of pysanky from the regions of Kursk, Chernihiv and Kharkiv were published from this collection. However, ethnologists like Kulzhynsky did not explain everything. They did not enquire or document why particular symbols were used.

Today we know that our ancestors did not understand natural phenomena – the sun's circulation, the changing seasons, why birds flew away and winter came. It seemed that the birds knew more than did the people. They knew a place where it was warm and migrated there; they also knew when to return. . . . Such stipulation led to ascribing a symbolic meaning to birds' eggs.

The symbol of the "Rooster" evolved with time – a red rooster's comb superimposed upon a spiral sun. The cheerful red colour symbolized fire. The rooster's crest, because of its magical powers, could ward off thunder and lightning. This was why such a pysanka was placed under the thatched roofs of houses. Rooster symbols appear throughout Bukowyna and Pokuttia. For a long time metal roosters appeared on church spires and tall buildings all over Europe. People were still afraid of thunder, lightning, earth quakes, etc. They were also afraid of other dangerous things, such as bears' paws and wolves' teeth. These symbols also appeared on pysanky, as instruction or warning to others.

Warning symbols appeared in many forms. Dr. Yurij Lypa¹ relates an incident when the Persian King Darius came to conquer our ancestors. The army was ready for battle and waited for a signal from the King. A Scythian envoy came before the King to present a gift. He placed a frog, a fish, a pigeon and five arrows on the ground. Darius shrugged his shoulders; he did not understand. A wise man was found who could interpret the message of the gift: if Darius did not creep underground like a frog, swim away like a fish or fly away like a pigeon, he would receive the five arrows. In the morning the army of the Persian King was gone.

There are other symbols that have been handed down to us. Among these is the testament of the triangle. The triangle represents three elements – water, air and fire. We are told to keep the water and the air clean and there will always be warmth on earth.

We have many symbols, yet all are related to the life of our ancestors, in effect, to our lives. The reverence of certain objects or “cults” have also been transformed into symbols. The cult of the tree in Ukraine is very ancient. Trees were always necessary and beneficial to people, both for food and shelter. Trees grew from tiny seeds into huge forests that protected people. Forests were also homes for the mythical “mavky” and “rusalky”; they were also the site of the “Kupalo” festivities to greet the equinox.

Trees were thought to have souls and it was forbidden to destroy a tree unless there was a great need. Even then, one had to pay; plant seven fruit trees in replacement. Trees were assigned masculine or feminine associations. The maple, sycamore, hornbeam and especially the strong oak were male symbols. The willow, linden, acacia, poplar and snowball tree were feminine symbols. Women were said to be like the willow; wherever you planted her, there she thrived. The poplar and snowball tree symbolize girls. In Shevchenko’s ballad “Topolia” (The Poplar) a girl turns into a poplar because of unrequited love.

*She never did return,
Nor live to see her mate,
She stood, a forlorn poplar tree,
Longing up into the sky.*

The poplar also symbolizes faithfulness.

Ornamentation depicting plants, both flowers and trees, is prevalent in eastern and southern Ukraine – Kharkiv, Poltava, Kherson and southern Podillia.

Other symbols, all related to the lives of our ancestors have become classics in the art of the pysanka. Among these are: “Krutorohy” (The Oxen’s Horns), “Sorokoput” (40 Roads of the Travelling Chumaks), “Axes and Flints”, “Yurok” (an implement used in binding sheaves of grain), “Chastokil” (Palisades) and the historically based – “Princess”, “Kniahynia” and “Boyary” (Ukrainian Noble Men).

The coming of Christianity prompted new symbols to appear in the pysanky that reflected the new ideology. Symbols such as “Monasteries”, “Belfries”, “Churches”, “Axes” (that beheaded saints by pagan persecutors), “The Cross”, “God’s Hand” and “Easter” were developed.

The emigration of Ukrainians took the pysanka and its art throughout the world. It is now widely known as a miniature art form, whose beauty reveals the spirituality of Ukraine and its people. As long as there are Ukrainians, the age old tradition of making and giving pysanky will continue to grow and flourish.

¹ Lypa, Y., *Pryznachennia Ukrainy*.

LE SYMBOLISME DES OEUFS DE PÂQUES DE PÂQUES UKRAINIENS

La décoration d'oeufs de Pâques se pratique de temps immémorable et il est bien établi que dès le départ elle avait une signification toute symbolique. On utilisait des oeufs de grue, de cigogne ou d'oi. On a d'ailleurs retrouvé des oeufs d'oie datant du dixième siècle.

Pourquoi est-ce qu'on a choisi les oeufs comme objets de décoration? Très rapidement, les anciens avaient identifié les oiseaux migrateurs qui s'en viennent refaire leur nid sur le même toit d'une année à l'autre.

L'arrivée de ces oiseaux migrateurs signalait le retour du printemps. C'est pourquoi on disait qu'ils amenaient le printemps à tire d'aile. Etudiant les oeufs de plus près, ils s'aperçurent qu'au bout de quelques semaines, les poussins commençaient à éclore et ils imaginèrent que les oeufs contenaient un des secrets de la nature. La couleur et la forme circulaire du jaune d'oeuf leur rappelaient le soleil. Ils pensaient que ces oiseaux étaient apparentés aux corps célestes. Avec le temps, les gens commencèrent à incorporer à leur décoration les voeux et les prières aux puissances célestes. C'est pourquoi, ils peignaient de petits soleils pour qu'un temps plus clément s'en vienne remplacer les frimas d'hiver. C'est aussi pour la même raison qu'à l'époque de Pâques, les gens chantaient des chants de Pâques (Haïwky) pour avoir une bonne récolte. Dans un de ces chants, ils conversent avec les oiseaux leur demandant s'ils ont vu les coquelicots fleurir dans les champs et ils indiquent d'un geste de la main la croissance de ces coquelicots. Ces chants indiquent bien les liens affectifs étroits qui semblaient unir les anciens à ces oiseaux.

Ce n'est que bien plus tard que d'autres motifs sont venus s'ajouter petit à petit aux premiers et cela d'une génération à l'autre.

Les artistes de cet art traditionnel s'en vinrent à établir un répertoire des motifs décoratifs et des symboles de manière à pouvoir les transmettre d'une génération à l'autre. Cependant avec le passage du temps, certains d'entre eux n'ont pas été préservés.

Au milieu du dix-neuvième siècle, un ethnologue du nom de C.K. Kulzhynskyj entreprit de faire le tour des différents marchés qui avaient lieu à Kursk peu avant Pâques et il achetait des oeufs décorés en rouge et en noir demandant aux vieilles dames qui les lui vendaient, le nom des motifs décoratifs et leur signification. Il nota avec soin toutes leurs explications et il amassa une collection d'oeufs de Pâques que l'on pouvait voir au musée de Lubny. Peu après, un recueil de trente-trois pages fut publié au sujet des décorations originaires des villes de Kursk, Tchernihiv et Kharkiv. Cependant les ethnologues n'étaient pas en mesure de trouver une signification à tous les symboles. Pourtant il est important de savoir pourquoi l'on utilisait certains symboles, car cela nous permettrait de mieux comprendre un époque donnée.

Autrefois, les gens ne connaissaient pas les bases physiques qui sous-tendent chaque phénomène naturel: la rotation terrestre, le nadir et le zénith du soleil, le cycle des saisons et la migration des oiseaux. On aurait dit que les oiseaux en savaient plus que les hommes: ils connaissaient les pays chauds, ils savaient combien de temps y séjourner et quand reprendre le chemin du retour. Ces conceptions concernant la nature magique des oeufs amenèrent les anciens à trouver un symbole spécial pour l'oeuf lui-même, à savoir le coq. Le crête du coq incorporait une spirale. Le coq avait une crête rouge parce que cette couleur est le symbole du bonheur et de la fougue. L'on croyait aussi que la crête rouge avait le pouvoir de protéger les maisons contre la foudre et le tonnerre.

C'est pourquoi, un oeuf décoré de cette manière était placé dans la gouttière de chaque chaumière. Le symbole du coq se retrouve souvent en Boukovine et en Pokuttie. Il fut un temps où l'on plaçait un coq en métal au haut d'un grand bâtiment. Pendant longtemps, les gens avaient peur du tonnerre, de la foudre, des tremblements de terre et des volcans en éruption. Ils avaient aussi peur des crocs de loup et des griffes d'ours. C'est pourquoi on les retrouve représentés sur les oeufs de Pâques. Au départ, ces symboles avaient le rôle de talisman plus que de décoration. L'usage de symboles n'était pas restreint aux tribus primitives de l'Ukraine, car les égyptiens se servaient d'hiéroglyphes pour transmettre l'histoire de leurs gouvernants et d'une période donnée. Nous avons des oeufs de Pâques qui décrivent d'une manière toute symbolique comment nos ancêtres se sont défendus contre l'invasion de Darius, le roi des Perses. *Alors que son armée était prête à passer à l'attaque, les Scythes lui envoyèrent un émissaire qui lui apporta un présent des plus inattendus: une grenouille, un poisson, un pigeon et cinq flèches. Darius s'interrogea en vain sur la signification de ce cadeau fort curieux. Finalement il se trouva quelqu'un qui était en mesure de fournir une explication pour ce cadeau énigmatique: "si vous ne pouvez pas fuir avec l'agilité de la grenouille, avec la vitesse du poisson ou la rapidité du pigeon, votre lot sera cinq flèches!"

Le lendemain, le roi et son armée avaient décampé.

Parlant de flèches, Hérodote avait d'ailleurs décrit comment les Scythes décoraient leurs flèches d'une spirale. Mais qui étaient donc ces Scythes qui prenaient soin de décorer chaque flèche qui ne servait pourtant qu'une fois?

La réponse à cette question se trouve dans l'étude d'autres symboles, tels que le triangle qui représente les trois éléments principaux: l'eau, l'air et la lumière. Le triangle nous met en garde contre la pollution de l'eau et de l'air qui conduit aux ténèbres. Nous nous rendons compte de la justesse de cette mise en garde quand nous voyons la pollution atmosphérique empêcher la lumière de pénétrer. De nombreux symboles se retrouvent dans la décoration d'oeufs et ils reflètent fidèlement la vie de nos ancêtres.

C'est le cas par exemple des arbres. De temps immémorable nos ancêtres célébraient le culte de l'arbre. C'est pourquoi ils plantaient d'innombrables arbres. Le chêne symbolisait la masculinité de même que la beauté et la force. Les arbres faisaient partie intégrante de la vie de nos ancêtres. Ils poussent d'une petite graine et très rapidement ils peuvent atteindre une hauteur considérable. Un arbre recevait le même respect qu'un homme, comme s'il avait une âme. Les forêts constituaient un lieu de refuge pour les hommes. Les arbres fruitiers permettaient de nourrir les gens. On n'avait pas le droit

*Comme le rapporte le Dr. Jurij Lypa dans son ouvrage "Pryznatchennia Ukraïny"

d'abattre un arbre à moins que cela soit vraiment nécessaire. Mais pour chaque arbre abattu, il fallait replanter sept arbres fruitiers. Au printemps, les festivités du "Kupala" se déroulaient sur les vertes prairies où l'on entendait résonner les chants joyeux des fées et des nymphes des bois. Il est à remarquer que le nom des arbres est souvent au féminin en ukrainien. Une femme peut se comparer au saule qui fait des racines où qu'on le plante. Une femme qui est grande ou fidèle peut se comparer à un peuplier. Les motifs décoratifs représentant des feuilles, des plantes ou des arbres sont typiques des régions de l'est et du sud de l'Ukraine.

Pour ce qui est de la représentation d'une princesse ou d'un prince, cela fait naturellement allusion à l'époque de la royauté en Ukraine.

Comme nous le voyons, nous avons un riche héritage de motifs décoratif. Non seulement nous avons une grande variété de symboles, mais la nature même des symboles révèle une profonde spiritualité. Les oeufs de Pâques sont très célèbres bien au-delà des frontières de l'Ukraine. Grâce à l'arrivée d'immigrants ukrainiens, le monde entier connaît maintenant les oeufs de Pâques ukrainiens. Ils constituent un des plus beaux cadeaux que l'on puisse faire à Pâques.

Un oeuf de Pâques décoré se compare aisément à n'importe quel chef-d'oeuvre miniature.

La conversion au christianisme signala une nouvelle ère dans la décoration des oeufs de Pâques. Avec le temps, les artistes de cet art folklorique ajoutèrent des symboles chrétiens, à savoir une église, une croix ou un clocher.

La tradition de décorer les oeufs de Pâques s'observe toujours, car tant qu'il y aura un peuple ukrainien, il sera difficile de la perdre.

Хай святиться творчість рук,
Що з охоти, без принук
На цій грудочці малій
Символом поклала свій
Задум,— той епохи чар;
Людський хист — теж Божий дар!

Левко Ромен

КИЇВЩИНА

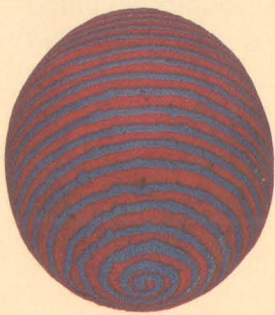
СОНЦЕ

ГОРОД КИЇВ

ПОПОВІ РИЗИ

СПРАЛЯ

ВЕДМЕЖІ ЛАПИ

ВОВЧИ РЕБРА

ШУЛЬКА КРУТОРОЖКА

КОСМІЧНА СИЛА

ЄЛОМОК

ЩО ОЗНАЧАЄ СИМВОЛ?

«Символ» — знак, ознака, прикмета, що базується на ідеалістичній філософії Шопенгауера, «теорії невідомого» Е. Гартмана і поглядах Ніцше, які проголосили основою мистецької творчості символ — таємну ідею, приховану в глибині всіх навколишніх, а також потойбічних явищ, що її можна розкрити, збагнути й відобразити тільки за допомогою мистецтва, зокрема музики й поезії.¹

Коли дивитись на орнаменти українських писанок, бачимо, що композиція зродилась з реального світу, але передана, відтворена умовно. Задум передає найголовніше те, що будить уяву. Часто «символ» важко відгадати. Щоб зрозуміти символ, мусимо довго дивитися на нього й на все доколяра поки зрозуміємо, відчитаємо...

КИЇВСЬКІ ПИСАНКИ

В Лубенському музеї збереглися київські писанки такої назви: «Хрещатик», «Город Київ», «Шулька круторожка», «Сосна», «П'явки», «Єломок» і т.д. Усі мають свій орнамент, та є з ними символ сили «Баранячих рогів», що кружляє. Ці орнаменти зберегли засаду свастичного кружіння, наоколо центру. Це дає нам ідею, візію рухомості, всього що живе на землі й на небі, бо все, що рухається, виконує своє завдання, працює, допомагає другим; такий принцип життя. На мою думку, в Києві в давні часи люди знали, як і що помагає, яку функцію сповняють «п'явки», коли болить голова, чим лікувати сильну простуду, що робити при розладі шлунку. Людина стояла близько до природи, спостерігала, вчилася і вміла другим передати досвід; так теж і сталося, що «хтось» записав це знання на писанці. Довідуємося, що «Шулька круторога» — це наче шулька кукурудзи. Її м'яке волокно є знане в природній медицині — воно лікує. «Сосна» теж лікує. Її молоді бруньки, запарені кип'ятком, дають пити хворим, що мають простуду. Над напаром, що ще парує живицею, кажуть хворому довго глибоко дихати, це помагає. Живицею сосни замащують скалічені гілки дерев. «Сливки», їхнім соком, а теж і сливками лікували розлад в кишках; видно, що сливка має вітальну силу.

«П'явки» — їх шукали в багнистих ріках; вони були рятунком при сильних болях голови. П'явки всисалися коло вух; напившись «недоброї крові», відпадали. Це хоронило людину від «строку».

«Рачок» виконує свою роботу, — написаний на писанках, створює видимий рух. Щипцями зловить усе, що йому потрібне до життя. «Єломок» — це шапка із збитого сукна, на верху прикрашена квіткою, що має «Баранячі роги», які крутяться вкруг. Одначе, шапки не писали, лиш саму квітку. Цю шапку носили не тільки на Київщині, її теж носили старші чоловіки на Кубанщині. Знаємо, що в морозний день відкрита голова тратить 75% тепла, тому квітці дописали чотири баранячі роги і

1) У. Енциклопедія Українознавства, том 8.

КИЇВЩИНА

БЕЗКОНЕЧНИК

ВИНОГРАД

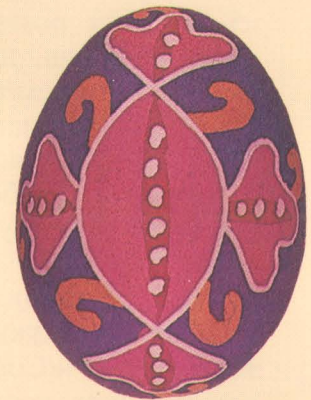
ЛОМАНИЙ ХРЕСТ

П'ЯВКИ

КВІТКА

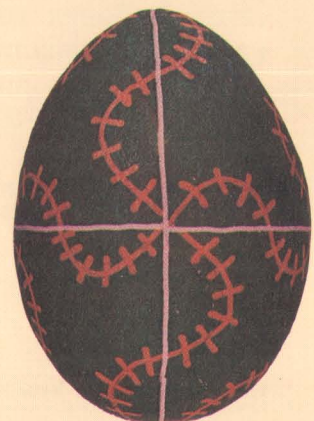
РАЧОК

СЛИВКИ

ВІТРЯЧКИ

ПОЛЬОВА СОСОНКА

ми певні, що «Єломок» таки зберігає тепло й здоров'я. Усі вибрані писанки своєю символікою є доказом народньої мудрости. Дальше передаю київські писанки з околиці Сквир (південь) з 1906 р.². Збірка Вадима Щербаківського, відомого знавця цієї ділянки. (Читай статтю «Дослідники української писанки»). Етнограф В. Щербаківський, живучи в околиці Сквир, Київської області, бачив і відчув красу писанкових символів. Він зібрав найкращі символічні писанки.

Між ними цікаві символи «Вітряків» у різних видах, що передають силу і рух млинового колеса. Також різні символи «Сонця», «Зорі» та «Спіралі» — найстарші космічні символи — закосичені «Баранячими рогами», передають нам тепло і силу солярних планет, від яких вже тоді людина узалежнювала життя на землі.

«Ведмежі лапи» та «Вовчі ребра» дають образ сильного руху та удару. Чорно-червона краска блистить кольоровим контрастом.

Київські писанки часто вживають біле, яносине, а також фіялкове тло, що його можна міняти залежно від того, кому її призначено (дітям не можна давати писанки на чорному тлі, мусить бути ясна краска — зелена, червона, рожева).

Шкода, що писанку вже сьогодні не вміють відчитати. А писанка — це письмо. Колись вживання писання символів допомагало людині, вчило жити, як писанкою говорити. Писанка грала важливу роллю в старій релігії і обрядах, зв'язаних із весняним приходом сонця; — з хвилиною нанесення на яйце орнаментів-символів воно ставало святою писанкою, чудодійною. Писанки не можна було писати, коли писанчарка посварилась або мала гнів. Писанки святили під церквою, переховували під іконами як зразок на другий рік. Писанки дарували рідним, приятелям, несли на могилки. Господар у першу скибу землі клав писанку для доброго врожаю. Писанку клали під стріху, щоб зберігала хату від вогню. Дівчата з писанками пов'зували надію на щасливе одруження. Писанку давали також і до гробу, коли хтось помер в часі Великодня. Дітям клали коло голови; померлій молодій дівчині давали з писанок вінок доколя голови (бо їй належався вінок)³.

Отже писанка — це річ найвищої святости і високого церемоніального значення. Знаки, символи повинні бути з нами, і нам треба з ними запізнатися. Рівнож треба відзначити такі зображення, як символ віри Христової, з написом «Христос Воскрес», або символом риби, церковці, хрестів.

Є ще знаки походження державного — з тризубом і написом «Христос Воскрес! Воскресне Україна!» Це будемо писати, щоб її здобути. Зустрічаємо однак напис «Христос Воскрес», причому напис і ціла писанка на чорному тлі! Це дисгармонія, якщо «Воскрес», то в нас радість! А радість не йде впарі з чорною краскою. (Гляди символіка красок).

1) Лубенська колекція писанок — її зібрав Кулжинський С. «Описаніє народніх писанок», Лубні, 1899 (33 картки) дістались до Канади. (Авторка цієї книжки одержала їх від о. Я. Елиїва, з його колекції).

2) Київські писанки зі збірки Вадима Щербаківського, опубліковані в книжці «Орнаментация української хати», Рим, 1980 р., в якій поміщено 36 писанок.

3) Писанки. Павло Маркович, Науковий збірник (6) Музею Української Культури в Свиднику.

КИЇВЩИНА

ЛЮДИНА

ДЕРЕВО

БЕЗКОНЕЧНИК

ПОЛТАВЩИНА

КОСМІЧНЕ ДЕРЕВО

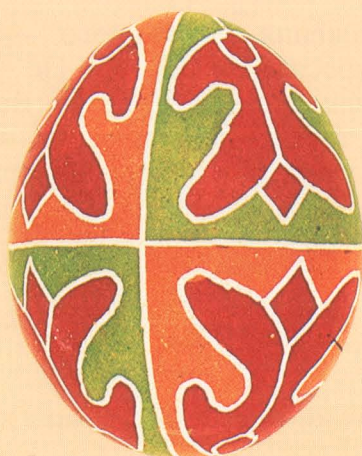
ПОДВІЙНА СВАСТИКА

КРИВИЙ ТАНЕЦЬ

СТЕЖКОВА

ТЮЛЬПАНИ

ПАВИ

ПИСАНКИ ПОЛТАВИ

Одна з найкращих писанок Полтави то «Кривий танець», написаний білим розписом. «Кривий танець» — це безконечник, що сильним розмахом йде по поверхні яйця. Цей безконечник в полтавській писанці недрібненький, дуга безконечника вигнулась вгору і йде за рухом кружляння кола, що пов'язує три точки : вогонь, воду і повітря.

Покрила цілу площу яйця і не знайти йому ні початку, ані кінця. Лінії йдуть рівно поруч себе, але ніколи не перетинаються! Це і є справжній безконечний танець. «Кривий танець» пов'язаний з веснянкою-гаївкою. Він символізує рух сонця по небі, зміну дня і ночі та зміну пір року, а також народження, життя і смерть.

Дівчата, поки піchnуть вести хорівід — танець і співати пісень, садовлять трьох хлопчиків на траві, в формі трикутника, але доволі віддалено один від одного, бо хорівід дівчат ходить поміж них. Співають гаївку так:

«Ми кривого танця йдемо,
Пуття йому не знайдемо.
То вгору, то в долину,
То в ружу, то в калину.
Його треба вести, як віночок плести...
Ведем, ведем, та не виведем,
Плетем, плетем, та не виплетем...»

Цю гаївку розуміємо так: кривий танець означає рух соняшної системи, яка ніяк не була зрозуміла, що сонце вічно ходить по небозводі «то вгору, то в долину» (схід і захід), а тому в ті давні часи не могли «вивести кінця» (цебто зрозуміти), чому наступають пори року, зміни в природі,— чому сонце то гріє теплом, то знову сонце відходить: тоді — зимно; ранком сонце приходить — є день, вечором сонце заходить — настає ніч.

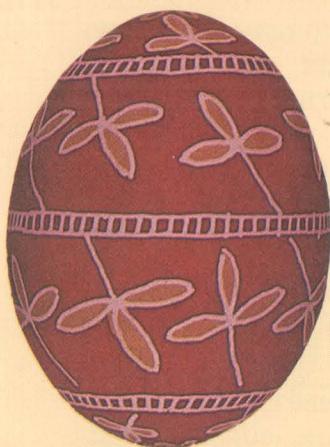
Що означає «то в ружу, то в калину»? Було в нас вірування, що душі покійників, оселені в деревах (вербах) і квітах, можуть теж перебувати в кущі рожі, або в калині.

«Безконечник» є на писанках Полтавщини, Волині, Буковини, а теж Гуцульщини, Поділля, Херсонщини та Кубані. Цей «Безконечник» — це наш «спадок» культури «трипільля». Це та чудова хвилясто-подібна лінія, що ритмічно йде в безконечність.

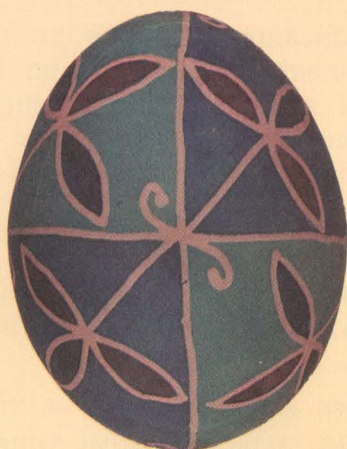
Полтава має багато стилізованих квітів, усі вони мають поділ площі на вісім четвертин, чергуються красками, доповняє їхню кольорову гаму різне тло. Зовсім відмінна є писанка «Лавровий лист». Його листки (трилист) порозкидані по всій поверхні писанки, наче б один одного доганяв.

З приходом весни всі дерева покрились живим листям. Наш нарід плакав «культ дерева», тому дубове листя символізує красу, силу мужеську, а жінку символізує тополя, калина, верба, липа, бузина, барвінок.

ПОЛТАВЩИНА

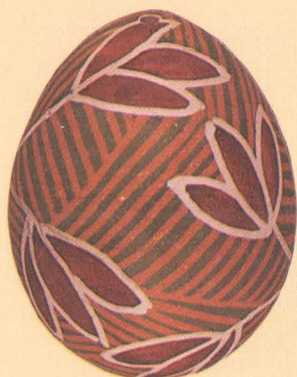
БАРВІНОК

КУРЯЧІ ЛАПИ

ТРИЛИСТ

ЛАВРОВИЙ ЛИСТ

ТРИНІГ

ВОРОНИ

ГУСЯЧІ ЛАПИ

САКВИ

РАЙСЬКА ПТИЧКА

Отож дубовий лист, лавровий, калиновий, листя барвінку ввійшло в символіку українського народу. «Барвінком» прикрашують весільні короваї, а дівчата плетуть з нього віночки на день «Купала» та хорово-дом пісню співають:

«Ой вінку, наш вінку,
Крищатий барвінку...
Я ж тебе плела-вила,
Та з учора-вечора...»

А в день вінчання плетут два віночки, для молодої і молодого, що їх кладе священник на їх голови¹. Вінчальний вінок у дівчини прийшов до нас ще з дохристиянської доби.

Полтава має найбільше зображень з птахами, як пави, голуби, є теж «Ворони». Розписані вони на чорному тлі у вишиваних фартушках. Яйце треба поділити на три горизонтальні частини. В кожному рядку є по чотири ворони. До цього мотиву треба підібрати подовгасте яйце і чим воно довше, тим краще буде вміщатися орнамент.

Ворони все вибирають місця на гнізда на найвищих деревах. Також гніздяться на болотах і теж там проводять життя. Вони не дуже дбають про своїх малят. Вони їх годують, але недовго. З хвилиною, коли пташка спробувала крил і полетіла, вони літають за нею, але їй мало, чи зовсім не годують. Пташка кричить в кущі, а вкінці якось сама собі дає раду. Кажуть, що ворони пожиточні, бо одна птаха денно збирає коло 3.000 мушок, якими годує своїх малят (це ж протеїна). Не дивно, що так скоро ростуть пташки.

Ворона у нашому народі знаменує птаху, звістуна чогось недоброго, смерті. Коли ворон кряче і дивиться на вас, стає неприємно. Господар дивиться на ворону і на її крякання, відповідає: «Крячи собі на свою голову, а пек тобі!»

І так писанка написана, але ж це ворона — дали їй чорну краску!

Павичі славні зі свого гарного пір'я, та «Павич»-красавець дуже крикливий — біда з ним.

«Голуби»-птахи, символізує любов. Вони завжди парами ходять, завжди звернені носиками до себе, вони ж «Радоньку радять як світ сновати» маємо, таке зображення чи не найстарше на критській кераміці. Голуби сидять на яворовім дереві, навколо них місяць і зорі та синє море (початок світу). Писанка полтавська має писанки «Сорочі лапки», «Яструб'ячі лапи», «Гусячі лапи». Цілої птахи не писали, бо найважливіша тут «лапа», вона ходить, рухається, вона завдає лиха, наприклад: «Лапа яструба» схоплює курча, робить шкоду. Так само не писали цілого ведмедя, лише його лапи, те саме із вовком — писали його зуби, що сильно накроплені червоними сльозами.

Так постали писанки, що їх символи говорили: бережись від лап ведмедя, від зубів вовка, бережи курчата від лап яструба.

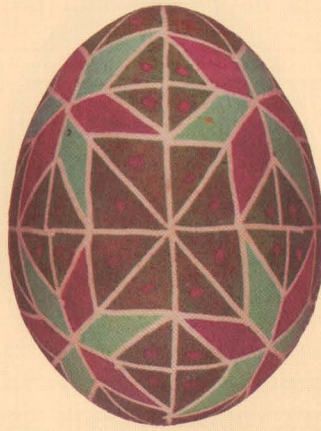
На полтавських писанках є підписи тих, що їх писали, є теж великодні привіти «Христос Воскрес». Часто дівчина писала на писанці не лише символи, а й там вплітала своє почуття — «Марічка, Любкови».

1) Проф. Степан Килимник «Український рік у народніх звичаях» том 5, ст. 121, Барвінок у звичаях України.

ВОЛИНЬ

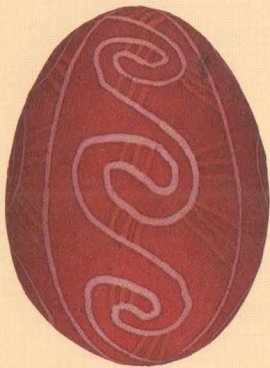
СОНЕЧКО І ТРИКУТНИКИ

ВІСІМ ЗІРОК

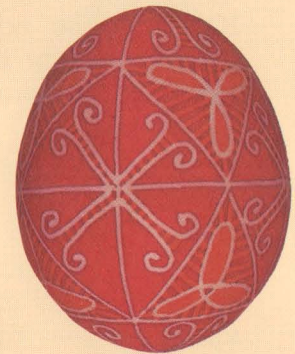
ЦВІТУЧА СОСНА

БЕЗКОНЕЧНИК

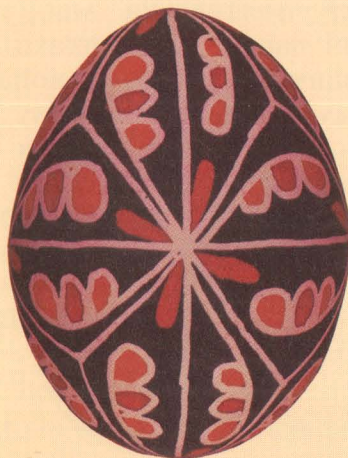
БЕЗКОНЕЧНІ ЩИТИ

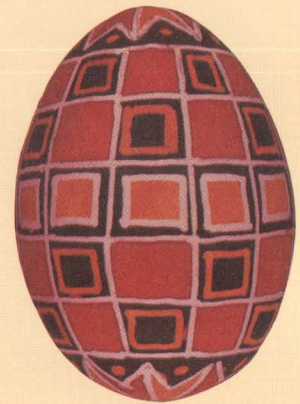
СВАСТИКА ЛИСТКОВА
Лятуринська

БЕЗІМЕННА

ВЕРБА

ВІКОНЦЯ

Полтава має цікаву писанку «Стежкова». Вона каже, що на землі стільки стежок, доріг, як на небі зірок. Ці «Стежки» — дороги на писанці йдуть вертикальною лінією, а закрашено їх на жовто. Горизонтальні лінії дістали червону краску, тло писанки зелене тому, що земля весною, насичена теплом, зеленіє.

Були стежки від хати до хати, були теж головні шляхи. Пригадуються нам «Чумацькі шляхи», якими їхали чумаки. Стежки України завжди були топтані наїздниками; цими дорогами переїздили азіяти від часів Джінгісхана. Наша країна була наражена на небезпеку наїздів і воєнних схрещень — шляхів з Малої Азії — Європи — Монголії і Китаю. Це дорога кочовиків, великої кількості варварських племен, грабіжницьких наїздів «Чорний шлях». Тепер усі ті дороги «стежки» змінилися.

Із захопленням розглядаємо писанку «Стежкову», що писала українка з Полтави. Її руки спрацьовані, вона вечором утомлена, але йде Великодень... «треба написати, бо так годиться!...» (Скільки тих жінок, ледве чи читали й писали, а писанки вміли писати, бо це була Великодня традиція.

ВОЛИНСЬКА ПИСАНКА

Волинська земля, в басейні південних приток Прип'яті й верхів'я Західнього Бугу, віддавна була заселена східньо-слов'янськими племенами. В кінці восьмого і на початку дев'ятого століть тут жили волиняни, бужани і дуліби.¹

Геометричний орнамент волинської писанки «Віконця» має пов'язання зі щедрівкою. «Стояла світелка ново-зроблена, а в тій світелці три віконечка: в першій оконечку ясний місяць, в другій оконечку ясні зірки. Щож місячик — то господарик, що сонечко — то господицька, ясній зірки — то дітки» (Чубинський, III, 466). В народній символіці цієї щедрівки господар став місяцем, господиця — сонечком, а діти — зірками.

Минали століття, постав символ «Безконечник»; йому тому дали чорне тло, бо були ворожі напади. Нарід боровся хоробро. Городини мали споруди дерев'яні, огорожі з вистаючими гостроколами. Забезпечені всі зводжені мости, рови, наповнені водою. Народній мистець добре пам'ятав ті події. Записав на писанці: гострі трикутні щити, що йдуть рядом наоколо писанки — безконечником.

На Волині, як і всюди, святкували культ дерева, тим разом «Сосна». Сосновий ліс величними полосами покрив волинську землю. Та на писанці цілого лісу не напишеш; соснова галузка з квіткою в'ється навколо писанки. Орнамент уложений укiсно і для кращого розміщення пересунено бігун писанки. Так часто роблять писанчарки, бо так їм підказувала уява. Ця писанка ясно-червона, а тут і там трішки чорного (дивись на ілюстрацію).

1) УРЕ том 2.

Буває, що писанкову площину ділять на дві, чотири і більше частин. Цю писанку поділено на шість вертикальних поясів, а в кожному поясі дано інший орнамент: квадрати, смечка і пояс червоний без орнаменту. Сталося так, що писанка не має назви, — назвемо її «Безіменна».

«Верба» (дивись за статтею). Вона перша своїм цвітом вітає весну. Рівнож весела писанка «Зірки», де зелено-червоні краски перекликаються з природою. Також весела писанка «Свастичний трилист» (писанка Лятуринської).

Природа Волині чудова, чудові хатки серед садів. І люди спокійної вдачі, або палкі, а в дечому суворі.

«ВЕРБНА ШУТКА»

Галузки /шутку/ верби пишеться так: на білому яйці пишемо розподіл на трикутникові площі. Кожний трикутник має одну галузку. «Базьки» є жовтої і червоної краски. Червоний є також малий хрестик (гляди на рисунок: чорне тло — це волинська писанка).

Чому пишемо «шутку» верби?

В далекому минулому верба була «Тотемом». Вербу садили коло криниці, біля ставків, рік. Наші предки вірили, що душі померлих перебувають на гіллях верби, та що вони зберігають чистоту води (від злих духів). Чиста вода дає здоров'я, силу, багатство, родючість, плодовитість, святість, вірність. Варто було зберігати воду, бо усі бояться розлуки, смутку, туги, жалю.

Ось тому наш нарід пов'язував різні легенди з вербою. Шана й любов до верби залишилася й до нині. Верба є в переказах, в казках, в піснях; вкінці удостоїлася стати релігійним святом «Вербною Неділею».

Є у нас звичай вдаряти посвяченими галузками в плече і казати:

«Верба б'є — не я б'ю,
За тиждень — Великдень,
ось недалечко —
червоне яєчко!»

Галузками вдаряли і казали: «Будь великий, мов верба, а здоровий, як вода і багатий, як земля!» «Шуткою» теж вдаряє господар худобу, щоб вліті її мухи не кусали.

Є у нас приповідки: «Прийде Вербниця — назад зима вернеться», або «У Вербну неділю мороз — буде урожай». «Дівчина, як верба — де її посадиш, там і прийметься».

Вербну шутку несемо додому, кладемо її за ікону, або садимо. Сухою галузкою, з минулого року, господар виганяє худобу на пасовисько, опісля її палить. І так на Україні верби садили усюди. Найбільше їх росло при ставках, ріках і край дороги.

Верба при дорозі є окрасою зимового краєвиду, її рудава краска оживляє почорнілі замерзлі поля. Їй мороз чи вітер наче й не шкодять.

Вона не мерзне, стоїть наче вісник весни: ось-ось, скоро буде весна! Про вербу наш нарід створив багато лірично-журливих пісень:

«Ой вербо, вербо, де ти росла,
що твоє листячко вода знесла.

Ой знесла, знесла бистра вода,
а я молода, як ягода.

А я молода, як ягода,
не піду заміж, за рік, за два.»¹⁾

Є у нас ще пісня про вербу, але аж кінець каже:

«А три верби схилилися,
мов журяться вони...
Чи вернеться до них весна...
Чи вернеться весна життя,
Лиш молодість не вернеться,
не вернеться вона.»

Знаю ще більше пісень, та чи можна все тут написати?

«ВЕДМЕЖІ ЛАПИ»

На Київщині, повіт Сквиря, є писанка такої назви. Її пишемо так: вертикальними й горизонтальною лінією розділюємо поверхню яйця на 8 частин. Опісля в кожній частинці пишемо білим почерком символ «Ведмежої лапи», що нагадує безконечник (дивись на ілюстрацію). Дуга безконечника підноситься вгору, а там, спадаючи, творить два ведмежі пальці. Відвернувши свій біг, знову йде вгору і т.д. Це — морська хвиля, що несе воду, кине нею й далі вертається звідки прийшла. Це той безконечний рух припливу й відпливу води. Той безконечний рух «Ведмежої лапи» вісім разів кружляє по писанці. Приглянувшись до цієї писанки, відчуваємо, що писанчарка хотіла сказати. Вона остерігає, що «Ведмежа лапа» ще й ще загрожує людині. Бережись!

Колись Київщина мала ліси-бори, а ріка називалась «Бористен», нинішній Дніпро. В пушах непроходимих, дебрах, були умови для життя ведмедів. Ведмідь любить попоїсти багато зелені, суниць, овочів і меду, любить теж і рибу. Зимою ведмідь западає в довгий зимовий сон; кажуть, що він постійно лапу ссе. Коли ж прокинеться, відчуває голод. Найбільш небезпечна є ведмедиця, яка що два й пів року має коло себе двоє-троє голодних малят. Вони ростуть. Мати-ведмедиця невдоволена, бурчить, нервовою ходою глядить за поживою, за нею ідуть діти.

1. Зеновій Лисько, Українські народні мьольді, Торонто — Нью Йорк, 1981

Буває, біжить рогатий олень. Ведмедиця його бачить і прямує до нього. Олень загородив дорогу рогами, сильно вперся ногами в землю і жде. Ведмедиця стає на задні лапи в цілій своїй височині — й хвилина боротьби. Але й ведмедики-підростки беруть рогача ззаду. Вони тягнуть оленя за ноги. Ще хвилина і ведмеді їдять оленя! «Ведмежі лапи» потужні, краще їх не зустріти. Бережись їх, бо задавить, уб'є! Знаєте, скільки важить ведмідь? Ніхто не встоїться «Ведмежій лапі», тому писанка має на переміну червоне тло, а друга частина чорне тло.

СИМВОЛИ СОНЦЯ

Головні й найстарші символи сонця за В. Щербаківським «Свастика» (або в гуцулів «Ломаний хрест»), «Гаковий хрест»¹, «Спіраля».

«Трикветр», або «Триніг» мають центральна Галичина й Лемківщина. Осьмираменна зірка, її також звать «Повна рожа», «Сторчева рожа». Є також зображене сонце в формі кола, що його промені (риски) розходяться від середини назовні (Бойківщина, Закарпаття, Лемківщина). Ці останні виконані при допомозі стебла соломи чи цвяшком без головки. Рівнож на вершку писанки писали спіралю. В українській писанці багато таких символів. Але повернімось до символу «Свастика», що постав із чотирьох «Баранячих рогів», уставлених так, що вони начебто зображували рух (вірили колись, що сонце крутилося, а земля стояла). Це саме відносяться і до символу «Триніг», що має три «Баранячі роги», що йдуть (крутяться) в ту саму сторону. Рівнож у нас є знаки, що мають аж вісім відніг «Баранячого рога» і звать його «Сорокопутъ» (сорок путей треба було минути і проїхати, поки додому повернувся чумак, який привіз сіль із Чорного моря).

Є в нас на писанках також «Баранячі роги», що звать їх «Гусячі шийки». Всі вони постали з т.зв. «Баранячого рогу», що означав силу.

Отож символ сонця «Свастика» — це сила. «Трикветр-Триніг» — сила, «Гаковий хрест» — сила і т.д. Але є в нас писанки, що на них є написаний «Рачок» і він теж має аж чотири «Баранячі роги». Це значить, що «Рачок» має силу. Він має щипці, що мають силу. Це саме відноситься і до писанки «П'явки». Вони теж вміють причепитися до тіла, мають силу. Вони ж висисають кров. Багато таких символів постало. Так колись розмовляли — образним орнаментом.

З новіших писанок із Західнього Поділля, напр., писанка «Божа рука», є написані три пальці і в продовженій долоні та зап'ястка є великий закручений «Баранячий ріг», що означає — бережись, бо рука Божа має силу, карає.

1) В. Щербаківський — головні, найстарші символи сонця.

Маємо малюнки «Свастики» на Лемківщині, на дверях хати.² Маємо інші знаки сонця, напр., на задній стіні саней є вирізьблений знак сонця (як доказ, що коні зі сонцем подорожували). На гуцульських писанках є коні, що в оточенні сонця летять, мають зображення бігу, сонце це ж сила. Кінь означає силу. Гуцульські хрести на писанках є посилені «Баранячими рогами», «Свастикою» (збірка Шухевича). Знаємо вже, як постала «Свастика», тепер скажу вам звідки вона до нас прийшла. Вона має свою історію.

В Південній Індії, місцевість Бактрія, жили народи арійці.³ У них була одна мова й один спільний символ «Свастика». Але стався світовий катаклізм (це написано в арабських книгах), сонце стояло на тому самому місці 6-7 днів. Землю вдарив метеор, і аж по семи днях земля почала знову свій рух. В паніці й страху все втікало. Народи розбіглися на північ, північний схід і захід. Ці народи, що мають «Свастику», це Китай (у Будди на грудях свастика). Має «Свастику» Індія, мають німці, греки, американські індіани; свастикою перехрещені верхи шапок, що їх носили кубанські козаки; то й не дивно, що маємо її на нашій українській писанці.

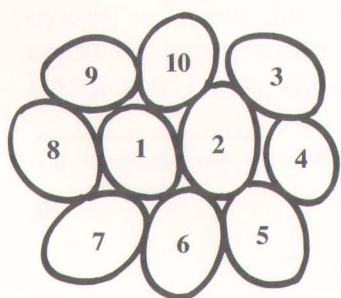
Коли вже знаємо, як постав символ «Свастика», скажу вам, вона постала з «Баранячих рогів», постав так теж «Безконечник». Треба маленькі «Баранячі роги» поставити поруч себе стояти, тоді побачите, як вони пов'яжуться в чародійний орнамент. Погляньте, як вони можуть розтягнутися і пливуть-пливуть безконечно. Тому він і зветься «безконечник».

Цей символ «Безконечник» мала хліборобська трипільська культура на кераміці. Ці знаки знайомі українській писанці. Від нас запозичили греки нашого «Безконечника», але грецький «Безконечник» іде шттивними простими лініями, гранчастими ломаними, а наш «Безконечник» пливе рівним темпом морської хвилі, або хвилею, що «греблі рве».

2) Ю. Бескид, Матеріальна культура Лемківщини.

3) D. McKenzie, The Migration of Symbols, New York, 1970.

КЛИНКИ

1. ГУЦУЛЬСЬКІ КЛИНКИ
2. ПОДІЛЬСЬКІ КЛИНКИ
3. ПОЛІСЬКІ КЛИНКИ
4. ЗАСТУПЦІ З КЛИНКАМИ
5. ХОЛМСЬКІ КЛИНКИ
6. КЛИНКИ З СОКИРКАМИ
7. КУРСЬКІ КЛИНКИ с. ТАГАРИНОВО
8. КОСОКЛИННЯ ОДЕСИ
9. ЗАСТУПЦІ З КЛИНКАМИ
10. ХЕРСОНСЬКІ КЛИНКИ

«СОРОК КЛИНКІВ»

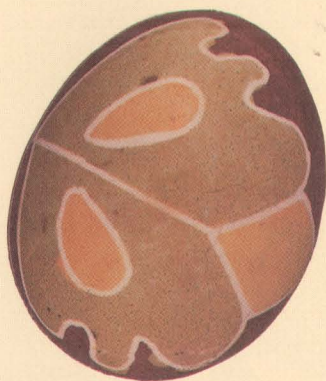
«Сорок клинків», а на писанці є 42-48, або більше. Цю писанку пишеться білим розписом, закреслення робимо жовтими або червоними рисками. Тло писанки чорне. Клинки на Гуцульщині закреслюють жовтими рисками, тло червоне. Цей символ — «40 клинків» тому, що має три виміри, означає три різні явища природи: Вогонь, Воду і Повітря — це найважливіше в житті. Чистий вогонь означає повне тепло для здоров'я і для дозрівання плодів землі. Чиста вода є конечною для людини, звірини, птахів і для землі.

Чисте повітря (незатроєне) — це найважливіше для легенів та шкіри, але і для звірят, всього, що довкола нас. Усе вимагає чистого повітря.

«40 клинків» символізують найцінніші багатства, які ми повинні зберігати. Наші предки передали нам цей закон. Щоб жити, треба його зберегти. Але сталося інше. Цивілізація дала нам усі вигоди, які знищили вогонь, воду і повітря!

А тепер розкажу вам про той клинок («Клинки»), який людина знайшла в кам'яній добі і той клинок, чи клин, помагав людині себе обороняти, або при його допомозі добувати поживу (м'ясо), яким в ті часи люди живилися. Археологи знаходять великі нагромадження костей мамута. Щоб мамута вбити, люди великими гуртами йшли на нього, заганяли його над пропасть. Мамут падав, калічився. Тоді його добивали і тими «Клинками» трикутної форми відтинали м'ясо від шкіри, яка служила для одягу та прикриття схоронища. З каміння-кременя робили теж і долото. Воно було потрібне для проколення шкіри. Ці «Клинки» були вже знані в кам'яній добі. Ось який старий цей символ. Не дивно, що писанок з «Клинками» так багато усюди. Писанки «Клинки» є на Кубанщині, «Клинки і заступці» є на Херсонщині. Східне Поділля має «Клинки з сокирками» і ще є «Клинки зі скрипками». Східне Полісся має 48 клинків, Холмщина — 48, Волинь — 48, Гуцульщина — 48 клинків. «Клинки» тепер називають 40 — днів посту, 40 — мучеників, або ще інше. 40 клинків символізує якусь трійцю, приміром: Вогонь, вода, повітря,— грім, вода, земля,— небо, земля й пекло,— чоловік, жінка, діти.

ХАРКІВЩИНА

КАЛИНОВЕ ЛИСТЯ

ДУБОВИЙ ЛИСТ

ЯСЕНЕВИЙ ЛИСТ

ЯВОРОВИЙ ЛИСТ

КАЛИНОВИЙ ЛИСТ

ПОВНА РОЖА

СТОРЧОВА РОЖА

ЮРОК

СОНЦЕ

ПИСАНКИ ХАРКІВЩИНИ

Харківщина має найбільшу й різноманітну групу рослинного орнаменту, а це листя; листя дубове або калинове. Харківщина дала нам писанку ніжності й спокою. Краски прозорі, весняні, наче б лист тільки розвинувся, але холод вітру приморозив його. На цих землях вживали природних саморобних фарб, виготовлених із кори дикої яблуні, з настоїв цибулиння, жовтих квітів «горицвіту», а зелень виготовляли зі свіжої озимини або листків барвінку. Органічні краски яйце не скоро приймає. Писанку пишемо на повному яйці, бо таке яйце держиться на дні. В природній красці писанка мусить постояти від 3 до 5 годин. Але не треба зражуватися, тому що при терпеливості й труді вчимося чогось нового, гарного. Гляди за статтею «Органічні краски»).

Писанки, виконані таким способом, є зовсім інші, звертають на себе увагу, світяться чистими тендітними відтінками на світлі, не линяють. Виготовлені природні фарби треба швидко зужити, тому що в хатній температурі ця фарба дістає пліснь, грубий кожух і її необхідно мусите викинути.

Як треба писати писанки, і які, даю поради:

1. Робимо білий розпис листка калини. Написану писанку кладемо в жовту краску і в ній стоїть кілька годин. Коли прийнялася, осушуємо і заповнюємо щільно воском ті місця, що мають бути жовті.

2. Тепер черга на рудаво-жовту краску (з цибулиння), до неї вкладаємо писанку, і коли вже краска прийнялася (провірте), виймаємо її, обсушуємо і знову заповнюємо воском усе на листках, що має бути рудаве. (Гляди ілюстрацію).

3. Під кінець опускаємо писанку в зелену фарбу, виготовлену з барвінку. Терпеливо чекаємо, поки вона прийметься, провірюємо чи прийнялася; якщо так, обтираємо і в легкій температурі випалюємо. Тло писанки коричнево-зелене. Кольорит притишений.

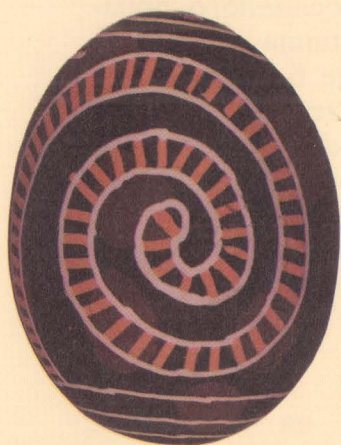
«РАЙСЬКЕ ДЕРЕВО» — «ДЕРЕВО ЖИТТЯ» — «ГІЛЬЦЕ»

Казали люди, що ця писанка мала магічну силу, приносила щастя, відвертала зло. Писанка розписана білою краскою. «Деревце» з пташками на верху. Довкола сонце, а на кожній гілці «Зірки».

Писанка «Райське дерево» — це колишнє «Космічне дерево». На ньому птахи — «три голубоньки радоньку радять, як світ снувати», разом із сонечком і місяцем. З того часу є у нас весільне «Гільце» (так його зevamo). Воно прибране квітками і стрічками. Втикають його в «коровай», що має символічні оздоби: пташки і шишки. Таке гільце має кожна весільна пара. Його кладуть на весільному столі, на чільному місці. «Коровай» обвивають барвінком. Пташки-голуби та шишки символізують плодитість. Це образ колишнього «Райського дерева», а сьогоднішнього «Гільця».

З княжих часів нашої історії на весіллі порядкував «боярин». Він носив на голові «деревце» цілий тиждень. Так колись справляли весілля. Із бронзової доби зберігся образ «Дерева». Воно стояло на горбку, з пташками, сонцем і місяцем, а навколо синє море.

ХАРКІВЩИНА

СПІРАЛЯ

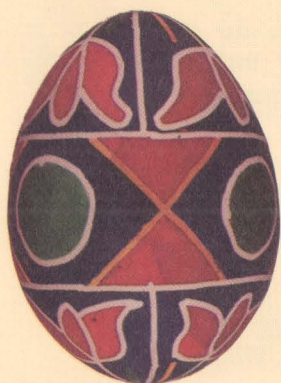

КОМАШКА

ЯБЛУНЯ

ЧЕРНІГІВЩИНА

ТЮЛЬПАНИ

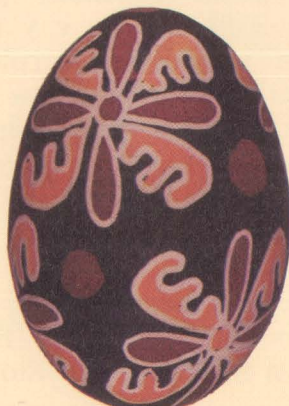
СОНЯШНИК

СОНЦЕ

ДЗВІНОЧКИ

ВІТРЯЧКИ

ПІВОНІЯ

ЧЕРНІГІВЩИНА

Чернігівські писанки дуже спрощені, відкинено непотрібні дрібниці. «Соняшник» — його голова соняшна — жовта, така ж сама дальша писанка назви «Вітрячки». Вони радше виглядають як квіти та мають всередині колісце (космічна сила) і крила, що вказують на рух. Вітрякам народні мистці давали сльози.

Чернігів мав тяжкі недолі, що тяглися століттями. В XI столітті відбили кілька нападів половців, а в другій половині XIII століття татари його зовсім зруйнували.

Квіти «Півонії» з трикутника виростають, тут заговорила символікою писанка. Квітка росте, коли має тепло, воду й повітря.

Те саме з «Дзвіночками»: вони веселі. Такі писанки писали дівчата, щоб їх дати хлопцям, а також дітям. Дітям не можна давати писанок на чорному тлі. Жінки в ясных квітках бачили обличчя ненароджених дітей, тому й донині люблять квіти та плекають їх.

«Тюльпани» звернулись вниз до середнього пояса, де написаний головний орнамент, що символізує космічні сили (колесо), а трикутник каже задержати рівновагу між теплом, водою та повітрям. Не добре, коли маємо багато дощу, а також зле, коли гаряче і посуха, тоді дихати важко.

На писанках можна використати різні можливості декоративного розпису, як колесо, колісце, трикутник та інше. Чернігівські писанки, крім «Дзвіночків», мають чорне тло, що символізує темні сили, болота, багна — чорний крук і т.д. (Читай символіку красок).

КУРСЬК

Курськ висунений далеко на північний схід.

Маємо згадку, що до Курська їздив на базарі С. К. Кулжинський, етнолог, і купував писанки. З цієї збірки маємо кілька писанок «Сорок два клинки» зі села Тагариново, Курськ. Клинки писали всюди (читай статтю «Клинки»).

Рівнож писанка «Павучок», що на ній не написано павучка, але його павутиння. Людина в давнині добре обсервувала дооколишній світ, бачила павучка і знала, що він вночі і вдень працює. Орнамент вміло уложений, в одних четвертинках усе помаранчове павутиння, а в других біле павутиння.

Писанкові орнаменти оригінальні, але ніколи не такі самі; їхній зміст такий самий. Напр., писанка з Курська нагадує писанку з Полісся... в усіх кутах геометричні квадрати, що й на Поліссі, дерев'яні підставки для сушення трави. Тут вони дістали силу силенну баранячих рогів. Чи ж би і Курськ мав такі проблеми зі сіном. Деякі писанки Курська не мають назв.

Третя писанка християнської символіки «Хрест» із смерічкою і дубовим листям (дивись на ілюстрацію). Її можна так розуміти: мистець цієї писанки віруючий, пишучи хрест, поклав смеречку, що символізує приріст християнства і велику силу.

Так писали писанки в Курську в другій половині XIX століття. Усім писанкам давали чорну краску як тло.

КУРЩИНА

ХРЕСТОВА СОСОНКА

ПАВУЧОК

БАРАНЯЧІ РОГИ

ХЕРСОНЩИНА

ПОВНА РОЖА

СОКИРКИ З КЛИНКАМИ

КОНЮШИНКА

ХЕРСОНЩИНА

Херсон лежить на правобережжі Дніпра, з пісковими півостровами. Їхнє сонце передало нам силу пекучих пісків, тому маємо соняшні орнаменти променисті, восьмираменні, в повній красі. Такою є «Подвійна рожа», а друга «Шість рож». На побережжях Чорного моря вся Україна черпає здоров'я з чистої морської води — чистого повітря, повного сонця для дальшого життя.

В Україні здавен-давна був культ «Дерева», тому садили багато дубів, яворів, сосен та інших дерев. Дуб був найкращим, він уособляв мужеську красу й силу. «Дубові листки» одні з найкращих писанок, вони мають багато різних орнаментів, їм завжди дають червоно-чорну краску. З других дерев плекана була «Сосна», вона символізує жіночий рід, як: липа, береза, верба.

Садять сосну тому, що її шпильки забирають вологість з повітря та дають запах живиці. На писанці її галузки синьо-зелені, тісно лежать шпильки побіч себе, а третя темно-червона краска оживляє її, додає краси (дивись на ілюстрацію).

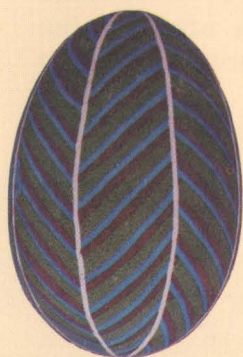
Херсонщина має рослинний орнамент «Конюшинки» кормової рослини. Її розмножували, бо конюшина дає поживу й силу коням, а коровам товсте молоко. Народний мистець опрацював орнамент конюшинки, узагальнюючи листя, що закреслене жовтими рисками (тло чорно-червоне; дивись за ілюстрацією).

Гарячі піски півостровів вигрівають не лише людей під час відпочинку, але — о, диво! — дають метеликам вологе тепло. «Метелики» роями літають, бо їхнє життя коротке, а тут життя є раєм. На писанці горішній ряд летить вправо, долішній вліво. Крильця метеликів оснувались на спіралі, а спіраль це сила космічна. Краски метеликів жовто-зелені на ясно-червоному тлі. Писанка дуже гарна, многобарвна. Побіч метеликів, нова писанка з орнаментом «Конвалії», в неї незрівняно ніжний запах. Квітки дістали абстрактну краску, орнамент гарно виходить на подовгастому яйці, писанка елегантна «чічка». Українські жінки люблять квіти, тому писали багато квіток жовтих, лічничі зела: горицвіт, марунка. В квітах бачили невинні обличчя ненароджених дітей, які (казали) перебували в квітниках. В Україні вірили, що бездітна жінка повинна писати багато писанок через три роки і роздавати їх дітям. Так і було, дехто писав писанки, красили їх у теплих красках, ясно-червоних, легко-зелених, але ніколи в чорній.

«Тюльпани» також перші весняні квіти. Знаємо, що їх батьківщина Голляндія, в Україну прийшли морським шляхом. Тюльпан — це квітка, що її знає цілий світ; вони прикрашують городи й парки. Цю писанку привіз В. Ястребов в дарунку С. К. Кулжинському¹ (дивись на ілюстрацію). Херсонщина здавен-давна провадила торгівлю ткацтвом, гончарством, а теж обробки металів. Залізна доба дала нам «Сокирки», які з клинками служили при розбудові домів. «Сокирки» стинали і тесали дерева, клинками кололи дерево надвоє. Херсонським майстрам відомі

¹) В моїм альбомі записано таке: Кулжинський дістав п'ять писанок із Херсону від В. Ястребова, село Губівка, повіт Александрія.

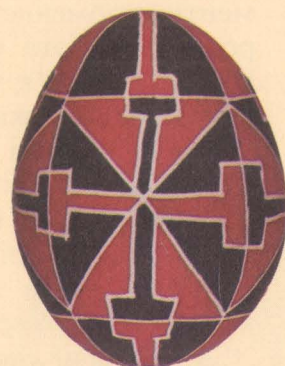
ХЕРСОНЩИНА

СОСНА

МЕТЕЛИКИ

ЗАСТУПЦІ

КЛИНКИ

ДУБОВЕ ЛИСТЯ

ВІТРЯЧКИ

КОНВАЛІЯ

ВУЖІ

ВОВЧИ РЕБРА

були «Клинка і заступці». Орнамент, який постав, виявляв багату композицію, складне геометричне й кольорове рішення, що в них краски чергувалися як на шахівниці. Починаючи з ніска, заповнювати червоні площі, тоді усе піде як слід. Досвідчена писанчарка дасть собі раду, як казали, що «не святі горшки ліплять» (дивись за ілюстрацією).

А тепер вияснення, як розписувати традиційним способом.

Пишучи писанку, треба знати засаду: коли писанка має той самий орнамент, його розміщуємо так: перший ряд сокирок — звернені вправо, дококола писанки, а вже другий ряд сокирок — звернені вліво, наоколо писанки; маємо 4 ряди. Третій ряд знову йде вправо і т. д. Таким способом орнаменти роблять на писанці рух.

Як вже зафарбували писанку і воском заповнюємо, то є спосіб чергування красками: символ закриваємо воском, а вже другий символ наоколо нього, закриваємо тло. Краски мусять чергуватися, як поля на шахівниці (дивись на ілюстрацію).

Маємо найбільше писанок із «клинками» (читай статтю «40 клинків»). На писанці херсонських «Клинків» є сорок вісім, у кожному клинку є одна пелюстка квітки, міняється зелень та чорне тло. Писанка повна життя, найкраща з усіх клинків (дивись на ілюстрацію).

Україна — країна «Вітряків». Херсонські вітряки мають широкі крила, більш пристосовані до несподіваних завірюх, гураганів. Крила лапаті, а поміж ними блискавка перетинає площу, заповідає грим. Казали старі люди, що громовиця сильним струсом приспішує дозрівання збіжжя². Та вітрякові годі спинити крила, вони так довго обертаються, доки віє вітер.

Писанка «Вітряки» має чорне тло.

Громовиця, блискавиця — це гроза космосу, що лякала первісну людину, яка шукала для себе забезпечення. Ось так мистець цією писанкою сказав про те.

З весною буря минула, сонце все оживило. Виповзли плазуни — «Вужі». Виходять із землі, бо вже час погрітися на сонці, скинути стару шкіру (лінісько). В Україні вужі жили коло домів. Їх годували, вони були потрібні як усе на світі. Вірування казало, що вуж запліднює землю, буде кращий урожай. Вужі на писанці сильною подвійною спіраллю закружляли по поверхні. (Подвійна спіраль — це космос). Вуж — щось магічне, в байках стає князенком; вуж носить дядьку на голові (перепливає воду в своє підземне царство). Багато в нас байок про вужів. Все, що потаємне під землею — це вже надра землі — дістає чорне тло.

На степах Херсону блукали вовки-сіромахи; тут вони під назвою «Вовчі ребра». Вовки завжди голодні, живуть разом, в гурті полюють. Зловивши оленя, його найперше їдять сильніші, ті, що зловили. Рештки доїдає гурт. У вовків стирчать ребра, вони часто голодують. «Вовчі ребра» синьої краски тому, що вночі вовки до місяця виють. Синя краска в цьому випадку є виявом вовчого болю, неспокою. Синя краска — краска ночі, духів, небесних просторів, космосу. Як її написати?

Писанка на геометричному орнаменті. Першу синю краску, закривши воском, сполікуємо водою, аж поки сине зовсім зблідне, тоді

2) Наталена Королева, Що є істина?

даємо писанку в жовту краску, яка міняє синю на зелену. Вкінці даємо її в ясно-червону краску. У народньому мистецтві в писанці, а також у вишивці, зустрічаємо сполучення синього з червоним. Це пояснюють так: синь — це чиста блакить українського неба, а червона — символ крові, червоних овочів, ягід.

Писанку «Вовчі ребра» та «Тюльпани» й інші подарував Володимир Ястребов С. К. Кулжинському, що привіз їх з Херсону. Обидва вони українські етнографи.

В. Ястребов, народжений 1855 р., помер 1899 р. Український етнограф-археолог.³ Вивчав український народній побут, написав працю «Матеріяли з етнографії новоросійського краю» (1894), що в ній описані обряди легенди українців Південної України (треба пам'ятати про Емський указ). Ястребов досліджував давні пам'ятки на території херсонської губернії, зокрема провадив розкопи Некрополя Ольбії (Енциклопедія УРЕ, том 16).

Є відомості, що на Херсонщині є багато московських сіл, осаджених ще петербурзьким урядом, щоб утруднити українцям доступ до моря. Селяни сусідніх українських сіл не зближаються до москалів, їх разить московське нехлюйство і жорстокість.⁴

«ВОВЧІ ЗУБИ»

Гуцульська писанка зі зубами вовка. Цю писанку пишеться так: Яйце ділимо білим розписом на чотири вертикальні площі. В них пишемо символ «Вовчих зубів», заповнюючи площу білими крапками.

Розпис цього символу починаємо писати від низу (пухи), і від себе, вгору. Пишемо «Баранячий ріг» вигнутою спіралею вправо, а на тій спіралі вміщуємо «Вовчий зуб» вліво.

Щоб композиція писанки мала рівновагу і добру побудову, пишемо два символи «Вовчих зубів», що йдуть знизу вгору (в носок), а другі два від носка вниз, до пухи. (Дивись на писанку «Вовчі зуби»).

Писали цю писанку з метою зберегти людину від вовчих зубів. Бо ж немає нічого гіршого, як ненадійна зустріч з вовком. Що робити? Втікати? Боротись з ним? Але як?

Вовки часто нападали на людей, на овець, корів, або й на швидконогих коней. От, кінь занюхає вовка і зразу ж попадає в переполах... Його віддих стає хрипкий... Він стриже вухами, грива й хвіст їжаться. Він рветься вихром вперед, щоб дальше від вовка, хоч у провалину... Але голодний вовк за ним гонить... Він знає, що кінь або спотикнеться, а може й зломить ногу. Тоді вовк добре попоїсть.

Не диво, що народна приповідка каже: «Бійся вовка взимі, а мухи вліті». А лемківська народна пісня про вовків співає:

3) УРЕ, том 16.

4) Д-р Юрій Липа. Призначення України.

«Гей, зіли (з'їли) вовци (вовки) козу,
Пан Біг ся змилував.
Гей, не буде кому доїти,
Не буду банував (журитися)».

«ЧОРНИЙ ШЛЯХ», «СЛЬОЗИ» НА ПИСАНКАХ

Чому на писанках багато крапок: великих, малих, різної краски, порозкиданих (не вільно писати їх симетрично), бож коли сльози котяться і падають у різні місця — є вони теж різної величини. Треба вміти вчутися, як сльози падають, і як розливаються.

Писанка Поділля має найбільше сліз. Вони є червоні, зелені й жовті. (Чому саме Поділля?) Від найдавніших часів Україна зазнавала грабіжницьких нападів половців, татар, турків. Йшли ті напади т. зв. «Чорним шляхом».

«Чорний шлях» — стратегічний шлях, що ним користувалися кримські татари, для розбійницьких нападів на Правобережну Україну, Західню Україну й теж Польщу в 16-17 століттях. Починався «Чорний шлях» з перекопського перешийка, перетинав нижню течію Дніпра та йшов через запорізькі степи на північ. Проходив між верхів'ям Інгульця, Тясмину й Росі — потім повертав на захід у напрямі міст Звенигородку, Умані, Кальника, Тернополя аж до Львова. Нападаючи по «Чорному шляху» в Україну, кримські татари палили й пустошили міста, села, а людей забирали в полон. А скільки їх повбивали (у 1537 р. загинуло 15 тисяч, 1575 р. — 35 тисяч)¹ Полонених продавали в краї Малої Азії та околиці Середземного моря на важкі роботи; а скільки наших красних жінок, дівчат дісталось до гарему?! Це сльози Києва, Полтави, Поділля, Херсону, Буковини, — вони червоні, зелені й жовті. Гуцульські писанки (спеціально зі збірки Шухевича), цілі политі сльозами ясно-червоної і темно-червоної краски, чорного дуже мало. Великі сльози — це велике горе, тому писанка каже нам, що люди пролили море сліз. Писанчарки свідомо повинні писати церковці з полонаними хрестами, даючи багато сліз, бо ж церква була і є переслідувана. На Лемківщині двері пограбованих церков, колами підперті, вікна повибивані, а дерева так розрослися, що їхнє гілля вросло в середину. З деяких церков зробили склади — магазини, повна руїна. А скільки ікон покрадено — пограбовано, а народ насильно вивезено! Сльози також мають свою мову.

Лемківські писанки були веселі, сліз там не було, хіба на дуже старій писанці «Частоколах».

Лемкині повинні говорити сльозами на писанках — нехай світ знає!

1) Енциклопедія — УРЕ, том 16.

ОДЕЩИНА

СОРОКОПУТЬ

ЗОРІ

ТРИЛИСТ

ЮРОК

ОРХІДЕЯ

ЧОРНЕ МОРЕ

ЗАПОРІЖЖЯ

СЛИВКИ

ДУБОВИЙ ЛИСТ

КОСИЧАТА ТРОЯНДА

ПИСАНКИ ОДЕСИ

Одеса має клімат морський, степовий, м'який з великою кількістю соняшних днів, пересічно 283 на рік.¹

З Одеси маємо писанку «Сорокопуть», в книжці «Українські писанки» Біняшевський назвав її «Козача левада». Та буває так, що дехто змінює назву писанки, бо йому відповідає інша назва.

«Сорокопуть» пов'язана з Одесою тому, що всі купці туди їхали. Чумаки мали свої дороги, а що подорожі довго тривали, звалились «сорокопуттям». Перші купці привозили матеріяли сукна, дорогі парчі для багатих власників земель. Одяги в тому часі були прекрасні. Про таку дорогу є згадка, що коли чумаки з дороги повернувся, сорочка лиш «дудою» трималася.²

В таку подорож раз із чумаками пішов батько Тараса Шевченка. В дорозі він простудився, захворів і швидко помер. Їдучи в дорогу, був одягнений в сорочку, а свита була переносена й тепла вже не давала. В степу віяли сильні вітри, дощі перемочили одягу, а ночі були теж холодні.

Чумаки привозили для села коралеві намиста. Це була велика подія дістати кілька шнурків намиста. Батьки старалися придбати своїм дівчатам усе, що належиться. До намиста додавали ще й хрестики, а дехто, як мав, дукати³ (золоті царські гроші). Пригадую, оповідав моряк-українець, що десь в Італії чи Греції на базарі знайшов червоне коралеве намисто. Хотів його купити для матері, та виявилось, що ціна була дуже висока. Колись платили теж дуже багато, в заміну за коралі — вола. Цією дорогою «Сорокопуть» їхали коралі, бо такі годилося дітям купити.

У писанці «Сорокопуть» розпис яйця зроблений жовтою краскою. Орнамент складний: посередині «коло» (космос) і поділене на зелені й чорні поля, що насуває здогад тяжкого повороту, бо була дощова, розмокла дорога. Чумаки мокли, а воли йшли поволі, їх не можна підганяти.

Дальша частина писанки, орнамент безконечника робить коло, дає писанці цікаві кольорові зіставлення: зелено-чорно-жовті, а тло біле. Радісно дивитись на цю писанку; вона прецизно розписана, приманлива. Викінчити цю писанку є справжня праця. Важливим є точне її заповнення.

Але маємо писанку, що її ще ніхто так уміло не написав — «Зорі», також символ космосу. По зорях можна орієнтуватися, де є «Великий віз», дишель якого вказує на північ.

На писанці зорі не мають круглої форми, зате земля є кулиста. Кулиста форма яйця дала їй уяву так написати. Зорям дали червону краску, а все інше чорне, бо в космосі бувають катаклізми, зорі часто,

1) УРЕ, том 10.

2) «Дуда» — назва мережки (східні області України).

3) «Дукат» — золоті царські гроші.

КУБАНЩИНА

БОКОВА РОЖА

СТАРА БАБА

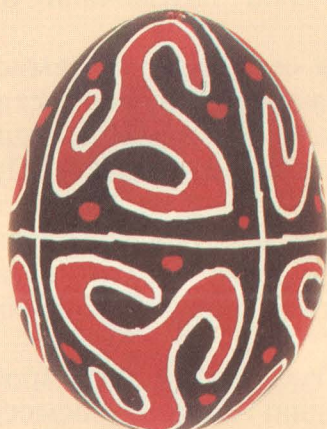

ЦИГАНСЬКА ДОРОГА

ПОДІЛЛЯ

ВОСЬМИРАМЕННА ЗІРКА

ТРИНІГ

КАЧАЧІ ШИЙКИ

ОРХІДЕЯ

КАЧУР

БОГИНЯ БЕРЕГИНЯ

спалюючись, летять униз. Колись давно люди вірили, що з народженням людина дістає в космосі зірку. Коли людина вмирає, гине її зірка.

Одеса має писанки з білим тлом. До них належить писанка «Трилист», посередині якої розписаний широкий орнамент з білим і червоним трилистям. На ніскові й пусі широкий символ сонця (дивись за статтею «Білі писанки», а також на ілюстрацію писанки).

Черговою писанкою є «Сливки», улюблені овочі полудня, сливкові повидла, а сливиця, як напиток. Сливки сушені є ліком для розладу в кишках.

Писанка має рухомий орнамент, на галузці, як латинська буква «S», на ній з боків сливки (дивись на ілюстрацію).

Дальшим орнаментом є червоний «Юрок», що його краски міняються: раз «Юрок» має краски жовто-чорні, тло червоне, а другий «Юрок» червоний, зате тло жовто-червоно-чорне. До цієї писанки потрібне подовгасте яйце і тоді орнамент «Юрок» буде видовжений.

КУБАНЩИНА

Кубанська писанка має символи: «Клинка», «Восьмикутна зірка», «Вітряки», «Сторчова рожа», «Шість рож», «Циганська дорога», «Стара баба». Циганська дорога в друкованих виданнях Е. Біняшевського «Українські писанки» є зачислена до східнього Поділля, а збірка писанок, що друкована в «Український рік у народніх звичаях» проф. Степана Килимника (цю збірку писанок опрацював Ярослав Елиїв, дивись третій том), тут циганська дорога належить до Кубанщини. Треба так розуміти, цигани бували на Поділлі й на Кубанщині (читай статтю «Циганська дорога» в тексті).

Писанка назвою «Стара баба» якомсь зле звучить, нині вже жінок не звать «старими бабами», а старшими жінками. Орнамент цей подібний до рачка, нічого дивного, старша жінка, що хворіє на ноги, ледве йде, або ледве лізе (як рак).

Всі писанки Кубанщини мають розпис білий, а орнаменти виповнені червоною краскою, тло чорне.

«ЦИГАНСЬКІ ДОРОГИ»

Східне Поділля і Кубань мають писанку, що зветься «Циганські дороги». Яйце розписане білим чітким рисунком. Композиція цієї писанки дуже складна, але цікава. Початкуюча писанчарка не зможе її написати тому, що лінії крутяться вліво — і за хвилину повертаються вправо, продовживши дорогу, знову закручують, щоб піти вліво хвилястим вужиком. Треба довго й терпеливо писати, щоб її закінчити правильно. У цій писанці знаменна композиція, все симетричне, рухи ті самі повторюються, є ритм, є контраст красок — червоних і чорних. Все складається так, як у нас каже приповідка: «Роби, щоб кінці з кінцями в'язалися». Дивлячись на цю дорогу, розуміємо, чому циган крутить

ПОДІЛЛЯ

ГРОМОВИЧКА

ПІВЕНЬ

ГУСЯЧІ ШИЙКИ

КРУКА ЗУБИ

БАРАНЯЧІ РОГИ

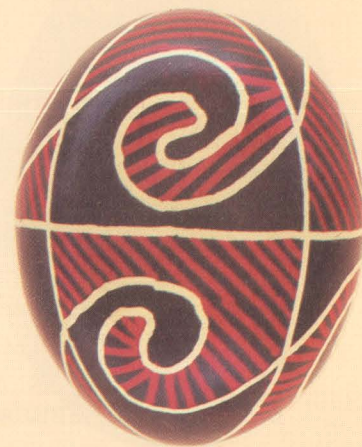
ЗАЯЧІ ЗУБИ

КРУТОРОГИ

ДЕРЕВО

БОЯРИ

своїми дорогами. Йому спішно далі. Це його мандрування показало свій характер на українській писанці. Хтось сказав, що циганські дороги безконечні, бо цигани безконечно мандрують. Але це не є «Безконечник». «Безконечник» не перетинається, його дороги йдуть безконечно — рівним, пливучим ритмом, а «Циганські дороги» перетинаються (дивись на ілюстрацію).

Цигани не мають батьківщини. Мандрують з місця на місце, переїзять кордони держав. Їх пропускають, для них кожна країна добра, але на коротко. Циган непосидючий, жив з умілої ворожби, дехто знав танцювати, а інший грав на скрипці. Жінки цікаво зодягалися, на їх шиях багато кольорових «цяцьок» і грошей, що бряжчать, та найкраща в них довга широка кольорова спідниця, приморщена, видовжувала стан. Старші жінки вміло ворожили з карт і рук. Подорожували возами, вкритими дуговим накриттям «будою». Вечором приставали на роздоріжжі або за селом; розкладали вогонь, пекли бараболю. Їли те, що в часі дня придбали. Вранці молоді циганки йшли у село шукати «щастя», щось заробити ворожбою. Від хати до хати йшла жінка з дитиною на руках. Другу вела за руку, або дитина трималася її спідниці. От і доля циганки. Та в нас є дієслово, пов'язане з ім'ям циган. «Циганити» значить обманути — перехитрити. На Лемківщині співали таку пісню:

«Ой цигане шалений, шалений
Чираймесь за жени — за жени¹
Дам ти страху — за младу, за младу
І капусти заграду — заграду!»

ПОДІЛЬСЬКІ ПИСАНКИ

Поділля, пониззя межі ріками: південним Бугом і Дністром, багата врожайна земля, найкраща для пшениці. Від найдавніших літ Русь-Україну шарпали наїздники, а теж сусіди: татари, турки, Литва, Польща. Через Поділля переходив «Кучманський шлях», що ним турки й татари користалися для розбійницьких нападів 16-18 століть на Правобережну Україну і Галичину. Це образ Руси-України з доби лихоліття, що записався на подільській писанці чорним тлом (за виїмком надзбручанського Поділля, що має писанки з перевагою ясно червоного тла).

Східне і Західне Поділля має символи орнаменту сонця «Триніг» або спірала, що прийшли на писанку з трипільської кераміки (в народнім мистецтві орнаменти циркулюють з кераміки на писанку або навідворот). Такі спіралі писали на кераміці в Більчі Золотім 2.500 до нар. Христа на галицькому Поділлі. Другий символ «свастика», назву якого змінили іменами «Качачі шийки» або «Гусячі шийки», чи «Ломані хрести». Усі ті назви треба розуміти як силу сонця, силу вічного життя. (Читай статтю «Символи сонця»). Крім тих символів, є ще «Повна рожа» та «Шість

1) Чираймесь — поміняймося за жени (Лемківська говірка).

рож». Усі ті орнаменти, сила небесних тіл, космосу. Народні мистці, які писали писанки, часто не вміли пояснити самі ці орнаменти, а теж і їх зміст; казали — «бо так годиться, це гарно, бо так баба й мати казали». З весняним зворотом сонця обходили свято «Купало» та в співах — гаївках згадували про горобців, пташечок, жучків, хрущів та павучків, які оживали з приходом сонця.

Ожили й води Дністра з його допливами, загомоніло звуками прилетних птахів. Та й свої домашні птахи: гуси й качки радувалися на теплих водах. З тих присвоєних «Качур» із надзбручанського Поділля пішов на воду, його берегла «Берегиня» на бурхливих водах.

«Качура» орнамент спіральний, а на голові дубові листки (значить, має силу і вже себе береже), та берегла його «Берегиня», богиня всього сущого. Незвичайно цікавий орнамент, його творив народній мистець. Творити такий орнамент не було легко, це не рослинний чи геометричний. Його треба так формувати, щоб вказати на прикмету зберігання «Богині Берегині». Мистець довго передумував... міняв не раз образ, аж почав від ніг, подвійних спіраль... бо вони є космічні тіла, і вони магічні символи. В руки дав їй (як жінкам дають) зелень смерічки й колоски пшениці. Середина її пусткою світила, на скору руку дав два серцеві листки з червоною і зеленою краскою. Не забував білих крапок, бо ж це «богиня» та найбільше мороки було з головою. «Мистець» поміг собі символом «Півня», але гребінь обернув вдолину, а подвійна спіраля «вужиком» закрутилась, вгорі завітчав «Качурика» двома дубовими листками.

Так постав цей символ! Та він ще жовтодзюб, тому дав йому кілька жовтих сліз і ясне червоне тло (дивись на ілюстрацію) «Качура».

Водами бродили «Чорногузи», їх орнамент обмежений до довгих гнучких ший, які щохвилини роблять ними рух під воду, той самий рух у качок, гусок творить ритм. Ритм людей в праці на полі, чи дома, все передано в народню орнаментику.

З птахів Поділля маємо «Гребінь півня». Про магічну силу «Півня» колись вірили, сьогодні зникло те культове вірування. «Півня» писали на писанці, щоб покласти під хатній угол, він мав зберегти хату від громовиці. Це був час сірої давнини, коли невчена людина не розуміла явищ природи: грому, блискавиці, струсу землі, надавала небесним тілам значення таємних явищ, що панують над землею, її природою живою й мертвою. Так «Півень» гребінь писаний став магічним знаком. Крім блискавок, громовиць були ще побоювання іншого характеру. Звірі «Вовки» непокоїли людину (про «Вовчі зуби» в тексті стаття). Рівнож «Заячі зуби», взагалі, зуби звірят нищили людину. Заячі зуби з'їдали городину, зуби (дзьоб) крука грабили присвоєних молодих птахів. Тому на писанках бачимо зуби гострі мов пилки, рівнож писанки мають чорне тло і великі червоні сльози. Життя на Поділлі було б гарне, спокійне, та спокій не довго бував; рідня вся працювала в полі, а дехто зацікавився чумакуванням. Так і поїхав чумак волами «Круторогими» з валкою чумаків, довго не вертався і знову неспокій. Про цей неспокій написано на писанці.

«Крутороги» мають орнамент, що починається колом, з якого розходяться «Триноги подвійні» вправо навколо. Три закручені

роги, накроплені білими крапками, мають ще по три менших колючих рогів. Поміж трьома рогами три червоні «Волові очка» та ще й збоку очі. Цілих волів не писали, писали волові очка — чому? Бо віл має гарні очі. В дорозі волів не можна підганяти, їхні голови схилені вниз, очі зачервонілі, спокійно тягнуть, не бояться. Витривалість волів робить їх кращими за силу коней. Орнамент «Круторогих» космічний, роги у волів написані трьома космічними подвійними спіралями. На писанці залишилася вдумлива композиція.

А тепер перейдемо до тваринного світу, бо знаходимо орнаменти: «Жабки», «Риби» й комахи «Жучки».

«Жабки» мають складний виїмковий поділ яйця на чотири площі (дивись ілюстрацію, а зрозумієш). Так розділяємо яйце, коли пишемо писанки з назвою «Савки», або «Бесаги». «Бесаги» це торби, що сполучені зі собою поясом. Маємо на писанці чотири торби, оздоблені орнаментом «Жабки». Чому жабки? В Україні жаб було багато в ставах, ріках. Вони мали чудове підсоння, тому так множилися (ніхто їх не їв, як тепер). Жаби ловлять комарів, чорних мушок. Вечорами жаби рахкають. Славні були зі своїх «концертів». Це тільки в Україні жаби «співають». Світ був повний в'їдливих комах, мух, жуків та «Жучків». Про того жучка є гарна весняна гаївка, її співають, ідучи в хороводах біля церкви.

«Ходить жучок по долині,
А жучиха по ялині,
Грай жучку, грай не-боже
Най ти Пан-Біг допоможе.»

Цей жучок живий тут, з нами в Канаді, емігрував з нами із гаївкою. Дівчата співають про жучка і руками роблять рухи, а на писанці «Жучки» написані так, що справді ходять (гляди ілюстрацію). Ходять усі вколо. «Жучки» мають традиційне розміщення красок: червоні жучки на чорному тлі, а чорні жучки на червоному тлі.

З весною все оживає, сонце огріває землю, а з неї виповзають плазуни «Вужі». Вужі не є трійливими (це лиш змія трійлива), жили вони біля хат. Господарі, що мали вужів, ними раділи, бо вуж хоронить хату. Вірили, що вужі запліднюють землю. Вужі вигрівались на гарячому камінні, бо їм треба скинути стару шкіру «ліновисько», придбати нову.

Орнамент «Вужі» написаний так, наче б то вони плигають по воді. Дістали традиційне чорно-червоне тло (бо вужі виходять з надра землі). В той давній час, у ріках Поділля було багато риб. Стоячи в човні, їх можна було бачити, як на долоні; ударом списа вниз — виймали рибу. «Риби» — символ дуже старий, матері кликали своїх дітей «Ой, моя рибко».¹

З християнською вірою дійшли нові символи і маємо «Рибу». Тут вона вже християнкою написана. «Риба» — це візитівка Христа. З рибою пов'язаний великодній піст. В Україні старі жінки додержувались посту, вони не їли від страстного четверга, (коли повернулися з церкви по відправі страстей Христових), аж до Великоднього свяченого. У мене

1. Павло Маркович, Писанки. Науковий збірник, Свидник (6)

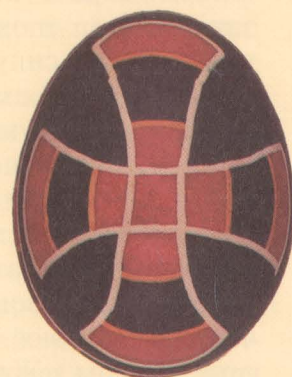
ПОДІЛЛЯ

КНЯГИНЯ

ПШЕНИЦЯ

ХРЕСТ

КЛИНКИ З СОКИРКАМИ

ЮРОК

СКРИПКИ З СОКИРКАМИ

БОЖА РУЧКА

ЛЮДИНА

РИБА

збереглася писанка з орнаментом священика, що підніс три пальці вгору, наче б то пригадував піст. Коло нього з боку риба, а з другої сторони вербна галузка. Дальше йде писанка під назвою «Божа ручка», три пальці випрямлені вгору кажуть, що Божа рука за добро нагороджає, а за зло карає. Великодень передає нам нову писанку «Хрест», що символізує все-прощення, великодню радість, що виявляється настроєм і радісними дзвонами й співами «Христос Воскрес».

Пишучи великодню писанку, треба дати їй червону — веселу краску, бо ж це радість. Співаємо: «Радуйтеся, добрі люде, най між нами гнів не буде», бо радість не йде в парі з чорною краскою. Великодні «Дзвони» потверджують цю радість, дзвони грають на славу Богу. Дзвін на писанці є малим дзвінком, що його держали в руках малі хлопці, які служили священикові до Служби Божої, він тут на червоному тлі. Чому дзвони? Дзвоном давали знати, що буде Богу Служба, дзвонили на вечірню, дзвонили, коли помер хтось у селі. На Лемківщині (село Поляни, О. Д.) була посуха..., йшла процесія з церкви, йшов священик в ризах, несли хоругви, співали набожні пісні, а жінки починали голосити: «дощ, падай, дощ... дощ, падай...» гляділи вгору і «Боженьку, не гнівайся на нас, дай дощ!» Та чи впав дощ? Не пам'ятаю.

З Поділлям пов'язана писанка «Воротар». Це той «Небесний Воротар», що відкриває весні ворота й весна приходить «Кленовим та Вербовим» мостом. Тут говориться про той весняний знак, що його дав квіт клена, і верба покрилася цвітом білих базьок. Та на весну «Воротар» чорними дорогами, мостами, забирає душі дідів і прадідів у небесний вирій.

Я вже згадувала, що Поділля має писанку з назвою «Богиня Бергиня», зображення жінки праматері, чи Богині-Живи. Вона сама про себе сказала: «Я мати всього суцього». Символ життя, родючості (про «Бергиню» в тексті стаття). Це давнє поганське вірування мало Перуна — бога грому, Дажбога — бога сонця, Велеса — бога скотини, Сварога, Хорса, Стрибога, були Лісовики, Водяники, Русалки... Ціла природа живуча в опіці богів. Україна мала могутніх володарів, що правили державою, доказом є «Княгиня». Її голова подвійна спіраля, а спіраля космічна сила. Княгиня для людей була сонцем... Її велич виявлялась розумом, добротою — (а це сила). Були могутні князі, які володіли державою, було військо... Орнамент «Бояри» говорить про бояр визначних мужів, які разом із князем захищали землю.

Перед нами стоять епохи світлого нашого народу Руси-України. Бояри — це лицарі, непереможні володарі, з якими світ числився. «Бояри» на писанці зображені безконечником, що рівно рядом іде (показаний рух). Попробуйте писанку обертати наоколо, це дасть вам уяву йдучого в бій мужнього війська.

Писанка робить сильне враження, похилі голови рядом, краски чорно-червоні міняються.

З розвитком життя прийшла залізна доба і на писанках появилися орнаменти «Клинка і сокирки». Вони були потрібні при будові житлових приміщень (заник землянок). Дерев було досить, сокирами їх стинали, тесали, «клинками» дерево кололи. Рівнож постав символ «Сокирки зі скрипками». Це наводить думку, що робили вже скрипки. На княжих

дворах бували свої і чужі музики, що грали на давніх інструментах, як дрімба, ліра. Український нарід — співучий нарід, любить музику, виготовляв свої інструменти бандури. «Скрипки зі сокирками» нині тяжко собі уявити, а ще щоб скрипка мала щось спільне із сокиркою, та в той час може сокирка в чомусь прислужилась. Бачимо чергування площами й орнаментом (гляди на ілюстрацію) сокирки, клинки, заступці все те причинилось до розвою побутового предметного знаряддя; були також виготовлені: вили, граблі, драбина, щит, серп (перший серп був кам'яний), зі серпом з часом приготували з кривого дерева гачок — подібний до латинської букви S. Подільські лани збіжжя чекали на робітників і робітниць, які ручно серпами жали «Пшеницю». Ржава доспіла пшениця сягала ген далеко голубого неба. Праця в полі тяжка, від ранку до заходу сонця. Один раз в полудне можна було перепочити при полуденку. Часто молода жінка відробляла панщину з малим дитям, як Т. Шевченко писав:

«На панщині пшеницю жала;
Втомилася, не спочивать
Пішла в снопи, пошкандибала
Івана сина годувать.»

Нажала сніп, зв'язала перевеслом, «юрок» перетягнув кінець перевесла, сніп готовий. «Юрок» зберігав руки від калічень... стебло гостре і тверде може скалічити. В той час не було машин до збирання збіжжя, а пшениці було досить, навіть її продавали.

Вперше народній майстер писанки написав серп на писанці (дивись ілюстрацію), колоски лежать укісно до серпа, колосся рясисте. Колосками показаний рух — два колоски положені вправо, а два вліво. (Про пшеницю осібна стаття в тексті).

В останніх роках в Америці й Канаді пишуть на писанці китицю квітття з маком і колосками. Так не можна писати, бо це імітація малюнку з поштівки.

Символ пшениці, маку треба стилізувати, даючи червону квітку на чорному тлі, а колосся пшениці темне на яснішому тлі. Спробуйте... Тут наведено багато прикладів, як писати стилевим способом. Стилізація не копіює квітів. Символи писати упрощеним способом, нам треба продовжувати цей спосіб, вчитися, бо пропаде стилевий орнамент.

Поділля було багате в дуби, український нарід любив дерева. Тут є натяк на символіку дерева. Важливість символів для людини була в такому порядку: до перших символів належали всі космічні символи, тоді була вода, а за нею і дерево та все те, що людині найближче. Тут йдеться про побутово-обрядову церемонію. Молодята одружились, їм спекли «коровай» і в нього втикають «деревце», що має космічний символ. Дерево має на собі голубів, які радяться, як світ снувати. Старі люди вважали, що «дерево» має душу; коли зітнеш одне дерево, на його місце повинні посадити сім дерев (сім — також число магічне, символічне) треба знати, що й «коровай» мав багато сімох (сім жінок що вбигали*, сім кіп яець, мука зі сімох різних млинів, вода зі сімох

*) Вбигати «коровай» значить місити тісто, виробляти руками тісто.

криниць). Тому то в нас, українців, все символічне й обрядове. А що мова про «Дуби», то належить підкреслити, що наші чоловіки були красні й сильні, як дуби.

Красою Поділля були «Вітряки», крила синьої краски. Поділля має синю краску в вишивці (село Клембівка) у рушниках. Синю краску люблять жінки, це голубе небо, квітка барвінку, синій льон, васильки. Нічого дивного, що синя краска на писанці, вона доповняє кольорит. Треба пам'ятати про синє, коли даємо першу синю краску, мусимо добре закрити воском, те що синє. Тоді відтягнути синє, сполокати водою. Коли синє зблідне, дати писанку до жовтої краски, яка змінить синю на зелену, аж тоді красити в червоній.

В цей спосіб крила вітряка будуть сині і буде ярке червоне тло. На цій писанці мистець старався відобразити сині крила «Вітряка», синя краска є краскою неба — космосу, а космос робить крилам несподіванки під час бурі. (Так символ краски сказав про крила, «що вони роблять космічні обороти»).

Дальші орнаменти зовсім інші, складніші символікою і самим рослинним стилем. Цікаве, як усе явище. Розглянемо рослину «Конюшину» і «Барвінок», що буває на писанках Поділля.

Рослинний орнамент, часто хвиляста чи пряма лінія, ломана спіраля, все те запозичене з пільних або кормових рослин — квітів. Кормові рослини мали часто довге волокно, що потрібне було для ткання полотна (льон, коноплі) (текстиль). Без них ніяк обійтись, пам'ять про них залишилася також на писанці орнаментом². Рослинний орнамент належить до старинної орнаментальної культури, що її мають крім нас інші народи. Належить пам'ятати, що орнамент має мати абстрактний вияв (форму).

Переглядаючи альбом з писанками, побачила «Конюшинку», яка досі не мала щастя друкуватися. Символ кормової рослини цікавий для всіх, хто хоче її мати в своїй колекції. Погляньте на символічну писанку «Конюшинка». Наш нарід дуже любив коней, кінь шляхотне звір'я, всі дбали, щоб мав гарний вигляд. Дивлячись за конем, завважили, що кінь вищипував у травах трилисту рослину. Зібравши її насіння, засіяли поміж травами. Так стало велике пасовище для коней. Конюшина для коня — ласощі. Мій батько казав: «Конюшина — це омаста для худоби». «Омаста» — це масло, або солонина. (Дивись на ілюстрацію).

Орнамент конюшини починаємо писати на самій середині яйця, трикутником. (Трикутник, це повне сонце, чисте повітря і вода). До кутків трикутника дописано листя конюшини, в усіх трьох кутах. Такий самий орнамент має друга половина писанки. Бічне листя має чорну краску — вся писанка бронзово-червона.

Теж і рослинний символічний орнамент «Барвінок» написаний стилізованим способом, де відкинуто все непотрібне. Квітка «Барвінку» має оригінальну композицію — питоменне розложення чорно-червоної краски, характерне українській писанці. На обидвох сторонах такий самий орнамент, має пересунення чорно-червоних площ (дивись на ілюстрацію). «Барвінок» має значення побутово-обрядове. Його листя і квіти вінчають

2). Павло Маркович. Писанки. Науковий збірник, Свидник. (6)

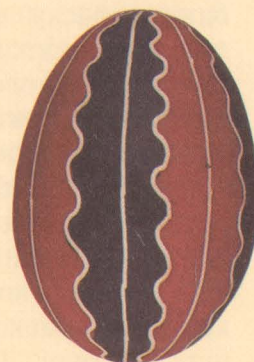
ПОДІЛЛЯ

ДЗВОНИ

ВОРОТАР

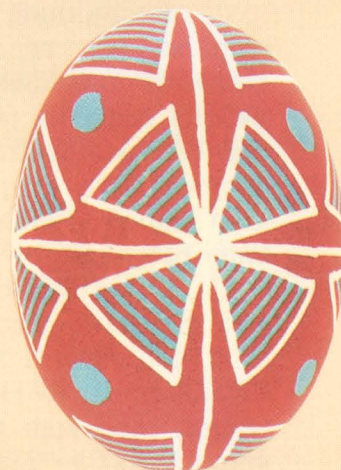
ВУЖІ

ЖАБКИ

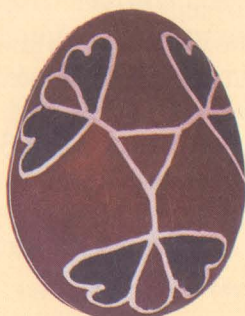
БАРВІНОК

ВІТРЯЧКИ

ЖУЧОК

КОНЮШИНА

КОНЮШИНКА

молодих. «Барвінок» і калина символізує: незайманість дівчини, її вірність, чесність слова, щастя. Пісня про барвінок:

«В гаю зеленім соловій щебече (2 рази)
Там дівчина мила, віночок увила (2 рази)
З барвіночку, з барвіночку!
Увила, увила на Дунай пустила (2 рази)
Плинь же плинь, віночку, красний барвіночку (2 рази)
За миленьким, за миленьким!»

Хоча наш нарід на своїй землі корився своїй долі, та писанка випромінювала українську духовість. Чудом є, що в таких умовах (панщина) постають високомистецькі орнаменти, символічні, що вдовольняють, захоплюють найвибагливіших естетів.

«ПШЕНИЦЯ»

Писанка ця написана трикутником із довгою рясою (гляди ілюстрацію), трикутник закрашений жовтою і червоною красками. Довгі круті пояси, що в'яжуть із собою колосся, зображують серп, яким жнуть пшеницю. Тло писанки чорне, бо подільська писанка має чорну краску. Пшениця — зерно, що з нього печемо хліб. Цілий світ прагне її мати, але пшениця мусить мати врожайну землю, тепле підсоння та й дощику, бодай тричі в травні, «а в радується жито-пшениця».

Вже в різдвяних святах бажаємо господарю:

«Гребти конопельки, як зізвдочки;
в'язати снопоньки, як дрібен дощ;
збирати вози, як чорну хмару,
вивершувати стіжок так високо,
щоб з нього видно було синє море.
Широкее поле, жито густее, коренистее,
стеблестее, колосистее, ядернистее...
Із колосочка — жита мисочка
а із снопочка — три з верхом бочки»¹

Та й треба в маю бодай тричі дощу!
А зродиться жито-пшениця. В колосочку 48 зерен. Новорічне побажання (хлопець), сіючи зерном по підлозі, казав:

«Сійся, родися, жито-пшениця і всяка пашниця,
на щастя, на здоров'я, на той Новий Рік!
Щоби ся вам вродило краще, як торік!
Копиці під стелю, а льон по-коліна,
Щоб вас голова не боліла!»

1) Енциклопедія Українознавства, Мюнхен — Нью-Йорк, 1949, том I.

Пшениця в наших предків була символом духа й врожайности. З пшениці й меду наші предки, праматері, готовили їжу, що звалась «коливо» (теперішня кутя). Колись «коливом» мати пригощала зятя, на знак згоди, що прийняла його до свого роду. Нині кутею починаємо святую «Різдвяну Вечерю», а пшеничний сніп з повними колосками і всякою пашнею стоїть на «покутті» під святими іконами. Сніп символізує цілий невидимий рід, з усіма пра-родителями, і з ними на Різдво, щороку споживаємо спільну вечерю. Наші предки вирощували її в Мезопотамії, а потім привезли в Україну, і на українській землі вона найкраще родила. Про пшеницю писав Геродот, що на півночі живе хліборобське плем'я, яке вирощує пшеницю не лиш для себе, але й на продаж. Український нарід створив багато пісень, що в них виступає пшениця, як тло буття душі людської, напр. «Ой там удівонька та пшениченьку сіє для вдовиних діток», бо було й таке, що чоловік у поході загинув, а «удівонька» сама мусіла раду давати — землю орати, пшеницю сіяти.

Є у нас волинська поетична колядка, що нам варто з нею познайомитись, передана Зиновієм Лиськом:²

«Ой в чистім полі на оболоні,
Грай море, грай, радуйся земле,
Вік од віку, радуйся земле!
Військо стояло, ладу не знало,
Богданко прийшов, лад війську знайшов.
Казав Богданко, плужком орати,
Плужком орати, жито сіяти —
Жито вродило, буйне високе,
Буйно високе листом широке.
Наставляв женців хлопів та ченців,
Ой жнуть же вони, снопи чистенькі,
Ставлять же вони, кіпки частенькі,
Їздить Богданко поміж копами,
Як ясен місяць, поміж зорями,
На воронім коні, на золотім сідлі,
На золотім сідлі, в голубім жупані
Грай, море, грай, радуйся земле
Вік од віку, радуйся земле!»

По кожній стрічці йде рефрен: «Грай море грай, радуйся земле,
вік од віку, радуйся земле!»

Українська поезія створила образ ідеально містичний українського хлібороба, який вирощує пшеницю коренисту, стеблисту, ядеренисту, колосисту — «щоб із колосочка, жита мисочка, а із снопочка... три з верхом бочки». Сам хлібороб зображений «на воронім коні, на золотім сідлі, в голубім жупані»... «кружляє поміж копами, як ясен місяць, поміж зорями».

2) Українські народні мелодії, зібрав З. Лисько, УВАН, США і УВАН Канада. Мелодії 6440-7716, Коляда ч. 148.

«КРУКА ЗУБИ»

Західне Поділля (галицьке) має «Крука зуби». На Україні є чорні круки. Вони споріднені з воронами, але вони є більші від ворон. Писанки писала писанкарка і напевно хотіла розказати про цього птаха, що своїм дзьобом таки добре може вдарити, навіть вбити. А може вона хотіла розказати про крука, що мав зуби? Може в Україні були колись такі птахи?! Мусіла бути переказана казка про те!

Отже, під час розкопів в національному парку «Big Bend» на заході Тексасу (USA), знайдено рештки літаючих ящурів (птахів), які жили на землі 63-70 мільйонів років тому. Складено кістяк птахів, їх досліджено. Ці самі птахи були в північній Америці, Азії а теж і в Європі! Ці птахи мали дуже слабкі ноги не до ходження, але крила їх були дуже широкі, довжина їх до 21 метрів. Своїх пташат годували з повітря, а дзьобом ловили рибу, у них теж були зуби.

Ця писанка писана грубим почерком. Вона має чорне тло і має багато червоних сліз.

«БОГИНЯ БЕРЕГИНЯ»

БУКОВИНА

16 КУЧЕРИКІВ

ЗАВИТІ КУЧЕРИКИ

24 БЕРЕГОМІЦЬКІ КУЧЕРИКИ

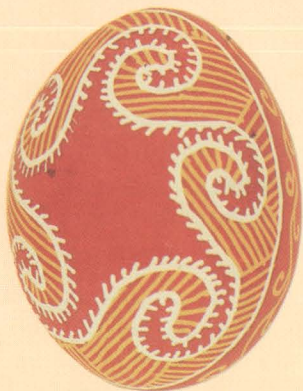
РАВЛИК

ЦЕРКОВЦІ

ГЛАВОСІКИ

ПОПЕРЕЧНИЙ ТАНЕЦЬ

БАБІНІ ГРЕБІНЦІ

СОНЦЕ

БУКОВИНСЬКІ ПИСАНКИ

Буковина — це чудової природи країна, велич дерев буків, яворів, ялиць та смерек, та бук дав ім'я цій країні. Віддавна тут поселились українські племена, вони вподобали собі цю країну з ріками Дністром, Прутом і Серетом. Через Буковину йшла сухопутня т. зв. «Берладська» дорога, на «торги» до Чернівців. Туди приїздили купці з далеких країв на торги. Чернівці в тому часі були на лівому березі Прута. Слава про багатство Буковини рознеслася далеко. На торгах продавали: мед, віск, льняне полотно, шкіру, пшеницю. В 1241 році цей город спалив, зруйнував Батій під час турко-татарського походу, якому дав наказ воевода Бурундай. Зчасом Чернівці відбудувалися, 1259 р. перенеслися на правий беріг Прута, від XIII ст. Північна Буковина стала частиною Галицько-Волинського князівства, яке мусіло платити золотій Орді «татарщину».¹

Подана історія Буковини допоможе зрозуміти писанкові символи. Усе, що народ переживає, залишає слід на його житті. Зокрема напади турко-татарські завдали чимало горя, руйнували селища, людей в ясір забирали, в неволю продавали. З того часу пройшло 724 роки життя.

В 1951 р. з Південної Буковини приїхала до Монреалю, в Канаду, Олена Гавалешка, яка походила з околиці Лукавець і Берегомету над рікою Серетом, з повіту Сторожинець, Чернівецької області. Вона привезла записаних 36 писанок, які щороку писала з пам'яті. В 1957 р. її писанки, 36 штук, закупив монреальський відділ ОУК, їх дали до музею у Вінніпегу. Я про них довідалася від п. С. Барабаш і ті писанки підуть даліше в світ. Їх символи треба розшифрувати, пояснити їх символи.

Подаю їх упорядковано²:

«24 кучерики з Берегомету», «4 качечки», «Заячі вушка», «Пчілка», «16 Берегаміцьких кучериків», «Качка», «Равлик», «Волове око», «Дубовий листок», «Курячі лапки», «Павук», «Черешеньки», «Стародавня фасолька», «Фасольки», «Ружка», «Півружка», «Стародавня ружка», «Наш місяць», «Берегоміцький місяць», «Півбезконечник», «Праві рукави», «Скісні рукави», «Безконечник», «Данець», «Берегоміцькі кучерики», «Поперечний данець», «Киптар», «Бесаги», «Брацари», «Сокирки», «16 клинків», «24 клинки», «Спаса Хрест», «Великдень».

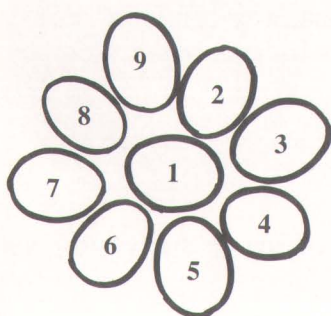
Читаючи цей список, відчуваємо щось рідне, близьке — назви наших писанок. Їх писали на «Великдень» усі українки, нарід, де б він не був. Писанки ці мають свою «метрику», ім'я, а найважливіше кольорит і символ. Берегоміцький місяць, це він, що світить нам усім уночі. Світив колись тій сторожі, що вночі зорила за ворогом. В українському традиційному «Свят-Вечорі» місяцеві призначили 12 страв. Місяць — це космічний символ, як сонце — спіраля й зорі.

«Поперечний данець» (танець), коли дівчата провадять танець у хороводі «Купала», і молодь танцює. А може танцює «Молодичка», яка

1) Б. Тимошук «Слов'яни Північної Буковини», Академія Наук УРСР. Інститут історії, 1976.

2) Писанки Олени Гавалешки, точний запис.

БУКОВИНА

1. КИПТАРИК
2. ПІВЕНЬ «КОСИЦЯ»
3. БЕЗКОНЕЧНИК
4. ПІВЕНЬ «КОСИЦЯ»
5. НАКОНЕЧНИКИ СТРИЛ
6. КЛИНЧАТА
7. ЧОПІРЧУК
8. «КОСИЦЯ»
9. ВАЗОНОК

на писанці має з двох боків два інші зображення (наче б казала: «От так виглядаю з обличчя, а так іззаду»). «16 Берегоміцьких кучериків», назва нова, та цей символ на Поділлі зветься «Юрок» (дерев'яний гачок до в'язання снопів), а тут його називають кучерики (справді качурі мають маленький чубок). Далі маємо «24 кучериків з Берегомету», а їх є лише вісім (на писанці). Та нічого дивного, бо маємо писанку, що зветься «40 клинків», а їх є 42 або 48. Зовсім новий символ це «Равлик». Опитуючи старших людей, від Корнила Савицького, уродженця Чернівцець, ми дізналися, що «це той слимак, що його діти кличуть:

«Слимак, слимак,
вистав роги, дам ти грейцар (гріш з Австрії)
на пироги».

До тваринних символів зачисляємо «Заячі вушка», «Курячі лапки», «Качка», «Качки», «Берегоміцькі кучерики», «Пчілка», «Павук», «Кучерики з Берегомету», «Равлик», «Волове очко».

Рослинні символи: «Вишеньки», «Стародавня ружка», «Фасолька», «Стародавня фасолька», «Черешенька».

Християнські символи: «Спаса хрест», «Великдень».

Господарське знаряддя: «16 клинків», «24 клинки», «Сокира».

Одяг: «Брацари», «Киптар», «Бесаги», «Скісні рукави», «Праві рукави».

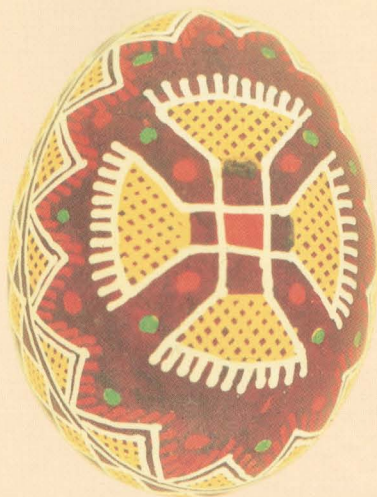
До космічних символів належать знаки: «Ружі», «Ружки», «Пів ружки», «Наш місяць» і «Берегоміцький місяць».

Писанки, що їх привезла до Канади Олена Гавалешка символічні, дуже цінні тим, що кожна околиця має свої нові орнаменти, композиції і нові назви, неповторні. Оригінальність і чистота орнаментів, питомість кольорових рішень, доказує красу народнього мистецтва.

Це був жорстокий час, коли одне плем'я винищувало друге. Наші племена за всяку ціну хотіли на тій землі залишитися, боролися все більше й мужніше. Ті зовнішні події відобразилися на писанковому орнаменті, події такі, як смерть, утрата рідні, постійна тривога, страх, утечі, побоевища... Усі ті події мусіли мати вплив на душу людини, тим самим був вплив на орнаментику писанки, а також і на народні пісні. Доказом того є наші журливі пісні, чудові в своїй ліриці, але дуже сумні; майже кожна пісня починається від «Ой»: «Ой, у полі верба», «Ой, у лузі, та й при дорозі», «Ой, не ходи Грицю», «Ой, впав стрілець коло дуба», «Ой, зійшла зоря вечорова»...

Нічого дивного, що буковинська жінка хотіла зарадити лихові, вдавалась до різних штук, заклить духа, щоб його приєднати... вкінці давала в жертву півня... І зчасом почала писати на писанці «Гребінь півня», бо він є символом, що помагає, проганяє злі сили. Казали люди, що півень улюблена птаха «Бога сонця» тому, що своїм співом заповідає прихід сонця. Князі, йдучи в походи, приносили «Богам» у жертву півня, для своїх затаєних бажань. Маємо на писанці символ «Косицю», цебто гребінь півня, вирізьблений та червоний. Таких «Косиць» маємо багато на Буковині, вони часто виступають разом з наконечником стрілі, або із серцями (це було затаєне прохання дівчини).

БУКОВИНА

МОЛОДИЧКА

ГУСЯЧІ ШИЙКИ

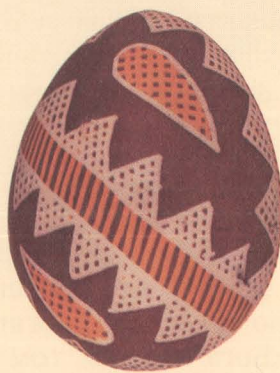

БОЖА РУЧКА

ПОКУТТЯ

НАКОНЕЧНИКИ СТІЛ

ЗЕРЕНЦЕ

ПІВЕНЬ

З приходом християнської віри, буковинці створили нові орнаменти, дали їм імена, в ті символи вплели імена святих: «Богородиця в чіпци вчинила», «Главосіки» (усікновення голови св. Івана), «Божі руки», «Божа ручка» й інші. Відчуваємо долю нашого народу, що писанкою проникла до нас.

ПОКУТТЯ

Покуття має різні писанки та найбільш цінний орнамент «Наконечники стріл». Орнамент давній, з часу, коли людина мала лук і стріли. Тягива стріли дерев'яна, а наконечник був зроблений з кости, або кременя.

Орнамент починається колечком, а стріли йдуть вгору і вниз, закручують спіралью, голова держить стріли та сагайдак. Орнаменти повторюються тричі докола писанки. Писанка зі села Серафинці, біля Городенки.

Щоб зрозуміти, що написав народній мистець, мусимо почати від орнаменту колечка. Усякі колеса, кола, колечка, знаки, що символізують космічні тіла включно із спіралею. Таку саму композицію вживав мистець, пишучи «Півня», що мав магічну силу (космос).

Для кольористики писанки писали багато різної величини сльози, теж вживали сітку-решітку, т. зв. «Ільчате письмо».

На Покутті написано орнамент «Зерно», зерно пшениці, або зерно яблуні, груші. Наші предки бачили в зерні велику силу, зерно в землі вижило, пережило зиму, а з приходом сонця — тепла, виростало деревце. Колись дерево було культом. Символ зерна обведений ільчатими трикутниками, які дають здогад, що зерно зійде, як буде тепло, вода і повітря. Тло бронзове, бо така краска землі.

Наступні дві «Косиці» подібні до себе, мають колісця та поодинокі, або подвійні спіралі, та гребені півня. «Косиця» з півнячими гребенями має широку подвійну спіраль, розтягнуту довгим луком, а в половині писанки закрутилась спіралею. В середині орнаменту колісце (космос), на ній видний гребінь півня і смечка, накропили її жовтими, помаранчевими і бронзовими сльозами. Таку писанку клали під угол хати, щоб спинити громи, блискавиці.

«Кісся» орнамент має також колісце і гребінь, але найважливіший є символ острих ножів косарки, кісся, що ним підтинали жита, пшениці, а жінки руками збирали й в'язали в снопи.

Село Серафинці, з якого цей орнамент походить, мало поселенців із Татарщини та Туреччини. Вони довго ще вдягалися в свої одяги, чоловіки ходили в турбанах, зав'язаних на голові.

ГУЦУЛЬЩИНА

ОЛЕНІ

СЕРЦЕВА

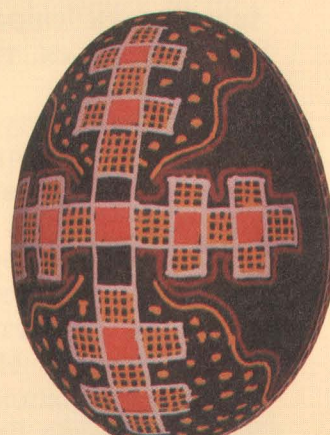
ВЕДМЕЖІ ЛАПИ

ГУЦУЛКА

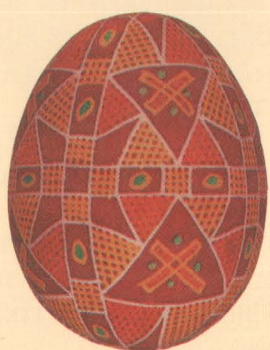
БУЙТУРИ
Д.О.

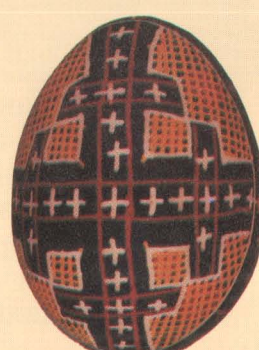
НАСТУНЬКА

БЕРЕЗІВСЬКА

ІЛЬЧАТА

МОНАСТИРІ

ГУЦУЛЬСЬКІ ПИСАНКИ

Часто дивуємося, чому гуцульська писанка така працьовита. Вона вся заповнена дрібним орнаментом — ільчатим». Всі орнаменти в теплій кольоровій гамі, що ваблять око. Щоб на це відповісти, треба знати вдачу гуцула і його любов до народнього мистецтва. Про неї можна б сказати, що гуцульська писанка є найкращим досягненням народнього мистецтва. Гуцульські писанки найбільш популярні, їх дають у дарунку, платять за них також добру ціну, бо цю писанку часто пишеться 3-5 або й більше годин; її дрібний орнамент вимагає великої уваги, витривалости, добрих і здорових рук, щоб перемогти труднощі. Справді, вивести дрібний рівний безконечник — велика штука, та ще більше написати оленів, коників, що біжать, а не стоять; бо на писанці мусить бути відтворений рух, бо всі радіють, що прийшла весна, що все ожило, усе біжить зустрічати сонце. Цей рух, пробудження до життя — це, власне, й є символ життя.

Та від гуцульської писанки вимагається конструктивного поділу на площі-пояси, яких може бути від 3 до 7, а то й більше. Вміщені мотиви повторюються парами. Середній пояс найширший має підібраний головний символ. Може це бути олень або кінь; на думку людей, кінь рухав сонце по небі. Коли говоримо про Космач, то добре знати, які мотиви орнаментів вживають космачівці. Вони люблять «Ільчаті орнаменти». Краски Космача є дуже яркі. Дальший менший пояс, що замикав головний розпис, у ньому домінували дрібні геометричні орнаменти, квадратики, трикутники, часом смеречка або вужик, та мусить ще бути безконечник, це окраса писанки — він говорить, що вічно буде кінь бігати, що смеречки зеленітимуть світ Божий, святкуючи, буде їсти «Дору»-паску!

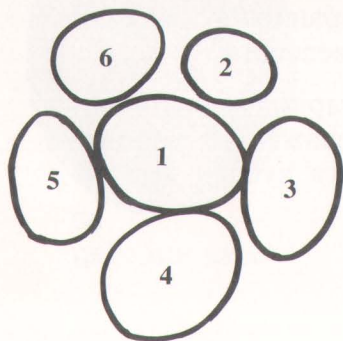
В горішню і долішню частину яйця (носок і пуха) писали знаки сонця, куди вони найкраще вміщалися і гармонізували. На писанці не можна залишити нерозписаної гори (так, як це часто роблять) лисої гори, бо в неї (писанчарки-дівчини) буде лисий чоловік. В гуцульських писанках є також зелена краска (крапки, пасочок), що можна їх навести на писанку патичком (зубочисткою) або зеленим олівцем т. зв. «маркером», а тоді зелень закрити воском.

Та послухайте про гуцульські писанки від Григорія Смольського. Це артист-маляр, школи Новаківського. Він із Михайлом Морозом часто бували на Гуцульщині, бачили правдиві гуцульські писанки, одяг гуцулів, тому в них дечого варто навчитися.

«Гуцульські писанки мусимо розділити на дві групи, тут відрізняємо яскравість писанок Космача від решти писанок Гуцульщини. Космач має гарячі краски, почавши від жовтої, помаранчової, ясно- і темно-червоної, аж до темного тла, з додатком трішки зеленого.

Зате писанки Брустур і Верховини (Жаб'є), Татарів, Микуличин, Печеніжин, зовсім інші, такі, як їхній одяг. У них переважають холодні краски, більше зелені й чорного. Жінки носять запаски та хустки темних

ГУЦУЛЬЩИНА

1. «ПАВ'ЯЧІ ХВОСТИ»
2. «БЕСАГИ»
3. «КРИВУЛЬКА»
4. «ХРЕСТАТА»
5. «ДАВНІЙ ОРНАМЕНТ»
6. «ЛЮМАНІЙ ХРЕСТ»

суворих красок, а в космачівців кольорова гама жіночого одягу весела, радісна, ярка, переважає жовто-червона краска, що дає піднесений настрій. Такі самі є їхні писанки».¹⁾

Космацькі писанки писані тонкою «гесткою» саморобкою, в писальце давали волос, щоб спиняв віск — не заливав. Їхня писанка — справжнє мистецтво, багатий розпис, орнамент тваринний символ оленя або коня, що на плечу несе сонце, значить, що кінь із сонцем подорожував. Гуцули теж пишуть баранчики, а безконечник дрібненький, та ще виповнений «Ільчатим письмом», ним обов'язково обводять рибу, церквці, символи Христової віри.

Брустури і Верховина, Печеніжин і Татарів мають кольорит притишений. Їхні писанки на чорному тлі. Поселенці Печеніжина — Татарова люблять чорне тло, мабуть їхнє походження має вплив на їхній смак, на почуття кольору. З Печеніжина походить писанка «Манастирі», яка має багато червоних хрестів, як теж і «Сльози». Цікаво побачити писанки збірки В. Шухевича, з-перед Першої світової війни. На тих писанках бачимо символ — «Кривульки» лінія, що йде вгору й вниз. Це головний мотив, а все облите слізьми, вони розкинені ллються по цілій писанці (виконане розтопленням воском,— коли засвічену свічку перехилимо, будуть литися такі струї — слези). Кольорит цих писанок стриманий, має лиш жовті, червоні, ясні і темні кольори поміж слезами, трішки чорного.

У збірці Шухевича знаходимо такі назви писанок: «Попові ризи», «Хрестата», «Пав'ячі хвости», «Манастир».

Хрести «Ільчаті», а їхні рамена озброєні сильними «Баранячими рогами» (це символізує силу віри Христової). Ці писанки поміщені в Українській Енциклопедії, виданій у Відні.²⁾

Гуцульщина випрацювала багато писанок, дала їм краску свого одягу. Гуцули вміли приміняти інші взори для сорочок — полотна, для килиму, верети; в дереві творили чудові інкрустації, а ще інші взори дали кераміці.

Гуцульщина дала такі назви писанкам: «Волове очко» (бо найкращі у вола — це очі), «Любкови», «Кептар», «Великдень», «Настунька», «Березівська», «Жебівська» (назва сіл), «Міштуганка» і багато інших.

Писанка з серцями, дівчата таку пишуть, щоб її подарувати милому, в надії на одруження. Та буває таке, що хлопець упоминається о писанку, але він на неї не заслужив. Дівчина, усміхаючись, каже: «Не крутилася спідничка, не писалася писаночка».

На сам кінець залишені дві писанки й символи менше популярні, які казали охоронятись перед небезпекою: «Вовчих зубів» і «Ведмежої лапи» (про них написано окремо, дивись за статтями). Обидві писанки створені на Гуцульщині, вони є свідками, що вовки й ведмеді були і є загрозою для людини, бо не одна випадкова зустріч з вовком чи ведмедем була в некористь людини.

1) Космацькі виставки — Григорій Смольський, артист-маляр школи Новаківського.

2) Українська Енциклопедія, збірка писанок В. Шухевича — Відень.

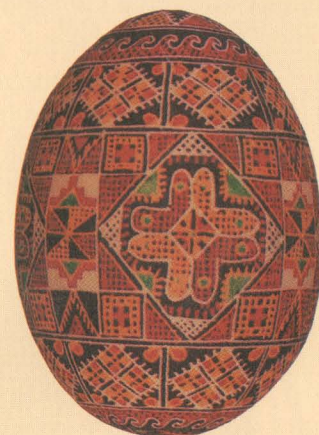
ГУЦУЛЬЩИНА

ЗІРКИ

КОСМАЦЬКА

КОСМАЦЬКІ ХРЕСТИ

ПАСОЧКА

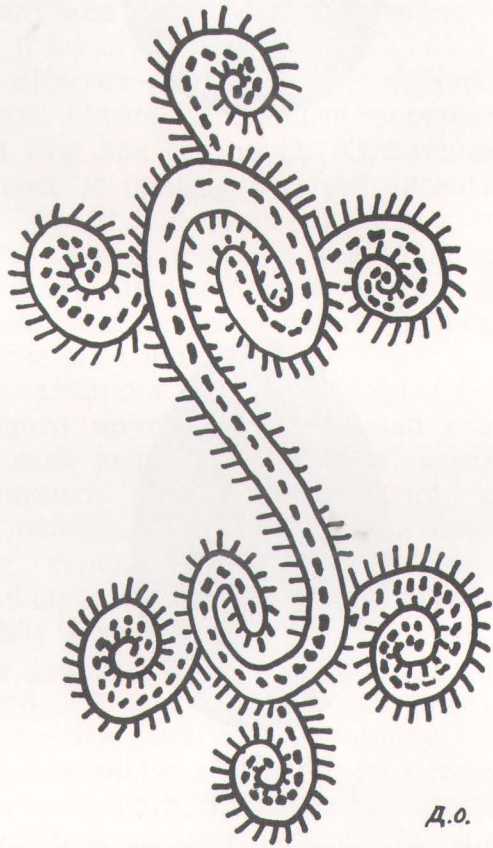

ВОВЧІ ЗУБИ

СТАРОДАВНІ ХРЕСТИ

У гуцульській писанці відчуваємо рух і ритм — це народне мистецьке зіставлення зорів та їхнє повторення. Ритм — це правильність рухів у танці, а в музиці повторення мелодій, так само в писанці повторення мотивів, що себе доповняють. Творчі й цікаві, кольорові й тональні контрасти дають гармонію. Є теж симетрія, неперевантаження. Та найважливіше в гуцульській писанці збережені символи.

Д.о.

КОСМІЧНИЙ СИМВОЛ

ЦЕНТРАЛЬНА ГАЛИЧИНА

СОНЯШНИК
Сокальщина

СОНЕЧКО
Сокальщина

ГАЄШНИК
Сокальщина

РОЗЛИЛИСЯ ВОДИ
з м. Ярослава

КВІТКА
О. Кульчицької

ТРИНІГ

ДУБОВЕ ЛИСТЯ
Львів

ВІТРЯЧКИ

ЗОЗУЛЯ

ЦЕНТРАЛЬНА ГАЛИЧИНА

Писанки центральної Галичини мають дуже цікаві символи. Писанки говорять про весняні події в житті наших предків.

Весною в гаю відбувались весняні зустрічі молоді. Дівчата збирали квіти на вінки, на свято «Купала». Народній мистець написав писанку й назвав її «Гаєшник». Це біло-жовті квітки, що їх дівчата писали на писанках, рахуючи рисочки чи паристі..., та сталося, не дорахувалось..., квітка непариста!... Таку писанку (непаристу) давали хлопцеві, що не подобався.

У тому гаю «Зозуля» невпинно кувала, її також писали на писанках тому, що вона вгадувала за скільки літ дівчина вийде заміж. (Дивись за статтею «Зозуля» і її ілюстрацією).

Маємо писанку «Квітка», що дає нам добрий взірєць, як стилізували квітки для писанок. Олена Кульчицька (малярка) перенесла цей взір писанки на килимовий взір для сестри О. Кульчицької, яка була знавцем народніх килимів. (Дивись за орнаментом цієї писанки).

Галичина мала також символи «Триніг», «Сонечко» кулисте з квітками (питоменність Сокальщини), а також писали сонце шпилькою булавки, як на Лемківщині. Дальший символ «Зірниця» — зоря, — рання зоря, її можна побачити перед сходом сонця. Зірниця променює великим сяєвом, та воно позичене від сонця.

На писанках Сокальщини бачимо «Вітрячки» та «Кошечки», що були роблені з молодого пруття, та найбільш славним символом був «Соняшник», символ, який ввійшов у вишивку, кераміку; його найбільше нарід любить. «Соншник» на писанці повний, великий, його було зігнулося під тягарем голови. Мистець, пишучи орнамент, знав, як його показати. Почав від середини кільцем, а коло, кільце (космос). «Соняшник» має космічну силу, своїм «обличчям» крутиться за сонцем від сходу до заходу. Він із землі, води й сонця, випродукував олій, що є рослинним товщем, не шкодить людині. Витиснені рештки з насіння «макухи» ховали для худоби. В зимовій порі цей присмак давали до січеної соломи і полови, щоб корови мали товсте молоко.

Найважливішою для людини, крім землі й сонця, була вода. Орнамент її написано на писанці міста Ярослав та названо «Розлилися води». Тут символи говорять про весняні повені, та вони минали. Людина постійно шукала за водою (дивись за статтею в тексті і символом «Розлилися води на чотири броди»). Жінка й вода нерозривні; жіночі руки завжди в воді. Біда, як бракує води, навіть діти, бавлячись комашкою, клали її на руку і приговорювали:

«Ворож, ворож, дам ти грош¹
Чи на хвилю² — чи на дощ.
Як на хвилю, дам ти мильо,
Як на дощ, дам ти грош...!»

Коли комашка полетіла, означало, буде дощ.

1) Грош — гріш (говірка Лемківщини).

2) Хвиля — погода (говірка Лемківщини) Д.О.

СОКАЛЬСЬКІ ПИСАНКИ

Місто Сокаль лежить у північно-західній Галичині. «Вітрачок», що його пише сокальська писанчарка, має теплу палітру, почавши від жовтого; його крила чверточками кольоровані в усі краски. Вітрачок весною пильно працює, бо вітри дмуть силою, а в млині мельник має багато праці — йдуть весняні свята, треба зерно змолоти на великодню паску й на «книші» — хліби.

«Павучки» теж пишемо на писанках. Павук зимою «закутавсь» в перину, в stodолі живе під стелею, чекає весни. Господарі й господині не вбивають павука, бо павук — це Боже створіння, що знає, як робити своє діло. Він ловить докучливих мух, що не дають дітям спати. Муха втікає з міста на село, а павук «виткав сіти з павутини, притаїв у собі дух, терпеливо жде на мух» (Р. Завадович).

Сокаль має теж і «грабельки».

Граблі — це господарське знаряддя, потрібне при сінокосах і при складанні високих копиць сіна, та при жнивах. Тому їх пишемо і на писанках.

Маємо теж і «драбинки».

Драбинки не виступають самостійно, вони радше є допоміжними при сполученні символів. Їх пишемо переважно білою або жовтою краскою.

«Смеречка» — це маленька галузка, що її пишемо на писанках. «Смеречку» має Сокальщина, Побужжя, Гуцульщина. Та не зчислити всіх символів, що їх багато на сокальських писанках, тому передам вірш про сокальську писанку Миколи Романенка:

«Вітрачок, павучок, грабельки, смеречка,
п'ять чи шість квіточок, не впізнати яєчка.
Це вже не яйце, а чудова казка.
Перед нами от це, писанка Сокальська!
Вітрачок, павучок, грабельки, смеречка,
я не дам, чок, на чок славного яєчка,
я поставлю його, як нову картину —
фарби хай, як вогонь, сяють в кожну днину.
Вітрачок, павучок, грабельки, смеречка,
хто зробив зразково — з простого яєчка?
Це дівчата і жінки є такі в Сокалі,
як живі писанки, Ганни, Ольги, Галі.
Вітрачок, павучок, грабельки, смеречка
ще додаю квіточок, не впізнати яєчка».

«На Сокальщині під кінець минулого століття, в селі Городиловиці, Ірина Білянська створила свою школу писання писанок. Вона спиралася на місцевій традиції зразків, але витворила свій стиль, виплекала

орнамент з рослинними елементами, воскресними написами «вишивковими прикрасами» й тризубами. Творчість Білянської має всі ознаки новітніх течій».¹

«РОЗЛИЛИСЯ ВОДИ НА ЧОТИРИ БРОДИ»

Писанка такої назви була в Галичині. Вона поділена на 8 частин білим рисунком. У кожній частині укісно написаний хвилястий вужик — біла кривулька, жовта й червона (всі три разом), на тлі чорнім (дивись на рисунок писанки). Броди символізують розлив весняної води, під час якої переходити ріку небезпечно тому, що весняна вода зриває береги, рве корито ріки, робить вибої. Небезпечні вири крутять плесом, втягають у себе все. Розливи ріки часто забирають із собою хати, людей, худібку та все, що на її шляху.

Отже, небезпечно йти в таку воду. Тому ця писанка має чорне тло. Писанка з міста Ярослав, що розгорнулося над рікою Сян (допливом Висли), води якої весною часто виходять із берегів — виливає.

Коли молодь сходиться, співає весняні пісні; одною з них є:

«Розлилися води
На чотири броди,
Гей, дівки, весна красна (2 рази)
Зілля зелененьке -''-
Віночок увила, увила
На Дунай пустила,
Гей, дівки, весна красна (2 рази)
Зілля зелененьке» -''-

«ЗАЯЧІ ЗУБИ»

У зайців є дуже гострі зуби, ті зуби написані на писанці немов пилка. Справді, зайчик зимою мусить їсти гілки молодих дерев, кущиків дикої рожі, живоплотів. Голод не дає спокою. Одинока кора дерев є його поживою. На півночі зайчики зимою міняють краску бронзову на білу, і їх пухнастий кожушок є для них охороною від стрільців, які полюють на зайців. Зате весною для зайчика рай, зайчик вгощає городи, є гаївка:

«Зайчику, зайчику, ти мій братчику,
Не ходи, не топчи, по городчику!»

1) Д. Горняткевич, Енциклопедія Українознавства, том I, Мюнхен.

ЦЕНТРАЛЬНА ГАЛИЧИНА

КОШИЧКИ

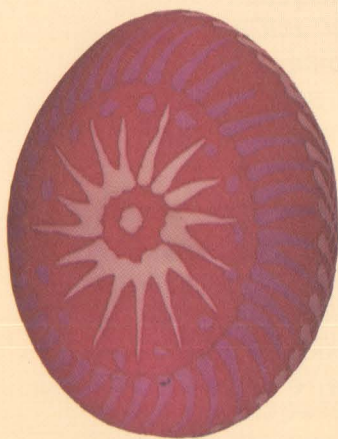

ЗІРНИЦЯ

ДРЯПАНКА

ПРЯШІВЩИНА

ЧЕРВОНА РУЖА

ДЕРЕВО

ЛАСТІВКИ

«ЗАЯЧІ ВУШКА»

Коли вже пишемо про зайчиків, то треба згадати, що маємо теж писанку, що зветься «Заячі вушка». Цю писанку легко писати навіть малим дітям. Щоб діти не зражувались до писання писанок, підбираємо легкі символи, і саме до легких символів належать «Заячі вушка». Ця писанка розділює яйце білою лінією на вісім частин. У кожній частині пишемо одне «вушко» овально-видовженої форми. Краски йдуть на переміну: жовте вушко, червоне вушко і т. д.

Коли ж ця писанка призначена дитині, даємо їй ясну краску, напр., зелену, темно-червону. Для старших тло може бути чорне. Це писанка Волині.

«ЗОЗУЛЯ»

Зозуля — птаха, що живе в Україні. Зозуля цікава тим, що ніколи не звиє свого гнізда. Яєчка, які зносить, підкидає їх у гніздах інших пташок. Її звичаєм є, що вона нервово літає і кукає невпинно.

Сусідка пташка вигріває у своїм гнізді свої яєчка і теж яйце підкинуто, зозулине. Але пташки, мабуть, не вміють рахувати і погоджуються з долею. Пильно сидить самичка і самчик, на зміну, сидять на яєчках і терпеливо чекають. А Зозуля «шахрайка», підкинувши своє яйце, нервово літає... Заглядає і заглядає... Її «куку-куку» чути і тут і там... Аж одного дня пташатко виклювалось, а згодом і другі. Усі голенькі і дуже голодні. Дзьобики отвирають і чути їх пискіт здалека. Батьки пташок терпеливо годують по черзі усіх, але пташка-зозуля багато більша і більше хоче їсти. Батьки пташок годують, а зозуляткові все мало. Воно все голодне, кричить — дай, дай! Зозуля-мати все літає з одної галузки на другу і все «куку, куку!» Вона заглядає за своєю пташкою... Ага, є! Пізнала. Воно росте скоро, вже крила опірені, вкінці гніздо для нього замале, висувається на край, роззявляє рота і кричить: дай! дай! я ще хочу!

Мати-зозуля його бачить і до нього кукає: куку, куку!

Аж одного ранку пташечка, почувши кукання батьків, відповідає захриплим голосом: ку-ку, ку-ку...

Батьки прилетіли і сіли коло неї, а згодом разом полетіли.

Страх зозулі за долю її потомства, непевність, нервовість, усе те поєдналося, і писанка дістала чорну краску.

В гаю, де пташки так чарівно співають, дівчата збирають квітки, а теж і суніці та нагло чують кукання зозулі. Дівчата сміються, а одна із них каже: «Зозуленько, скажи мені, за кілько років я вийду заміж? Скажи!» А зозуля — «куку, куку!» Дівчата рахують і сміються. От, і зозуля!

ПРЯШІВЩИНА

ЗЕЛЕНІ ЛУКИ

СНІП

ЛАСТІВКИ

ГАД

ПОКОСИ

ДРАБИНКА

ЛЮДИНА

СІНОКОСИ

ТАНЕЦЬ

ПРЯШІВЩИНА, ПІВНІЧНЕ ЗАКАРПАТТЯ

На Закарпатті (Пряшівщина) писали писанки такі, як на Лемківщині. Стиль їх був такий самий, виконаний шпилькою, стеблом або патичком. Орнаменти пов'язані з природою.

Найбільш уважно ставилися до сонця, зірок і місяця. Тому маємо чи не найбільше соняшних, солярних знаків. Важливим чинником була вода, тому поселювалися біля рік, потоків. Джерельною водою лікували себе, вода давала силу до праці, вона найсмачніша, а теж вода найшвидше гасить спрагу. Були також і другі джерела води на Лемківщині і Східньому Закарпатті, що мали квасковатий посмак. Мали вони в собі мінеральний складник, що з водою передавався людям. Ця джерельна вода мала назву «Щава»; це була лікувальна вода.

Дальшим важливим чинником для людини були дерева і їхня зелень. До «дерева» ставились уважно, як до людини близької собі, вважали, що дерево має «душу». Овочеve дерево своїми плодами давало людині поживу. З квіття дерев липи, акації був жовтої краски мед із дуже лагідним смаком. Мед був найкращим ліком на простуду. На Різдво стовбурі овочевих дерев обв'язували солом'яним перевеслом, що вважалося запрошенням на Святу Вечерю. Різдвяні страви всі були приготовані з овочів і городини. Дерева не рубали, як воно зелене, хіба була необхідність. За одне дерево садили сім нових овочевих дерев. Плекали їстівні й кормові рослини, лічнічі зілля, ягоди, а теж коноплі, льон, конюшинку.¹

Наші предки були хліборобами, випасали худібку, а на зиму для неї мали сушене сіно з буйної трави. Траву косили рядом. Покос біля покосу лежав у рівному відступі; цей рух кошення трави перенесено на писанку. Народній мистець справно передав покошену «луку», а народня пісня каже:

«Милий лучку косить,
А миленька воду носить».¹

Звання нашого народу були: хліборобство, скотарство, лісорубство, кошикарство, ткацтво, гончарство й інші. Бджільництво вимагало вмілого плекання і поступування з небесною «мушкою», яка невпинно працює. Бджоли на писанці написані великими крапками поміж безконечником. Таку писанку клали під перший вулик, щоб бджоли вічно роїлися, щоб рій не втівав, а осідав на своїх деревах.

В кошикарстві з прутів плели великі й малі кошики. Нині міримо кошиком «бушлем» бараболю, колись кошіль був мірою. Ця праця плетення рухом рук давала напрям прутів вліво чи вправо... Той рух перейшов як примір для орнаментів писанки. Всі рухи вміло підглянені перейшли в мистецтво, рухи при пряденні кужелі, при ткацтві полотна.

Досліджувати писанку — значить шукати в орнаментах причини, чому її так писано. Природньою основою життя є праця, і ця праця її рух є документом на писанці.

1) Науковий збірник музею української культури в Свиднику. ч.6.

ЛЕМКІВЩИНА

ДВОЯКА РУЖА

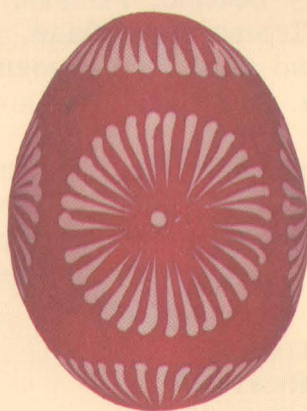
ЗОЗУЛЯ

ЧАТИНКА

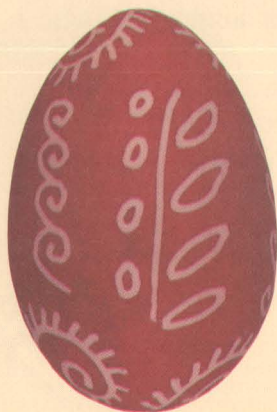
БУЗЬКИ—ПТАХИ

СОНЦЕ

МІСЯЧОК

СПІРАЛІ

ЗІРКИ

ВІСІМ РУЖ

Дальшими символами Пряшівщини є «Ластівки», птахи, що на своїх крилах приносять весну. Птахи є зачислені до космічних символів, бо життя птахів — це лети в просторах. Їх часто пишуть на синьому тлі, або й чорному.

Важливим теж був у господарстві «Гад». Він ніколи не вжалив. Господарі йому були раді. Салом гада лічили деякі недуги.

На Закарпатті був символ «Кола», що мав свій культ. Коло, найстарший знак, що задержався в орнаменті писанок. Він мав би мати магічну силу. Напр., коли людина була в нещасті (нагла буря), робила докола себе патичками, піском, камінчиками коло і, стоячи в цьому колі, перечікувала бурю.¹

Пряшівщина має багато таких орнаментів, що починаються з кола.

Дівочий «вінок», що був необхідний в день «Купала», а також у день вінчання. Він символізує дівочу чистоту, невинність. Вінок йде за людиною аж до гробу. Коли дівчина вмерла в великодньому часі, з писанок давали їй вінок докола голови, бо вона не вийшла заміж, з вінком відходила, бо він їй належався. Дітям давали крашанки, зав'язані в хустину і положені коло руки, щоб мали, як їм буде потрібно, аби ними бавилися, а дехто казав, щоб мали що їсти.²

На Пряшівщині пишуть багато цікавих писанок шпилькою або соломою. Це найпростіші орнаменти, переважно в одній або й більше кольорах. Пишуть навіть людські зображення, дівчат, що танцюють або стару жінку зі сусідкою. Український наріз талановитий, неперевершений, хоча бідний, але гідний.

ЛЕМКІВЩИНА

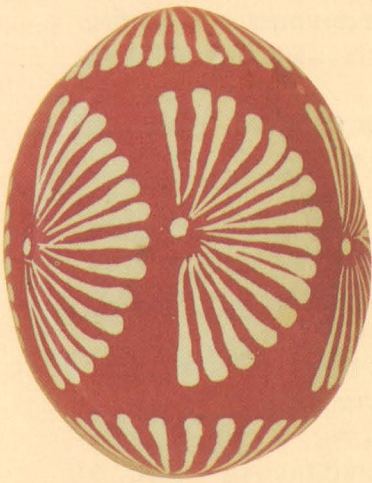
Чудове підгір'я Лемківщини з «цісарською дорогою», що проходила селами через Криницю до Мушини, а в Жегестові через малий потічок. Це був кордон із Словаччиною. На другому боці жило те саме плем'я лемків, яке розділили окупанти.

У лемків перед Великоднем був звичай «баткати» писанки. «Баткати» значить писати (батік), це спосіб воскової опорфности для взору. Писали свої орнаменти воском на білому яйці, давали їм різні кольори: червоні, фіялкові, бронзові, зелені тла. Найбільше писали соняшних орнаментів.

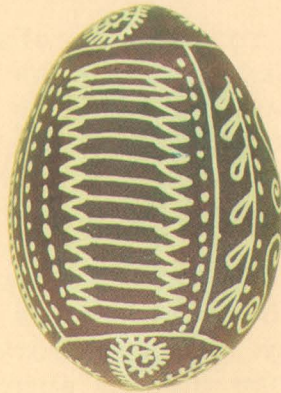
До писання вживали тонесенький цвяшок, шпильку-булавку, затесаний дерев'яний сірник або стебло соломи. Це найстарше примітивне приладдя, що ним уміли писати дуже гарні орнаменти, що лягли на шкаралупі яйця. Зчасом дехто вмів сам собі зробити писальце. Я бачила в моєї тети Анни (малою дитиною), як мої старші кузени писали писанки писальцем, що його зробив вуйко.

1.2. Науковий збірник Музею української культури в Свиднику. ч. 6.

ЛЕМКІВЩИНА

ПІВМІСЯЦІ

ЧАСТОКОЛИ

ВІНОЧОК

ХОЛМЩИНА

СОНЦЕ І СПІРАЛІ

БОКОВА РОЖА

ПІДЛЯШСЯ

ПАННИ — КУЧЕРІ

ГРЕБІНЦІ

На писанках Лемківщини бачимо соняшні орнаменти «Спіралі», де білими тоненькими рисочками орнамент роз'яснив їхні рамена.

Крім спіраль пишуть «Триноги» на ніскові й пусі, а поміж ними пишеться смечка.

На Лемківщині була знана на писанці «Свастика». Цей орнамент пишуть теж на дверях своїх домів.¹

Символи сонця, писані шпилькою, великі круглі кола, а посередині менше сонце, зване «Двояка ружа». Цю двояку ружу не так легко написати. Писанчарка мусить мати добре вправлену руку, в спокої мусить покласти часом кількадесят сонячних променів. Усі промені рівні, рівно лежать побіч себе, творять символ кола (промені — це ті риски, що робимо цвяшком, соломою).

До соняшного символу належить «Місячок». Він написаний на середині писанки кругами, а також на ніскові й пусі, круглий, великий місяць «мов млинове коло».

З найбільш вдалих і справді тяжких орнаментів є птахи в леті, а також «Зозуля». Виконати їх шпилькою не швидко вдається, треба вправляти — зіпсувати кілька яєць; наперед приготувати різної величини шпильки, з грубою головкою і зовсім малою, а також дещо робиться стеблом. Птахи пишеться уважно, є зазначені дзьоби, голова, крила і хвіст. Вони в леті, витягнені летять, та які ж вони проворні, розумні, знають коли летіти, де осісти, як повернутися на Лемківщину. Такі наші любі «Бузьки».

Другою птахою, що її пишуть, є «Зозуля», що не вміє вмотити свого гнізда (дивись за статтею «Зозуля» і за ілюстрацією).

Орнаментів багато, «Чатинка» (смечка) гілка. До найбільш виїмкових символів, що затримався, чи не найстарший орнамент «Частоколів». «Частоколи» були колись на Лемківщині, та нині залишилась на пам'ятку «загорідка», огорожа коло хати з кругляків, загострених угорі. Вона каже: «Тут моя хата, моє життя, переїди фірткою, але не переходь горою, бо настромишся на частокіл та одержу подреш». Про цю «загороду» співають лемки в весільній пісні:

«Весілля, весілля
В загорідці зілля
А на поді м'ята²
Пані млада взята».

Весільний «Віночок» символізує дівочу незайманість, вірність. Його плетуть з барвінку дружки молоді.

Писанка «Віночок» дає образ круглого вінка, білий орнамент дококола писанки на червоному тлі.

Лемкині писали писанки, стоячи коло печі, віск грівся на печі в бляшаному пуделкові від пасти. Випалювали їх в керамічній мисці (писанки покладані одна на одній), коли піч ще тепла, як з неї вийняли спечений хліб.

Писанки дарують кумам, сусідам і дітям-хресникам.

1) Юліян Бескид — Матеріальна культура Лемківщини.

2) А на «поді» м'ята (слово «під», стрих, бо там сушили зілля м'яту). Д. О.

ХОЛМЩИНА

Холмщина зберегла символ сонця «Повна ружа» в трьох красках. Геометричний орнамент гарно вийде, коли буде округле яйце, бо сонце чи зірка круглої форми.

Рівнож пишуть там «Сорок вісім клинів». До цієї писанки треба придбати писальце (або собі зробити) грубше, щоб підкреслити контури орнаменту.

Третя писанка, «Сонечка»; це найкраща писанка, найбільш символічна. Самою серединою (ширша частина яйця) має круглі чотири сонечка, кола. Рівно розложені кола мають дококола білі рисочки, наче б то проміння. Орнаменти сонця міняються з іншим орнаментом, що називається «Юрок». Рух сонця зазначений двома спіралями, що йдуть навколо писанки. Жовту краску має «Смерічка» (приріст покоління).

Писанка говорить символами; орнаменти уложені в добрій композиції; сонце кружляє; світ живе, має нове покоління; жнуть серпами жнива. Ця писанка дала доказ, що Холмщина знає символи і що добрі писанчарки знають, що писати. Тло писанки світле, червоне.

ПІДЛЯШШЯ

Підляшшя і Холмщина мають спільну назву «Холмська Русь» або Забужна Русь, де два більші міста Холм і Біла Підляська, країна під «Ляхом». Їхнє положення є причиною слабого зв'язку з рештою українських земель та вплив на їхню пасивну національну свідомість.¹

Підляшшя мало чудові народні одяги (нині все те в скринях). У них були сорочки з переборами, вишивані синьо-червоними або рожево-чорними красками. Був вовняний у перебори (пофалдований) фартух. Казали: синє це волошка, червоне «горунь» (гаряч). Спідниця вовняна «пигуля» широка на три метри, закрашена різнокольоровими поясами поздовжньо укладена.²

Підляшшя має писанки, пишуть символи «Сонце», «Гребінці», оригінальні тим, що гребінці трикутної давньої форми, їх добре держати в руці. Мотив іде серединою писанки, чотири гребінці держаться разом, два гребінці білі і другі два жовті, краски чергуються. Такі самі гребінці на ніскові й пусі, тло ясно-червоне (дивись ілюстрацію).

Писанки «Панни», дехто зве їх «Кучері» — це спіралі, великі і малі, оздоблені рисочками. Спіралі писані білими і жовтими рисками. Дехто зі знавців рахує рисочки, в їх числах дошукується якоїсь містики. А так не є. Писанчарка, пишучи їх, ніколи не рахує рисочок, а дає їх стільки, скільки вміститься. Писанки «Панни» мають зазначений рух у двох спіралях, а рух мусить бути, бо світ не стоїть на місці. Панни все чешуть волосся (дивись на ілюстрацію).

1) УРЕ, том 11.

2) «Жіночий світ». Квітень, 1978. «Мандрівка забутим шляхом», Івга Шугай.

ЯК Я РОЗПІЗНАЛА БОГІНЮ БЕРЕГІНЮ!

Про «Богиню Берегиню» я читала в книжках Докії Гуменної «Минуле пливе в прийдешнє» і «Благослови мати»¹. Там сказано, що «Берегинь» можна пізнати по трикутникові долішньої частини (знак родючости).

«Богині» є зображені різними видами в усіх народів. Про «Берегиню» писав античний поет Апулей:

«Я природа, мати всього суцього,
Володарка стихій, цариця тіней.
Будучи сама по собі єдина,
Я вшанована стількома різними видами,
Скільки є на землі народів».

Читаючи цю поезію, зрозуміла я, хто є «Берегиня». Але, є... є ще друга поезія індіан, у Британській Колюмбії.

«Вона мати співу, мати всіх племен.
Мати зерна — насіння.
Вона мати молодих і старих братів,
Вона мати усіх чужинців.

Вона мати танцю і всіх храмів.
Вона мати звірини, мати «Чумацького шляху».
Вона мати дощу. Вона залишила пам'ятку,
Співи і танки... як пригадку».

Так жерці й старші брати про неї розповідали.

Сказано, що символ можна зрозуміти за поміччю мистецтва, всього довоколишнього й потойбічного. Символ прихований...

Я глянула на орнамент писанки з галицького Поділля і почала розгадувати: в неї спіральні сильні ноги (спіраля — символ космічний) значить, вона «Космічне божество», вона «Мати» (трикутник, знак родючости). «Вона мати всього суцього». Вгорі, зліва, є зерно («Вона ж мати насіння-зерна»). З правого боку, вгорі, «Смерічка», це символ приросту покоління. В самій середині орнаменту сходяться два листки, скроплені сльозами — білими крапками, крім цього має дві червоні сльози, а з боків і докоола теж сльози, червоні і зелені, значить, вона мати природи для людини і для всього докоола — «мати всього суцього». Вона плаче червоними сльозами і зеленими, бо ж вся зелень має також кров — зеленої краски, та найважливіше — в неї є вужик, скручений спіралею, а кругом нього — гребінь півня — це птаха, значить вона мати птахів. В альбомі писанок є символ «Качур», він вже пливе по воді, має плавці! Вона ж — мати птах! А птахи в нашому народі люблені; вони забирають душі відлітаючих предків (дідів) у вирій! Ось, ціла містерія її.

І так, при допомозі мистецтва (поезії і символів), я пізнала «Берегиню»!

Ось два символи, що пишемо їх на писанках, «Богиня Берегиня» і «Качур» Галицького Поділля.

1) Докія Гуменна «Благослови, мати»

ПОЛІССЯ

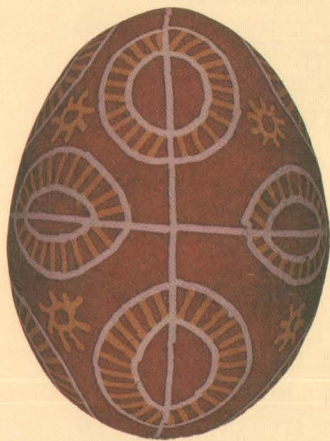
ВІТРЯКИ

ТЮЛЬПАНИ

БЕРЕГІНЯ

ГНІЗДА

ТРИНІГ

СОНЦЯ І ПІДКЛАДКИ

ПИСАНКА ПОЛІССЯ

Болотниста низовина, частинно лісостеп, а теж рівнина в басейні ріки Прип'яті. Там поселилось здавен-давня українське плем'я поліщуків. Рідке заселення, бо підсоння холодне, вогке, важка управа землі, косять траву, стоячи у воді, а сіно сушать на дерев'яних підкладках. Сіно звозять зимою, як вода замерзне, а лід грубий. Управляють льон, прядений красять синьою краскою для спідниць.¹

Мимо всіх невигод, Полісся має веселі писанки на червоно-чорному тлі. Пишуть знаки сонця «Триніг», «Сорок вісім клинків», «Вітряки», «Сосенку», «Баранячі ріжки». Та найбільш цікава писанка «Богиня Берегиня» зі села Чаповичі, Східнього Полісся, рік 1966. «Берегиня» благально піднесла руки вгору. Орнамент «Берегині» нагадує жінку, а долішня частина рачка. Нічого дивного, «Берегиня» — це містика, уява, що змінюється, як є потреба (у богів все можливе). Полісся болотисто-багнисте, а раки живуть у болотах, багнах... Як пісня каже: «Я над раками пан, я болотний гетьман». На Поліссі «Берегиня» пішла під воду, раком в багно, щоб зберігати життя поліщуків. Поліщук, стоячи в воді, косить траву.

Поліщук любить свій краєвид — синь води — млак! Поет В. Юхимович написав поезію про льон та Полісся:

«Голубіли льони, та здрігалось од грому Полісся...
По дорогах війни синьоокі сини розійшлися.
А льон цвіте синьо-синьо,
А мати жде додому сина»²

Поліська писанка має сонечка, написані крапками в колі, а квадратні підстілки біліють на всіх перехрестях писанки.

«БЕРЕГИНЯ ПОЛІССЯ»

«Богиню Берегиню» Полісся, села Чаповичі, зображено у формі постаті на весь ріст з руками, піднесеними вгору. Жінка-праматір «Великої Богині» наших предків, званої «Богинею Мокош». «Богиня» виступала, як символ життя і родючости всього існуючого. У книжках Д. Гуменної «Минуле пливе в прийдешнє»³ читаємо, що велику кількість різних «Берегинь» знайдено, а найбільше їх маємо у ліплених фігурках, що їх тримали в хатках, моделях, стоячих чи сидячих. Археологи знайшли їх багато тисяч, а чоловічих дуже мало (матріярхат).

1) По рідному краю — О. Кисілевська. 1955.

2) «А льон цвіте синьо-синьо», поет В. Юхимович, музика І. Сльоти, «Жіночий світ», 1979.

3) Докія Гуменна — «Благослови Мати» і «Минуле пливе в прийдешнє».

ГУЦУЛЬЩИНА

ЛЕБЕДІ

БЕЗКОНЕЧНИК

СОНЯШНИК

ЛАТАТТЯ

Д.О.

ДОСЛІДНИКИ УКРАЇНСЬКОЇ ПИСАНКИ

Над звичаями і віруваннями українського народу, зокрема над писанкою, працювали етнографи-етнологи. Шукаючи відповіді, вони розпитували старших віком людей, що ті знаки означають, як вони називаються. Зчасом науковці назвали ці знаки **символами**.

Шукаючи за джерелом української культури, знаходимо імена науковців: В. Ходкевич, Н. Сумцов, праці-дослідження яких появлялись у науковому збірнику, друкованому московською мовою, в «Київській старині», що виходила в Москві. Досліджував писанку також і С. К. Кулжинський. Він у Курську на базарі купував писанки, питав жінок про писанкові знаки і записував. Опісля С. К. Кулжинський опублікував працю 33-ма картками символічних писанок із околиці Курська, описав їх, подаючи краски. Так дійшла до нас одна з найстарших праць про писанку східних областей України.

Пізніше появилася праця Вадима Щербаківського, який був великим знавцем етнографічного розпису. Він народжений в селі Сквирі, Київської області, 1876 р. Студював історію мистецтва та філологічні науки. Захоплений красою писанки та її символікою, опрацював це науково для українського народу, за що ми йому вдячні. Переслідуваний, виїхав на Захід у Чехію, а тоді в Галичину. Митрополит Шептицький запросив його до співпраці в національному музеї у Львові, з рамени якого, подорожуючи по Галичині, Закарпатті, Буковині, назбирав багато експонатів народнього мистецтва, сфотографував церкви, записав коляди, щедрівки, весільні та інші обрядові пісні. Найкраще опрацював писанкові символи. Вказав на віковий традиційний розпис писанки, її поділ на поля (площі) та розміщення орнаменту. Він вказав на рух у писанковому орнаменті. Описав велике, невичерпане джерело символіки, що з нього український нарід черпатиме. Писав про писанкове мистецтво із захопленням, бачив у писанці творчу ідею — насагу нашого народу.

36 записаних писанкових орнаментів, усі зі села Сквирі, Київської області. Свої праці передав у музей Союзу Українців у Великій Британії для збереження, видання. Праці Вадима Щербаківського були готові до друку в 1941 р., але через воєнні події й труднощі, не були друковані.

В. Щербаківський помер 18 січня 1957 р. в Брайтоні, Англія. Ця цінна збірка народнього мистецтва й писанки вийшла під назвою «Орнаментация української хати». Це видання «Богословії» ч. 53, «Українське Мистецтво», том III, Рим, 1980 р.

Вадим Щербаківський написав дуже цінну статтю під назвою «Основні елементи орнаменту українських писанок і їхні походження», Прага, 1925 р.

Про писанки писали знавці народнього мистецтва, як: М. Кордуба «Писанки на Галицькій Волині». Матеріяли до української етнології, Львів, 1898 р.

ПИСАНКИ ОДАРКИ ОНИЩУК

БУЙТУР

БАРАНЯЧІ РОГИ

СПІРАЛЬНЕ КОЛО

БАРВІНКОВА

БУЙТУР

ОЛЕНЬ

Володимир Шухевич «Гуцульщина». Матеріали до українсько-руської етнології, Львів, 1904, т. VII, № 4.

Михайло Скорик, Бойківські писанки. «Літопис Бойківщини», Самбір, 1934 р., № 4.

Ераст Біняшевський. Українські писанки. «Мистецтво», Київ, 1968.

Соломченко О. Т. — Орнамент писанок Прикарпаття, «Народня творчість та етнографія», № 3. 1964 р., стор. 60,64, та дві сторінки зразків орнаментів гуцульських писанок.

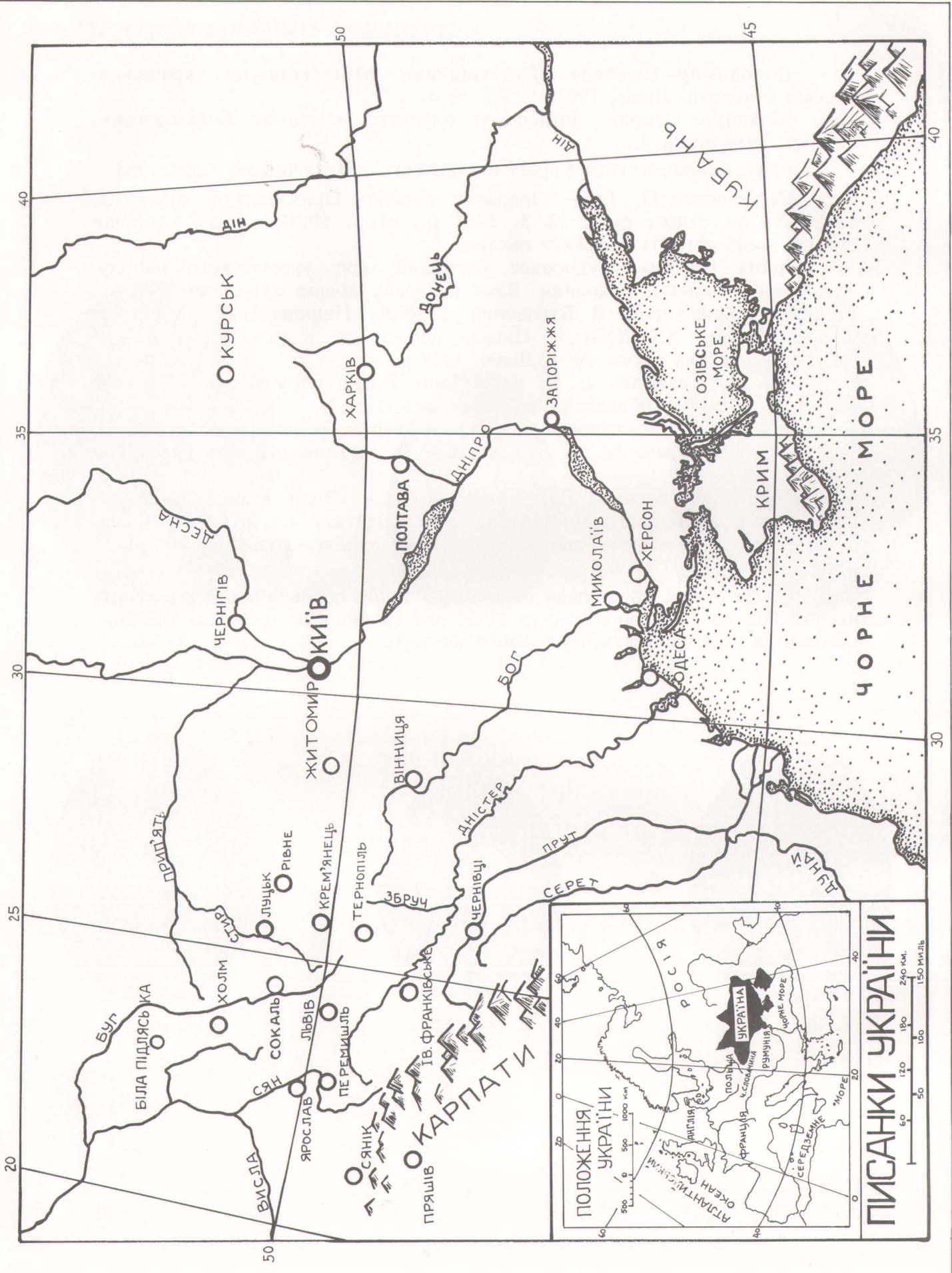
Ірина Гургула студіювала народний одяг українського народу, зокрема Галичини й Буковини. Вона написала працю «Писанки Східньої Галичини, Бойківщини й Буковини» в збірці Національного Музею у Львові 1929 р. XXI-XXII т. Писала про звичаї й повір'я, зв'язані з писанками. «Нова хата», № 4, Львів, 1928 р.

Та сама авторка І. Г. в пізніших роках опрацювала «Народне Мистецтво Західніх областей України», Київ, 1966 р.

На жаль, усі ці джерела не є нам доступні. Бібліотеки не мають їх. Все ж таки передаю це як довідку про те, що писали про писанку в Україні.

Писав про писанки Дам'ян Горняткевич «Роля жінки в постанні українського народнього мистецтва», «Нова хата», ч.ч. 4, 5, 6, Львів. З нових джерел маємо працю Степана Гели «Київські глиняні писанки», 1957, Торонто.

На Еміграції опрацював о. Ярослав Елиїв сорок п'ять символічних писанок. Їх видала Торонтонська Пластова станиця як «поштові значки». Цією збіркою користується уся наша діаспора.

ПИСАНКИ УКРАЇНИ

ПРИГОТУВАННЯ ДО ПИСАННЯ ПИСАНОК

До писання писанок треба вибрати добрі, білі яйця, що мають шорстку, пісковату шкаралупу тому, що гладка зле приймає краски. Як розпізнаємо добре яйце?

Візьміть яйця в обі долоні, великим пальцем посувайте по їх поверхні, а дотик скаже вам, котре яйце пісковате. Рівнож важливим є величина і форма яйця.

Писанка — це мініатюрне мистецтво, тому завжди є краща писанка малої або середньої величини. Восени можна купити малих яєць, т. зв. «пулец» або «півіс», їх часто продають в кошичках, але під час їзди плівка шкаралупи стирається. Коли писанку вже написали, виймете з краски, обтираєте... Побачите стертий докола яйця обруч, білявий, що не прийняв краски, тому шукаймо малих яєць «півіс» чи «пулец» у паперових коробках. Вибираймо яйця подовгастої або круглої форми.

Подовгасті яйця надаються для таких орнаментів, що їх яйцева форма видовжить, як «савки», «жабки», «косиці», «юрок». Круглі яйця надаються для круглих чи квадратних мотивів: зірка — рожа, соняшні символи, вони там гарно вміщаються.

В Україні казали писати писанки на першому яйці «зноску» молодій курки-первістки (такі писанки мали силу, було таке повір'я). За «зносками» шукають писанчарки, але й тут є невдачі; зноски мають на пусі й носкові дрібні звапніння, згрубілі білі грудки, що утруднюють писати дрібний орнамент. Їх також треба оминати, бо неможливо вивести докладний взір.

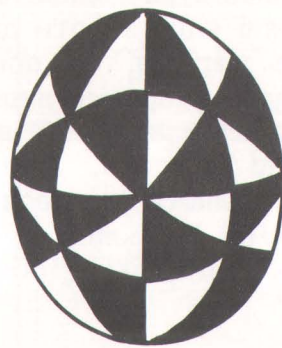
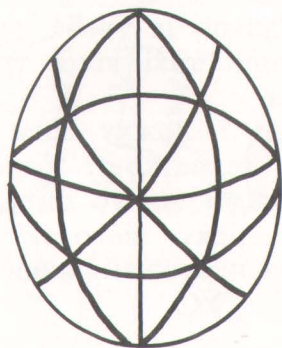
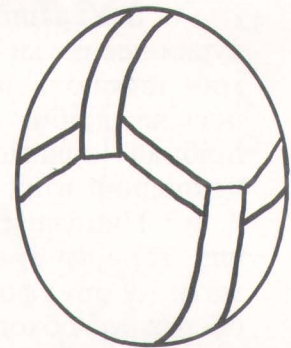
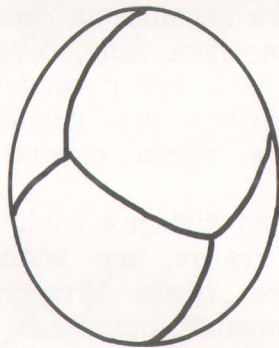
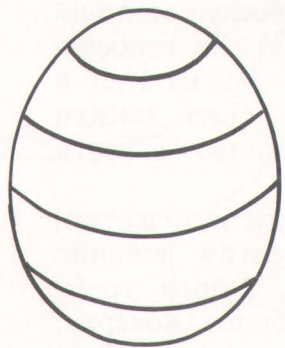
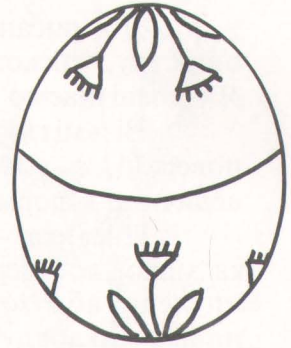
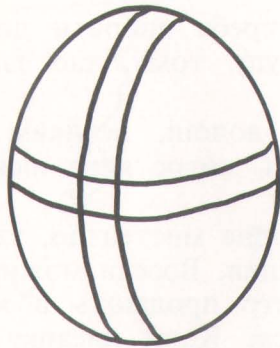
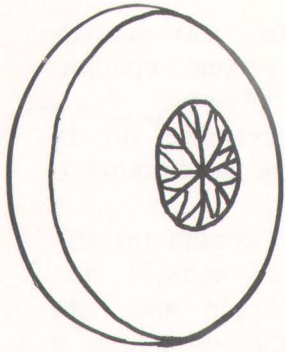
Пишучи малі писанки на «пулец» яйці, треба підібрати не багатий, але гарний орнамент; пам'ятайте, що мініатюрне мистецтво повинно мати добру форму, що її не треба обтяжувати взором. З ним треба обережно обходитись. Зменшений орнамент вимагає дрібного почерку, великої уваги, яєчко треба держати в пальцях й уважно обертати, щоб не збілось, терпеливо працю довести до кінця.

Часто глядач дивиться на писанку, думає... «певно голуб'яче яєчко»..., а воно не голуб'яче. Голубів яєчка затовщені, шкаралупа слабенька і краски не приймає. Дехто радить писати на яєчках диких голубів, кажучи, що добрі, та тяжко про те й думати. Голуби мають всього двоє малюсеньких яєчок, їх забрати — це був би гріх. Ми любимо голубів. Купуймо курячі яйця, їх є досить.

Усі курячі яйця мають дірки в шкаралупі, їх треба перевіряти при допоміж світла жарівки, бо при випалюванні такі яйця тріскають. До писання писанок вибираємо лише добрі яйця.

Яєчка миємо в літній воді, додаючи 1 ложку соди (розм'якшує воду); невільно дряпати, лиш паперовою серветкою обережно стерти бруд, опісля покласти їх у воду з 2-3 ложками білого оцту, на 2-3 хвилини. Виймаємо їх, кладемо на чисту стирку, висохлі вкладаємо в паперові коробки-пуделка. Добре, завчасу, приготувати яйця для писання писанок.

РОЗПОДІЛ ЯЙЦЯ НА ПЛОЩІ

ЯК ПРАВИЛЬНО ПИСАТИ ПИСАНКУ

В Україні писанки писали особливим способом, тому було б добре цього навчитися. Як писати, запитують.

Отож, в трьох пальцях лівої руки держимо яйце, в правій руці три пальці держать писальце, а п'ятий малий палець піддержує рівновагу яйця, тоді пишемо.

Попробуйте це зрозуміти. Спробуйте чи вам це вдається... Тепер, лівою рукою писальцем зробіть оборот від себе на $\frac{1}{4}$ см. Зробили? Ще раз писальцем, притуленим отвором до яйця, зробіть кілька крапок. Написані крапки чи лінія буде, коли покладете добре — прямовисно рурочку писальця до яйця, тоді віск буде спливати. Ніколи не пишть укісно писальцем. Спробуйте вправитись, а навчитесь. Тут конечно терпеливість, ці рухи треба повторити раз і ще раз..., аж напишете багато рисок. Коли вже їх легко робите, старайтеся написати довшу лінію, ще довшу, аж дотягнете її довкола яйця. Коли це вам удалося, пишть ще більше. Це конечні вправи, щоб навчитися писати писанку способом, що затримався в нашому народі. Ще буде легше писати, як обидва лікті держатимемо притулені до кадовба.

На такі вправи мусите пожертвувати 5-6 яєць. Такі вправи робить із дітьми, якщо хочете їх правильно навчити писати писанки. Старших осіб тяжко навчити. Звичайно вони пишуть писанки, тримаючи руки на столі. Хто цього навчиться, матиме лінії рівні, бо круглість яйця помагає нам при обороті, дає вирівняну лінію, а це є найважливіше. Спроби рівного виведення ліній вимагають довгих вправ, нестомлених рук, зусилля. Рівне писання, естетично, старанно розписаний орнамент без поспіху, гарний круглий почерк, це успіх.

До писання потрібно широкого стола, накрити його старим, але чистим накриттям (полотно, не газета), чисті паперові серветки (м'які), а найважливіше добре писальце і бджоляний закрашений віск. Як це робити?... Чорний сухий порошок фарби (дрібку на кінець ножа) додаємо до розтопленого воску, замішуємо дерев'яним патичком, як віск підстигне, вливаємо його в паперові коробки — начиння. Закрашений віск чітко видно на писанці.

Дуже важливо, щоби помити руки, поки сядемо писати. Кому руки потягнуться, той мусить надівати тонкі рукавички (піт робить плями на яйці).

Коли все приготоване, концентруємо увагу на яйці, що на столі в тарілці. Оглядаючи їх, робимо рішення, котрий орнамент писати на круглих яйцях, а що напишемо на подовгастих. Рівнож потрібний добрий настрій, а зокрема, спокій. У гаморі не йде писання, як хтось крутиться біля стола, говорить щось зайве, розбиває увагу. Писати писанку, значить зосередити думки й всю увагу над писанням. Писання повинно бути чисте, лінії рівні. Коли щось зле напишеться, вже його затерти не можна, тому що все видно на шкаралупі. Мусимо почати з іншого, чистого яйця. Отже, потрібний спокій, не час на розмови.

Коли маємо поділити яйце за т. зв. традиційним розписом,— ділимо яйце тонким почерком олівця, а опісля по цьому рисунку пишемо писальцем (знак із олівця зникає при витиранні вже готової писанки з воску).

Рисунком олівця розділяємо яйце на площі й сам орнамент, самі найголовніші лінії — не дрібнички. Зробивши розподіл олівцем, пишемо писальцем ті лінії і обведений орнамент, що мають залишитися білим. Написавши те, закрашуємо писанку першою (жовтою) краскою. Треба пам'ятати, що ліва рука держить яйце і крутить ним, права рука орудує писальцем, а малий палець помагає держати яйце в повітрі. По кількох спробах навчимося писати. На сам початок не брати складних орнаментів, а починати від простого. Першу писанку писати «Смерічкою»; вона має багато дрібних рисок, що є добрі для вправи. Також треба всі орнаменти, що пишеться, правильно називати по імені. Добре буде, коли запам'ятаєте, засвоїте знання, котрі орнаменти — символи перші, найважливіші, чому вони називаються символами, та що вони символізують.

Символічні орнаменти на писанках пов'язались з нашим життям, вони для нас були конечні; напр., сонце — для нас найбільш важливе для здоров'я, воно й конечне для звіринного світу і для всієї природи. Каже пісня: «Без сонця на світі усе пропада». Тому пишемо на писанках символи сонця. Орнамент сонця пишемо розписом упрощеним — стилевим. Стилзація — це високий рівень рисунка. Крім упрощення в писанкову орнаментику вводимо символіку й рух; напр., пишемо сонце, що має вигляд восьмикутної зірки, але тим разом рисуємо чотири платки гострої форми, а другі — закручені, як баранячі роги. Так рожа (символ сонця) написана символічно і вона своїм напрямом вправо чи вліво (як волієте) вказує на оборот — творить рух.

До найстарших форм сонця належить «Триніг». Пишемо його трьома баранячими рогами. (Цей триніг є на писанках Лемківщини й Поділля). Також старий символ сонця, що написаний чотирма рогами, називається «Ломані хрести» або «Свастика». Чотири «Баранячі роги», покладені навхрест, є також знаком сонця (знаком вогню), бо людина за поміччю двох сухих патиків, коли їх довго терла, добувала вогонь!

Людині було зимно, як настала зима,— шкіра звірини давала тепло, але цього було замало... Крім одягу, гарячою їжею теж можна загітись,— тому таке важливе тепло і вогонь зимою (нагріти приміщення, коли зима). Знаки сонця різьбили на сволоках хати, над столом, на дверях хати; знаки сонця теж бачимо на кераміці, вишивці, а на писанці найбільше. Сонце формою «Свастики» є на писанках Херсону, Поділля, Гуцульщини й Кубанщини, його звать «Ломані хрести».

ЧОМУ СОНЯШНІ СИМВОЛИ НА ЯЙЦІ?

Людина віддавна була близька до природи, спостерігала життя птахів, підглядаючи бачила, що з яєчка вийшла жива пташка. Значить, що яєчко має в собі життя. Сама форма яйця і круглість жовтка нагадують сонце. Так, яйце стало символом сонця, нового життя. Явище яйця дало людині віру в надприродню силу. Людина бачила зимові дерева, мертві, без листя, що дрожать заокостенілі... Але з прилетом птахів, сонце все огріло, віджила земля. Зазеленіли трави, дерева. Пташки своїм співом оживили світ, сонце дало всьому життя. Для людини сонце стало богом, і тому знаки сонця стали першими знаками, що їх людина писала на яйці. Їхнє життя скріплювала віра в сонце, тому щороку на яйці писали ті знаки на журавлиних, гусячих, качах і курячих яйцях. Тими знаками наче б прикликували весну до себе. (Є в нас писанка з жіночою постаттю, що витягнула благально руки; вона просить о прилет птахів). В початках, писанки не були гарні, бо важливий був знак, символ на них, їхній зміст. Розпис був алегоричний, анімістичний; це була просьба, молитва до весни. А коли співали гаївку, то було прохання о поміч у весняних працях, для урожаю.

Але вернімося до символу сонця, знаку, що так багатий на українській писанці. До найстарших символів — знаків сонця належать усі знаки рожі (ружі, що мають круглу форму). Рожі — зірки на українських писанках восьмираменні, вони паристі, йдуть від середини назовні і кінчаються гострою формою. Лемківщина, Закарпаття, Бойківщина мають такі сонця, писані патичком, стеблом або головою шпильки.

РОСЛИННІ КРАСКИ ДО ПИСАНОК

Краски до писанок приготувляла сама писанчарка тому, що їх не було де купити. Виробляли їх із різних природних речовин, як сіно, зелена озимина, листя барвінку, лушпини цибулі, насіння чорного соняшника, дубової кори, бразилійської сливки (дрібні тріски), з кори молодих яблуневих гілок.

Пізніше були такі краски, як індіго, хемічний олівець, крейп папір. Чорну фарбу добували з вивару молоді вільхи, вареної з водою і з додатком соли, а найпростішу чорну фарбу робили зі сажі або товченого дерев'яного вугілля.

Як виготовляти фарбу з кори яблуні?

Весною обтинають молоді гілки дикої яблуні. Стружуть — знімають кору. Її потрібно 3-4 жмені. Вкладають до горнятка, заливають чистою, м'якою водою (може бути вода з холодильника, коли його

відморожується). Варять одну годину на легкому вогні, додають 1 і ½ ложки алуна (alum) і відставляють. Коли остигне, додають до неї 2-3 ложки білого оцту.

Як цією фарбою красити?

Коли маєте написану писанку (на повному яйці), вложіть до остудженого варення (не відціжувати), хай постоїть 2-3 години. Вийміть, обсушіть писанку, поставте на чисту серветку, хай сохне. За короткий час побачите, як ніжна краска жовто-зелена набрала фарби. Такої краски не дістанете з хемічних фарб.

З весняних молодих бруньок вільхи або тополі теж чудова краска. Її виготовляється так само. Колись робили жовту фарбу з гречаної полови, горицвіту. Червону виготовляли з кошенилі кармазину оленячого рога, «бразолії», сандалового дерева. Зелену робили з ягід дикої бузини, або чорної мальви, з пролісків ліщини, каштанового листя, або з молодого барвінку. Треба пам'ятати, що рослинні фарби є ніжні. Червінь не буде така червона, що її бачите тепер із анілінових фарб, природні краски більш чарують тому, що вони ніжніші. Анілінові фарби дають скоре ярке закрашення, але чи знаєте, що вони отруйливі! Обережно працюйте й мийте докладно руки!

ЯК ПРИГОТОВИТИ КРАСКИ ДЛЯ ПИСАНОК?

Щоб розпустити (розмішати) порошок до писанок, потрібна м'ягка вода з ріки, з льоду відмороженого холодильника, або дистильована вода. Воду переварити, приготувати невеликі слоїчки (на одне горнятко) і накривки до них. Краски повинні бути завжди накриті. Рівнож до кожної краски потрібна окрема плястикова ложка.

Які фарби конечні? Як їх розводити?

Подаю список красок, що їх треба купити, та їх кількість:

жовта (цитринова)	— 2 торбинки,
помаранчева	— 1 "
ясно-червона	— 1 "
темно-червона	— 1 "
бронзова	— 1 "
чорна	— 1 "
синя	— 1 "
туркосова	— 1 "
зелена	— 1 "

До слоїчка всипати порошок жовтої краски. Залити одним горнятком перевареної гарячої води, змішати. Як прохолоне, влити 2 ложечки білого оцту. Жовта краска потребує підкріплення одною ложечкою (чайна ложечка) розпущеної зеленої і 1 ложечкою червоної краски. Сполучення те дасть золотаво-жовту.

Помаранчова краска: всипати порошок, залити 1 горнятком кип'ячої води, розмішати. До цієї краски не давати оцту тому, бо краска вурдиться і псується. Її треба часто підігрівати.

Ясно-червона: всипати порошок, залити 1 горнятком гарячої води. Як прохолоне, влити 2 ложечки оцту і 2 ложечки розпущеної зеленої, в цей спосіб червона буде некриклива, стонована.

Темно-червона: всипати до слоїчка краску, залити 1 горнятком гарячої води. Коли прохолоне, додати 2 ложечки білого оцту.

Бронзова (коричнева): всипати до слоїчка порошок, залити одним горнятком гарячої води. Коли прохолоне, додати 2 ложечки білого оцту.

Чорна краска: всипати порошок до слоїчка, залити одним горнятком гарячої води, розмішати. Коли прохолоне, додати 2 ложечки білого оцту. До чорної, розведеної краски, додати 2 ложечки зеленої краски і 2 ложечки темно-червоної, змішати.

Чорна краска буде їстинною краскою — її чорна краска буде мати теплавий тон. Чорну краску дістанете злиттям: зеленої, темно-червоної і темно-синьої. (Чорна краска повинна би мати краску темної чеколяди).

Синя краска: половину пачки порошку розвести одним горнятком гарячої води, додати 2 ложечки білого оцту. Синя краска завжди йде першою на яйце, перед жовтою краскою.

Туркусова краска — це ні синя, ані зелена. Всипати півпачки порошку до слоїчка, залити одним горнятком гарячої води. Коли прохолоне, додати 2 ложечки білого оцту. Туркусова краска добра для гла писанок з квітами, вона в'яжеться з жовтою, рожевою і червоною красками.

Зелена: всипати (набравши на кінець ножа, бо вона дуже сильна) зеленої і до неї додати цілу пачечку жовтої краски. Залити 1 горнятком гарячої води. Як прохолоне, додати 2 ложечки білого оцту, змішати. В цей спосіб дістанете весняну зелену краску.

Темно-зелена: всипати півпачки порошку, залити 1 горнятком гарячої води, додати 2 ложечки білого оцту. Темно-зелена гарно в'яжеться з бронзовою (коричневою) й іншими красками.

З поданих красок можна робити більше кольорів, напр.: півпачки порошку темно-червоної залити гарячою водою, додати до неї, на кінець ножа, синього порошку, розмішати. Як прохолоне, додати 2 ложечки білого оцту. Злучені дві краски дадуть фіолет — бузкову краску.

Рожеву краску дістанете, коли до половини горнятка гарячої води всиплете 1/8 ложечки порошку темно-червоної краски, розмішати, додати 2 ложечки білого оцту.

Вода до розведення красок мусить бути м'яка і переварена.

СИМВОЛІКА КРАСОК

1. Червона краска означає радість життя — любов, для молодих надію на одруження.
2. Жовта краска присвячена сонцеві, зорям і місяцеві, в господарстві урожай, тепло, приріст покоління.
3. Зелена краска символізує весну, воскресення природи, багатство рослинного й тваринного світу.
4. Червона з білим означає пошану до духів, подяку за охорону від злих сил. Кілька красок, від 4-5 разом, означає родинне щастя, мир, любов.
5. Чорна краска означає — bagno, надра землі, трясовину, чорного крука, чорну ворону, бурю, негоду, нещастя.
6. Чорна з білим — жалоба, пошана до духів. Подяка за охорону.
7. Бронзова краска — матір землю, її врожай, щедрість для людини.

ЯК ВИПАЛЮВАТИ ПИСАНКИ

Колись давно писанки випалювали так: до керамічної миски клали багато написаних писанок, засували миску в теплом нагріту піч (з якої вийнято печиво). Як тільки писанки нагрілись і віск поволі стікав, їх обережно вибирали і витирали ганчірками (старими знищеними клаптиками полотна, часто теж і вовняними). Коли писанки були обтерті з воску, їх натирали скоринкою з солонини, так вони краще блистять. Зайвий товщ ще раз обтирали.

У теперішні, 80-ті роки, писанки кладемо на цвяшки, вбиті в дерев'яну дошку. Піч повинна мати температуру 125° для писанок, що вже видуті. Для повних писанок потрібна температура 250° (яких 25 хвилин). Коли віск м'якне, пріє, витираємо писанки м'яким паперовим рушником. Але м'яка стара матерія є все-таки краща від паперового рушника. Матерія ніколи писанку не подряпає, ані не пошкодить її краску.

На випалені писанки пальцем наносимо варніш (Varathane Plastic-clear satin varnish). Коли забагато варнішу, він стече. По двох тижнях писанки можна ще раз варнішувати, вони будуть більш лискучі.

ДРЯПАНКА

Яйце природно коричневого відтінку надається на «дряпанку». Білі яйця мають слабшу шкаралупу.

Вибираємо доброї форми яйце, закрашуємо його в коричневу (бронзову) краску, обсушуємо серветкою. Маємо виготовити «Дряпанку», що не є воскової техніки. «Дряпанка» має взір (орнамент), видряпаний на її поверхні.

Олівцем рисуємо розподіл і сам орнамент. Яйце держимо в лівій руці, а правою, гострим знаряддям видряпуємо крапки, лінії округлі і подовгасті.

До цієї техніки видряпування можемо вживати різні предмети: гострий цвях, стару бритву, шевське шило, гострий металевий, оправлений деревом, ніж до щеплення дерев або найгрубшу голку.

Для орнаменту підбираємо рослинні мотиви, як: гілечку, дерево, квітку, смерічку. Деколи були й геометричні мотиви. Орнамент, щоб в'язався у цілість, мусить бути збалансований, уважно передумане те, що має бути видряпане, а що залишене для тла.

Ажурна цілість гарно звучить з коричневою або іншою темною краскою. Коли праця закінчена (2-3 години), виверчуємо в шкаралупі дірку, щоб видути білок і жовток. До виверчення вживаємо малий сверлик «Айкен-гед дріл біт». За ним шукати в залізних крамницях «Айкен-гед-гардвар». Для видування яйця вживаємо маленький бальончик, в який вмонтовуємо голку до застрику (це можна дістати в аптеці або в лікаря). В яйці сверликом робимо маленьку дірочку (одну). Бальончиком впомповуємо повітря, а попри голку виходитиме білок і жовток.

КРАШАНКА

Від найдавніших літ український нарід перед Великоднем приготувався до торжественного свята. Є звичай, що ціла родина ділиться яйцем-крашанкою. Така врочиста хвилина об'єднує всю родину, нас усіх.

Крашення яйця в червону краску каже, що це мусило бути пов'язане з любов'ю до краски. Червона краска — це краска крові, зрілих овочів, червоної хустини, червоної рожі, червоної малини; це символ радості, втіхи життя. Вже у Вербну неділю говорять:

*Верба б'є, не я б'ю:
За тиждень — Великдень!
Ось, недалечко,
Червоне яєчко!*

Крашанка — це куряче яйце, зварене натвердо в чистій воді. Опісля опускали його на 15 хвилин до теплої червоної краски. Був сумнів, що варення у красці могло б пошкодити істинний яйцевий білок.

Жінки заздалегідь старалися придбати гарну червону краску, або виготовляли її самі. Червона крашанка радує око, всі шукають за нею, а знайшовши, любуються нею... Тому виготовлення крашанки вимагає певного знання. Яйце треба опустити в краску на 15-20 хвилин. Коли яйце прийняло краску, треба дивитися, щоб крашанка вийшла без плям. Ще теплу крашанку натирають шкіркою зі сала, щоб вона блистіла. Зайвий товщ обтирають вовняною ганчіркою. Крашанка блистить і краска не линяє. Господиня з гордістю і приємністю кладе її на середину паски.

Зчасом почали виробляти крашанки інших красок: зелені, рожеві, фіолетові, коричневі. Їх роблять більше, бо ними починається свячене, бажаючи собі всіх благ, здоров'я і щастя. Крашанки, як і писанки, святяться під церквою, разом зі всіма великодніми пасками, «бабками» і всяким іншим.

Крашанками ділилися з померлими на їхніх могилах (тризнах). Крихти з їди залишали на могилах, а яйцеву червону лушпину закопували в землю.

Крашанками діти цокались: чиє яйце розіб'ється скорше, дістає противник. Лушпину з крашанок кидали в ріку, щоб дати знати рахманам про Великдень. Було повір'я, що рахмани не знають, коли святкувати Великдень, бо в них немає календаря.

Крашанка належить до найдавнішого типу оздоблення яйця.

БІЛІ ПИСАНКИ

Писанку на білім тлі виготовляємо в такий спосіб:

1. Біле чисте яйце закрашуємо в темно-жовтій красці. Коли яйце прийме краску, обсушуємо його.
2. На тій темно-жовтій красці пишемо розподіл і сам символ.
3. Закрашуємо писанку в зеленій красці, опісля її обсушуємо. Воском заповнюємо усі поля, де має бути зелень. Усі заповнені зелені площі перевіряємо, чи все закриті.
4. З писанки треба сполокати зелену краску.
5. Наступна краска буде червона. Красимо яйце і висушуємо.
6. Червоні поля докладно заповнюємо воском. Ще раз перевіряємо, чи все закриті.

Ця писанка має біле тло.

Приготовляємо скляне начиння, або пластикове (кубки від сметани) і пластикові ложки. Залізних, алюмінієвих ложок не вживати, вони чорніють. В начиння влити півгорнятка води і 2 ложки «блічу»¹ (це є плин, який вибілює плями на стирках, на обрусі). Писанку класти у розчин води, щоб вода покрила ціле яйце; скоро побіліють усі незакриті площі. Писанку ще раз треба сполокати водою з «блічу» і обсушити. Опісля випалити в печі і зтерти віск м'яким папером.

1. Javex – Bleach

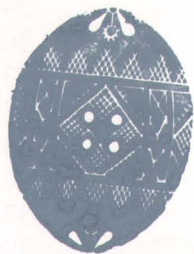
БІБЛІОГРАФІЯ

- Бескид, Ю., Матеріальна культура Лемківщини. Торонто, 1972
- Біняшевський, Е., Українські писанки. Київ, 1968.
- Гуменна, Д., Благослови, мати. Нью Йорк, 1966
Велике пабе. Нью Йорк, 1952
Минуле пливе в прийдешнє. Нью Йорк, 1978
Родинний альбом. Нью Йорк, 1971
- Енциклопедія українознавства, т. 1. Кубійович, В. і Кузеля, З. (ред.),
Мюнхен — Нью Йорк, 1949
- Історія українського мистецтва, т. 4, книга друга, Академія Наук Української РСР,
Київ, 1970
- Кархут, В., Ліки навколо нас. Київ, 1970
- Килимник, С., Український рік у народніх звичаях, 5 томів.
Вінніпег — Торонто, 1955-62
- Кисілевська, О., По рідному краю. Торонто, 1955
- Королева, Н., Що є істина? Чікаго, 1961
- Куценко, М., Українські вишивки. Мельборн, 1977
- Ластівка, К., Орнаментака писанок. Львів, 1932
- Липа, Ю., Призначення України. Нью Йорк, 1953
- Маркович, П., Українські писанки східньої Словаччини. Пряшів, 1972
- McKenzie, D., The Migration of Symbols. New York, 1970
- Нариси з історії українського декоративно-прикладного мистецтва. Львівський
Державний Інститут Прикладного та Декоративного Мистецтва, Львів, 1969
- Нариси стародавньої історії УРСР. Академія Наук Української РСР,
Інститут Археології, Київ, 1956
- Пастернак, Я., Археологія України. Торонто, 1961
- Tamosaitis, A., Lithuanian Easter Eggs. Toronto, 1982
- Тимчук, Б., Раннє поселення слов'ян. Київ, 1967
- Українське народне мистецтво — живопис. Заболотний, В., (ред.) Київ, 1967
- Ukrainian Arts. Dmytriw, O., (ed), New York, 1952
- Художня кераміка західних областей УРСР. Академія Наук Української РСР, Київ, 1962
- Шугай, І., Мандрівка забутими шляхами (Підляшшя). Жіночий світ, IV, Торонто, 1978
- Щербаківський, В., Орнаментація української хати. Рим, 1980
- Формація української нації. Нью Йорк, 1958

З М І С Т

ПОДЯКА	5
ВСТУПНЕ СЛОВО	7
РЕЗЮМЕ	9
РЕЗЮМЕ АНГЛІЙСЬКОЮ МОВОЮ	12
РЕЗЮМЕ ФРАНЦУЗЬКОЮ МОВОЮ	«14
ЩО ОЗНАЧАЄ СИМВОЛ?	19
КИЇВСЬКІ ПИСАНКИ	19
ПИСАНКИ ПОЛТАВИ	23
ВОЛИНСЬКА ПИСАНКА	27
«ВЕРБНА ШУТКА»	28
«ВЕДМЕЖІ ЛАПИ»	29
СИМВОЛИ СОНЦЯ	30
«СОРОК КЛИНКІВ»	33
ПИСАНКИ ХАРКІВЩИНИ	35
«РАЙСЬКЕ ДЕРЕВО» — «ДЕРЕВО ЖИТТЯ»	35
ЧЕРНІГІВЩИНА	37
КУРСЬК	37
ХЕРСОНЩИНА	39
«ВОВЧИ ЗУБИ»	42
«ЧОРНИЙ ШЛЯХ», «СЛЬОЗИ»	43
ПИСАНКИ ОДЕСИ	45
КУБАНЩИНА	47
«ЦИГАНСЬКІ ДОРОГИ»	47
ПОДІЛЬСЬКІ ПИСАНКИ	49
«ПШЕНИЦЯ»	57
«КРУКА ЗУБИ»	59
БУКОВИНСЬКІ ПИСАНКИ	61
ПОКУТТЯ	65
ГУЦУЛЬСЬКІ ПИСАНКИ	67
ЦЕНТРАЛЬНА ГАЛИЧИНА	73
СОКАЛЬСЬКІ ПИСАНКИ	74
«РОЗЛИЛИСЯ ВОДИ НА ЧОТИРИ БРОДИ»	75
«ЗАЯЧІ ЗУБИ»	75
«ЗАЯЧІ ВУШКА»	77
«ЗОЗУЛЯ»	77
ПРЯШІВЩИНА, ПІВНІЧНЕ ЗАКАРПАТТЯ	79
ЛЕМКІВЩИНА	81
ХОЛМЩИНА	84
ПІДЛЯШШЯ	84
ЯК Я РОЗПІЗНАЛА БЕРЕГІНЮ	85
ПИСАНКА ПОЛІССЯ	87
«БЕРЕГІНЯ ПОЛІССЯ»	87
ДОСЛІДНИКИ УКРАЇНСЬКОЇ ПИСАНКИ	89

КАРТА УКРАЇНИ	92
ПРИГОТУВАННЯ ДО ПИСАННЯ ПИСАНОК	93
РОЗПОДІЛ ЯЙЦЯ НА ПЛОЩІ	94
ЯК ПРАВИЛЬНО ПИСАТИ ПИСАНКУ	95
ЧОМУ СОНЯШНІ СИМВОЛИ НА ЯЙЦІ	97
РОСЛИННІ КРАСКИ ДО ПИСАНОК	97
ЯК ПРИГОТОВИТИ КРАСКИ ДЛЯ ПИСАНОК?	98
СИМВОЛІКА КРАСОК	100
ЯК ВИПАЛЮВАТИ ПИСАНКИ	100
ДРЯПАНКА	101
КРАШАНКА	101
БІЛІ ПИСАНКИ	102
БІБЛІОГРАФІЯ	103

PYSANKA
O. ONYSCHUK
221 WILLOWRIDGE RD.
WESTON, ONT. M9R 3Z9
CANADA

Символ укр. писанки вказує на духовний
кругозір людини, в земному та космічному
визначенні.

Одарица Онисчук

17. лютого 1987 року.

З різних технічних причин, деякі кольори не вийшли як слід. Тому подаю наступні інформації:

- Ст. 20 **Квітка** — середина квітки жовта. Пелюстки й листя ясно-зелені. (фарба з природньої яблуневої кори).
Польова сосонка — розподіл писанки білий, сосонка жовта, тло ясно-зелене.
- Ст. 22 **Кривий танець** — подвійні спіралі в середині виповнені жовтими рисками, тло зелене.
Стежка — горизонтальна лінія спіралі жовта, вертикальна лінія спіралі червона, тло писанки зелене
- Ст. 24 **Барвінок** — рисунок драбинки й листків барвінку білий, середина листків жовта, тло червоне.
Курячі лапи — розпис білий. Площі на яких написані лапи, мають чотири ясно-сині тла, а другі чотири тла темно-сині. Курячі лапки на ясно-синім тлі мають орнамент листків; середній червоної краски, а два чорні; на темному тлі два листки червоні, середній чорний.
Триніг — рисунок білий виповнений жовтими рисками. Орнамент триногів сполучений з іншими зеленими рисками, тло бронзове.
Райська птичка — рисунок її білий, птичка синьої або фіялкової краски, тло темно-червоне.
- Ст. 26 **Цвітуха сосна** — рисунок соснової галузки жовтий. По писанці розкинені червоні сльози, тло чорне.
Безконечник — рисунок білий, заповнений жовтими рисками, тло червоне.
Свастика листкова — трилиста квітка заповнена жовтою краскою. Від листків ідуть жовті риси довкруги квітки, тло червоне.
Безіменна — квадратний орнамент зелений та червоний, смєрічка жовта.
Верба — розпис білий, галузки мають дві жовті базьки, середу червону.
- Ст. 34 **Калинове листя** — весняна зелень, краска виготовлена з яблуневої кори, значить ясно-зелена.
- Ст. 36 **Комашка** — розпис білий, комашка рожева, на фіялковому тлі.
Соняшник — розпис білий, жовта круглість соняшника променює довгими рисками жовтої й червоної краски. Листя ясно-зелене.
- Ст. 38 **Павучок** — орнамент розписаний частинно білою, частинно помаранчевою красками, тло чорне.
- Ст. 40 **Сосна** — соснові шпильки розписані синьою, зеленою, та фіялковою красками.
Вітрячки — розпис жовтий; на крилах вітряків жовті та червоні риси.
Вовчі ребра — розпис білий, сині ребра на червоному тлі.
- Ст. 46 **Орхідея** — розпис білий; квіти, листя, та било ясно-синьої краски на темно-синьому тлі.
Богиня берегиня — червону краску мають два листки оточені крапками. Орнамент Берегині має зелені та червоні сльози.
- Ст. 48 **Громовичка** — її зигзаги виповнені червоними рисками.
- Ст. 66 **Березівська** — розпис білий. Краски жовті, червоні в хресту, в середині трішки зеленого
- Ст. 76 **Ластівки** — писані на білому яйці. Риски довкола ластівок жовті, тло зелене.
- Ст. 78 **Гад** — орнамент білий на бронзовому (коричневому) тлі.
- Ст. 80 **Зірки** — їх розпис білий. Кругом них подовгасті риси червоної краски, писані патичком. Третій круг, зовнішній, помаранчевої краски; тло чорне.

